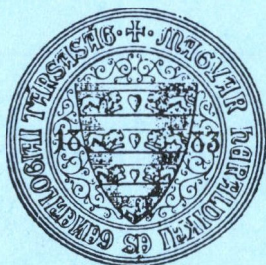

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

SZERKESZTIK:

DRASKÓCZY ISTVÁN, KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN,
NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, SOÓS ISTVÁN

HETVENKILENCEDIK KÖTET
2005/3–4. füzet

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MMV

E számunk szerzői

Gyulai Éva, dr. egyetemi docens (Miskolci Egyetem BTK)
Halász Éva, ELTE BTK
Oláh Tamás, levéltáros, BAZ Megyei Levéltár (Sátoraljaújhely)
Rihmer Zoltán, dr., egyetemi adjunktus, (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)
Sas Péter dr, művelődéstörténész (MTA Irodalomtudományi Intézet)
Sípos Ferenc, munkatárs (Zrínyi Kht)
Soós István dr., történész (MTA Történettudományi Intézet)
Sroka, Stanislaw A., egyetemi docens, Krakkói Egyetem
Szálkai Tamás, demonstrátor (Debreceni Egyetem Történeti Intézet)
Vajay Szabolcs dr., a Nemzetközi Heraldikai Akadémia tiszteletbeli elnöke (Svájc)

Helyesbítés a 2004/3–4. számhoz: Kávássy Sándor, dr., főiskolai tanár Nyírgyházi Főiskola Történettudományi Tanszék)

E számunk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült

TURUL

LXXVIII. évfolyam

2005/3-4. füzet

Szerkesztik: DRASKÓCZY ISTVÁN, KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, SOÓS ISTVÁN

Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár

1014 Budapest, Bécsikapu tér 4.

Az egyes közlésekért a szerzők felelnek. Címük a szerkesztőségben.

A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg, és nem küldjük vissza.

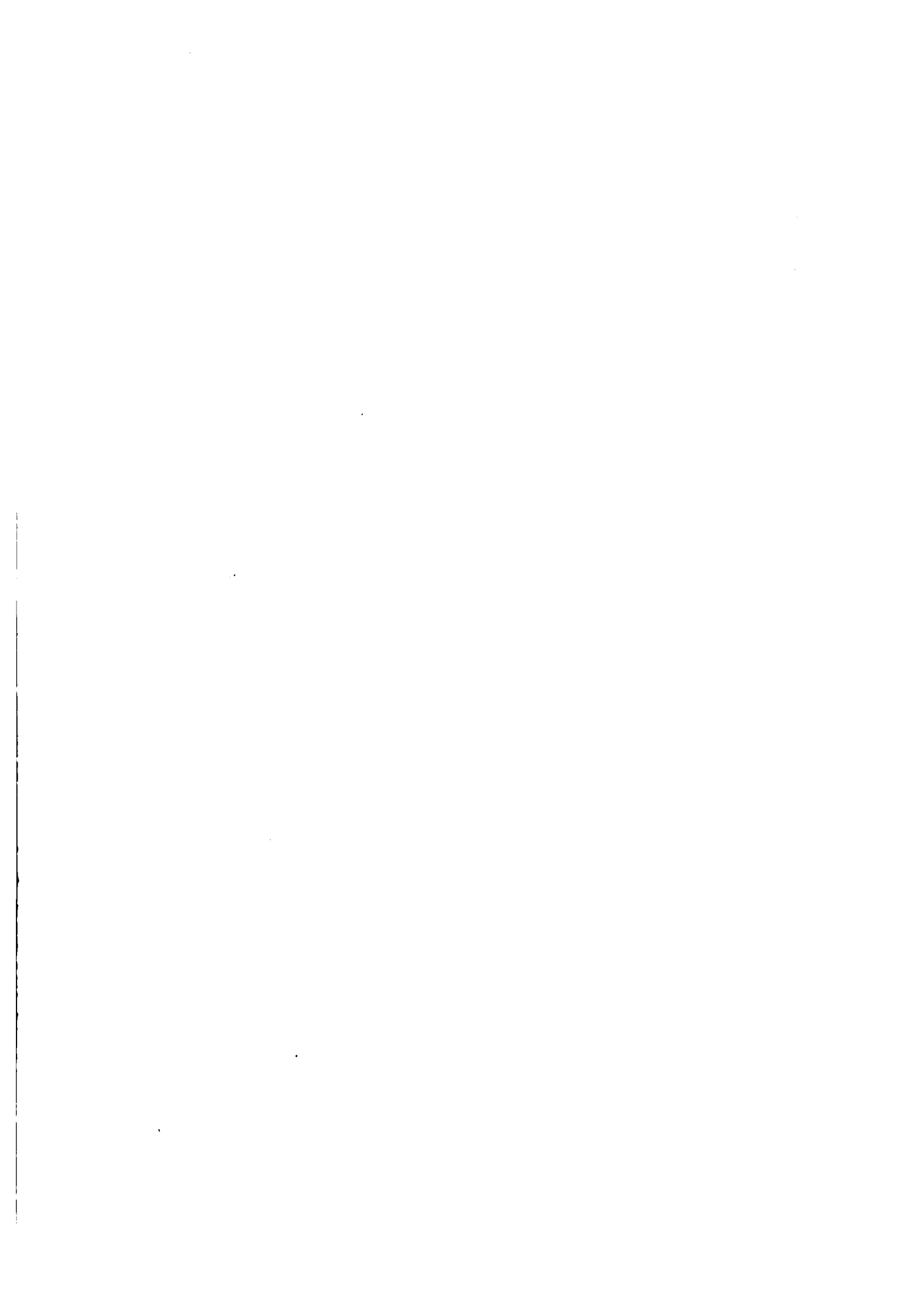
Kiadja a Magyar Történelmi Társulat

Felelős szerkesztő: NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA

Nyomdai előkészítő munkák: Élőfej Bt.

Nyomás és kötés: Kurucz Gábor

ISSN 1216-7258

A CSÖMÖRI ZAY CSALÁDRÓL A BÁRÓI NEMZEDÉKEK

Harmadik, befejező közlemény

Zay László és Újfalussy Judit legifjabbik fia 1651-ben született, és 1712-ben, 61 évesen halt meg. Élete jobbadán eseménytelen volt: sem katonai, sem közéleti tevékenységéről nem tudunk. A legifjabb gyermek birtokhoz kötődő életét élhette, és a korszak elit-kívánalmaihoz igazodón nősült. Először 1670 táján, a már az ötvenes évek óta említett báró Nyáry Annával,¹¹³ aki két gyermekkel ajándékozta meg: a katonai pályára lépett, és az 1701-ben induló spanyol örökösödési háború során a franciák ellen elesett Pállal, valamint az 1681-ben született Zsuzsannával, aki előbb nyitraszerdahelyi Zerdahelyi János,¹¹⁴ majd báró Vécsey Sándor második felesége lett.¹¹⁵

A megözvegyült Lőrinc báró 1684-ben kötött második házassága a Zay-családtörténet fordulópontja. István bátyja feleségének testvérhúgát vette nőül, gróf Kollonich János-Ulrik és báró Windisch-Graetz Éva-Katalin 1661-ben született Mária-Polixéna leányát,¹¹⁶ aki húsz évi házasságuk során kilenc gyermeknek adott életet. Elsőszülöttjük, Katalin, 1707-ben báró Perényi Miklósnak, II. Rákóczi Ferenc tábornokának harmadik, gyermektelen felesége volt.¹¹⁷ Öccse, András, 1734-ben hunyt el, mint csk. alezredes. Kétszer nősült a Berényi családból. Előbb Máriával, aki néhány hónap után meghalt, majd annak unokatestvérével Judittal,¹¹⁸ akit gyermektelenül hagyott hátra 23 évi özvegyiségében, mint csillagkeresztes hölgyet. Követte őket két kiskorban elhunyt testvér, Ferenc és Anna-Mária,¹¹⁹ majd ötödik gyermekként az 1689-ben született Zsigmond, II. Rákóczi Ferenc állhatatos híve és kuruc ezredese, aki fejedelmét Rodostóba is elkísérte, ahol 1755-ben maga is elhunyt. Családot nem alapított. Így jutunk a hatodszülött családfenntartóhoz, az 1693. november 21-én született Imréhez, aki – mint fentebb már mondtuk – 1733. június 7-én lépett házasságra idősebb águk

örökösnökjével, báró Zay Mária-Krisztinával.¹²⁰ Imre 1753. május 24-én hunyt el, neje jussán mint „Zayugróc örökös ura”, amit leszármazottai megszakítás nélkül viseltek tovább 1994-ig. Mária-Krisztina 1770. október 30-áig élte túl férjét. Imre fényes közéleti pályát futott be. Mária-Krisztina nagyatyjához, Andráshoz hasonlóan, protestáns nádorjelölt volt az 1741. évi pozsonyi országgyűlésen. Neki is jelentős diétai szerep jutott, nevezetesen a felszabadító háborúk után létesített, és a magyar birtokos elite méltánytalanul sújtó Neoacquistica Commissio eltörlésében. Pálffy Jánosnak nádorrá választása után bevonult az osztrák örökösödési háborúra induló ezredéhez, a bajorok és poroszok ellen. A csatározások során nehéz sebet kapván harcképtelenül Zayugrócra vonult vissza élete utolsó tizenegy esztendejére. 1696-ban világra jött hetedszülött húga, Erzsébet-Mária-Terézia 1729-ben lépett házasságra gróf Trauttmansdorff Miksa-Józseffel, Freienthurm bárójával, Castelalt és Neuberg urával, akitől fia, Ferenc, világi pap, három leánya pedig apáca lett.¹²¹ Férjét 27 évvel élte túl.¹²² Húguk, az 1697-ben született Krisztina hajadon maradt, hosszú élete 1784. január 30-án zárult, 87 esztendőskorában. Végül utolsó testvérük, szüleiknek kilencedik, de atyjának tizenegyedik gyermeke, László, mint Kollonich-águk megalapítója vált nevezetessé.

Báró Csömöri Zay László 1705. július 4-én született. Huszonhárom éves volt, amikor nála jóval idősebb elsőfokú unokatestvére, az egyházi pályára lépett gróf Kollonich Zsigmond, 1716 óta Bécs érseke és 1727-ben bíboros, nagynevű családjának kihaltát észlelvén¹²³ kieszközölte az Udvarnál, hogy legközelebbi rokonukat, Zay Lászlót – nagynénje fiát – örökbe fogadhassa és családjának mintegy folytatójává tegye. Reá hártította tehát a Kollonichok nevét, előnevét, címerét, grófi rangját és birtokállagát. Ezt az

1728. május 9-én kelt császári elhatározást még aznap Laxenburghban kiállított diploma szentesítette,¹²⁴ Lászlónak egyedüli magyar kötődéseként a „Zayugróc örökös ura” különböztetést hagyva meg. Erre fel László katolikus hitre tért, és pályája ettől kezdve mint gróf Kollonich ível. E néven vették fel 1728. szeptember 9-én Alsó-Ausztria úri rendjébe, csakhamar császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, és, hogy magyar származása összbiradalmi hasznot is hajtson, a m. kir. Kancellária referense. Anyai családjához való kötődését 1728. szeptember 21-én újabb Kollonich-házassággal tetézte, elvéve a család ifjabb ágának utolsó sarját,¹²⁵ ami által birtokteljességük egésze – hitbizomány és szabad jószág – utódaikra szállt. E címen 1749. augusztus 2-án nyert morva, 1773. június 4-én pedig cseh inkolátust. László utódait a család Kollonich-ágának sommás bemutatásával alább még tárgyaljuk.

Térjünk most vissza a Zay nevet folytató Imréhez, aki – mint láttuk – 1733 óta a kiháló idősebb ág utolsó sarját, Mária-Krisztinát bírta nőül. Házasságukból egy fiú és egy leány született: Péter és Mária. Ez utóbbi 78 éven át hajadon maradt,¹²⁶ Péter viszont a család legaktívabb protestáns tagja. Talán nagybátyja Kollonich-ágának katolizálását ellensúlyozandó? Szintúgy kamarás, de ugyanakkor a lutheri evangélikus egyház főfelügyelője is. 1735. június 29-én született Ugrócon, és 1788. október 4-én hunyt el. Három házasságából hét fiúgyermek származott, de csak egyikük lett családfenntartó. Első feleségétől, báró Calisius Eleonórától,¹²⁷ aki 1761. április 9-éig élt, Tamás és Péter fiai születtek. Az első épp csak egy esztendőt ért meg, a második hatot.¹²⁸ Péter másodikban gróf Auersperg Mária-Anna-Augusztinát¹²⁹ vezette oltárhoz 1762. július 20-án, aki a családfenntartó Imrének, valamint a négyévesen elhunyt Sándornak lett anyjává.¹³⁰ Úgy tűnik, ez utóbbinak szülésébe halt bele 21 esztendőskorában, 1765. december 13-án. Péter végül is 1775-ben kötötte harmadik házasságát, első feleségének 1743-ban született testvérhúgával, báró Calisius Ludovikával, akitől egymást követően két Lajos nevű fia született.¹³¹ Felnövekedett harmadik gyermeküknek, Zsigmondnak, Göttingen és Jéna protestáns főiskoláin végzett tanulmányok után mint Trencsén vármegye aljegyzője indult meg pályafutása, mígnem 22 esztendőskorában félbe nem szakította a hirtelen halál.¹³²

A további családfenntartás így az Auersperg Mária-Anna-Augusztinától született Imre feladatává vált. Ennek eleget téve, ő nyerte fiával és unokáival,

1830. november 12-ei pozsonyi kelettel, a már régen esedékes grófi rangot a kidíszített ősi címerrel.¹³³ Az 1765. január 7-én született Imre a lipcsei egyetemen tanult, majd mint a Wurmser huszárezred tisztje 1788–1790-ig az utolsó török háborúban harcolt, mikor is átvezényelték a felkelt belga rendek ellen, hogy végül az 1792-ben Belgiumra törő francia támadás elhárításában vitézkedjék. Hazatérve, 1797-ben alezredesi rangban Turóc megye nemesi felkelő seregének vezére lett. 1798-tól császári és királyi kamarás, s mint ilyen nyerte el egyetlen fiával és három unokájával egyetemben grófi rangját. E beteljesülést csak egyetlen évvel élte túl: 1831. augusztus 18-án hunyt el. Mostohaanyjának családjából nősült, báró Calisius Mária-Erzsébettel,¹³⁴ aki 1842. április 1-jéig élt túl. Ha négy unokája még bárói rangban született is, hármójuk 1830-ban gróffá lett.¹³⁵ Két további unokája már ebben a rangban született.¹³⁶

Foglaljuk itt össze 18. századi történetüket. Az állandó török vész múltán és a szatmári béke szerzte modus vivendit követően, a 18. század társadalomalakulásának új fejezete VI. Károly császár spanyolországi tapasztalatainak jegyében nyílik. Az utrechti béke által Keletre szorítottatván, itt sem habozott elgondolásait megvalósítani, mint a Habsburgok Dunai Monarchiájának létrehívója. A Pragmatica Sanctioval örökösévé tett leánya, Mária Terézia, folytatta atyjának előrelátó célkitűzéseit, egy „gondos háziasszony” következetességével. Soknyelvű birodalmában a magyar elit-társadalom is támasza volt. Így a Zay család története sem lehetett mentes az új irányelvek befolyásától.

Az elit tudatos növelését III. Károly kezdeményezte. Már új spanyol címekeket is bőven osztott, és Magyarországon is egyre gyarapodtak a főúrrá tevő adományai, főként a Pragmatica Sanctiot támogatók körében, 1723 és 1740 között, mikor is a leánya érdekében fáradozók közül 14 családot emelt főúri rangra.¹³⁷

Ezt a politikát folytatta Mária Terézia is, miként említettük egyfajta katolikus színezettel, mindazonáltal tartózkodván a protestánsok előnytelenítésétől. Inkább rábeszéléssel, semmint erőszak útján óhajtott téríteni. Több esetben sikerrel.

A Zayok hithű lutheranizmusa ennek ellenállt, és így az egyébként kijáró rangemelésük is elmaradt. Egyebek tekintetében mégis élvezték az új társadalomstruktúra előnyeit. Két águknak 1733-ban házasság révén való egyesítése döntő lépés volt vagyoni állaguk megőrzésére. A föltétlenül udvarhű Kollonichokkal való többszöri összeházasodásuk úgyszintén

erősítette bécsi kapcsolataikat. A sokszoros gyermekáldás elhárította a kihalás veszélyét. Pályaválasztásuk gyakran volt katonai, ami megkövetelte a maga áldozatait. De bontakozott országos szerepük is: Imre 1741-ben ismét a protestánsok nádorjelöltje, mindenképp sikeres diétai tevékenységgel. Házasságaik továbbra is megoszlanak az udvarképesek – Auersperg, Hellenbach, Trauttmansdorff – és a környező megyék hazai elitje között, hol is a Révay, Nyáry, Zerdahelyi családokkal házasodnak. Így szükségképp – ha nem is tervszerűen – beilleszkednek a barokk kor dinasztia irányította új társadalmába, ősi mivoltuk tudatában és annak megfelelően, még ha rangemelésük a 19. század elejéig várat is magára.

Ezzel végére értünk volna a Csömöri Zay család bárói leszármazásának, tanulmányunk kitűzött céljának. A grófi rangot nyert ágazat, mint már a bevezetésben jeleztük, egyrészt megjelent a GHdA sorozat 2000. évi 123. kötetében, magyar változata pedig megtalálható Gudenus János művében.¹³⁸ E hozzáférhetőség felment attól, hogy a Turul hasábjait ismétlésekkel terheljük.

Hátra van még az itt előadottak táblásítása, valamint kihalt Kollonich-águk sommás bemutatása, amit a Gothai Almanach sem közölt teljességében és a 19. század során történt elenyészésük miatt Gudenus művéből is kimaradt. Nagy Iván csak adathiányosan említi ezen ágazatukat,¹³⁹ s így nem árt, ha sommásan összefoglaljuk 1728-ban Kollonich grófokká lett utódaikat is.¹⁴⁰

Az adoptált Zay László báró, a már említett Kollonich házassága szüntén másodszor is nősült, 1759. november 25-én elvéve a nála 19 évvel fiatalabb gróf Hamilton Mária-Valburgát.¹⁴¹ Első házasságából tizenegy, a másodikból egyetlen gyermek született. Ám a tizenegy közül is csak Károly-Józsefnek voltak utódai: négy leány és egyetlen fiú: László, császári és királyi kamarás, aki nőtlenül hunyt el. Maradt a második házasságból született Miksa, akit három fia közül egyedül a hasonnevű élt túl. Ennek 1874-ben bekövetkezett halálával enyészett el a Kollonich-ág. Öt leánya mellett volt ugyan egy fia, szintén László, aki még atyja életében gyermektelenül halt meg 1863-ban. Ő volt az ultimus stirpis, a végső sarj, míg túlélő atyja az ultimus familiae et tituli. Mindez a mellékelt V. táblán pontos adatokkal látható, ha ugyan már kevés is a köze a magyar elit társadalomstruktúrájához. Említsük mégis, hogy az ágalapító Lászlónak két fia szolgált a Magyar Nemesi Testőrségnél, egy harmadik pedig, László, elébb er-

délyi és váradi püspök, majd 1788-tól 1817-ig kalocsai érsek volt.

Ekként zárul a Csömöri Zay család három évszázadra terjedő bárói állaga. Egyszersmind alkalma a magyar társadalomalakulás ezen időszakának bemutatására. Grófi ágazatuk már „a hosszú 19. századba” esik.¹⁴² Lényegileg nem különbözik a korszak alkonyfényének még csillanó értékeitől, sem nem veti még előre a rákövetkezőnek hajótörését.

A vizsgált három évszázad társadalmi kibontakozása mind eseménytörténet, mind magatartás szempontjából sokrétű. Emberileg a korai házasságok, a hitvesi korkülönbségek, a nagyszámú gyermekáldás, ijesztő csecsemőhalandóság és az özvegység vákuumától való félsz többszöri házasságkötései jellemzik. Hogy szereplői mennyiben voltak boldogok is, nem derül ki igazán. Magatartás tekintetében – legalábbis Magyarország ütközőponti térségében – az állandó katonáskodás, a hivatalos békeidőben is folyó csatározások, a koncoló erőszak vagy rabságba hurcolás, a hadjáratok nyomán fellépő járványok és a „nemeség=vitézség” egyenleg térhódítása sorsdöntő kitevői, valamint az Udvar/nemzet érdekkettség, amely hol simább, hol érdesebb, de mindig jelenvaló. A politikai bizalmatlanság, a vallási megosztás és a közhatalmi aprózódás csupán ismérvei amaz összképnek, amelyet lényegileg minden egyes elitcsalád története tükröz. A Zayok esetében is nyomon követhető, nemzedékről nemzedékre. Úgyszintén folytonos igyekeztük a nemzet szolgálata és az udvari főhatalom kettőségének egyeztetésére.

Ennek során új mondatok hangzanak el, amelyekben a régi szavak újult értelmet nyernek. Új társadalmi mondanivaló alakul ki. A 19. századnak még rendi hagyománya feltartóztathatatlannul vált át egy osztálytársadalomba. Új rétegződés. Ám az arra érdemesek ebben is megfelelő helyükre találnak, míg a rebelliskedők – még ha meggyőződésük helyes is – lassan visszaszorulnak. Ebben az Európa-szerte látványos megosztásban a Zayok szerepe továbbra is kettős. Többjük kamarás – az Udvar elismerése –, de ragaszkodnak evangélikus egyházi felügyelőségükhöz is, ami Bécs szemében szálka. Mint katonák hívei a Hadúrnak, mint tudósok a polgári közműveltség bajnokai. Büszkék őseikre, és házasodásaik révén több dinasztiahoz is fűzi őket áttételes kapocs; protestáns poroszokhoz vagy ókatolikus bajorokhoz. De mindez csak tudomásul vétel, fitogtatás vagy előnykeresés nélkül.

A „hosszú évszázad” kihívásaitól mégsem mentesültek. Ha vagyónállaguk nem is csökkent, hozadéka

ijesztőn csappant. Kastélyuk ellenállt ugyan az idő vasfogának, de inkább már „vidéki rezidencia”. Nem súlypont többé. Városi palotájuk nincsen. Magatartásuk mindinkább a magas szintű polgári léthez hasonul. Házasságpolitikájuk a protestáns elit zárt körébe zárult, egy-egy gesztussal az Udvar felé. Egyikük – more temporis – a magyar színjátszás egy tehetséges primadonnájával lépett házasságra.¹⁴³ Majd utóbb polgárlányokkal.¹⁴⁴ Innét túlélő „csillaghegyi águk”. Ők már nem „Zayugroc örökös urai”, amit hagyományhű fővonaluk 1994-ig meg tudott tartani. Négy száz esztendő s birtoklásuknak élő emléke, mely az 1920-tól alig pár holdnyit sem kitevő fekvőségre zsugorodott a romladozó ősi kastély körül. Mégis, híven őrizték mindezt 1946-os kisajátító elkobzásáig.¹⁴⁵

A „csillaghegyiek” eladdig már eleve polgári létre váltottak: tanárok, informatikusok, gyógyszerészek vagy régiségkereskedők környezetéhez ízültek, ezáltal „a rövid 20. század” nem mindig könnyű túlélését biztosítva.

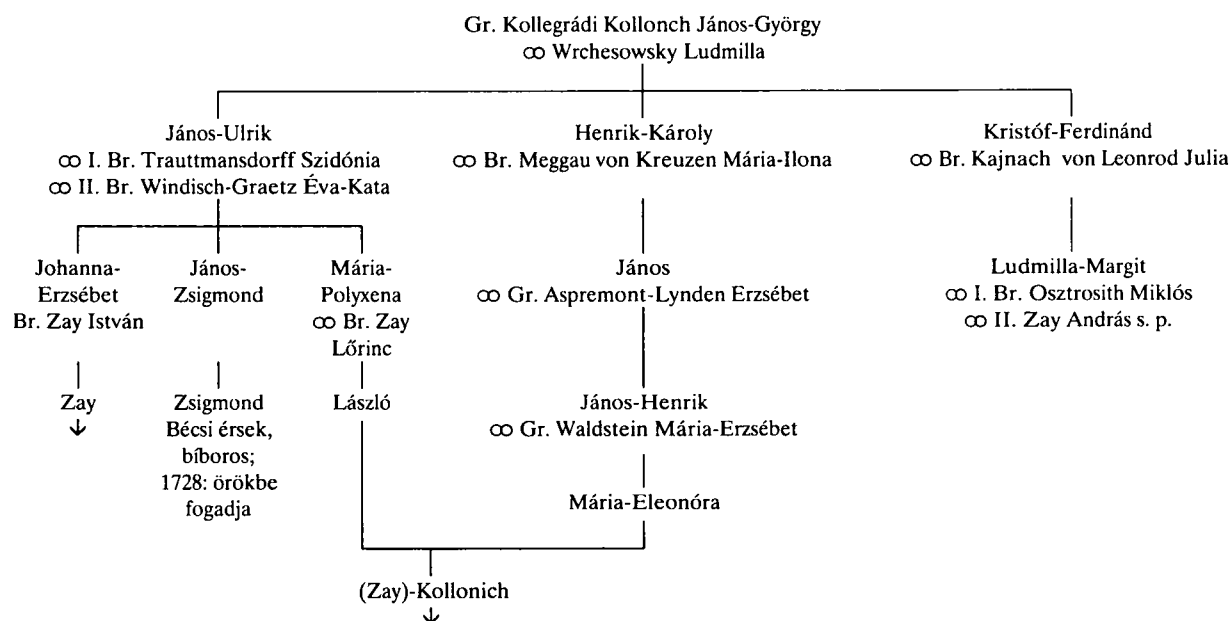
Mindenképp érdemes volt végigpásztázni a Zayok családtörténetét. Talán az „ilyesmi” lett napjainkra a genealógiai kutatás valós szakmai értelmévé. Sokkalta inkább, mint amaz adathalmazok, amelyek hajdan kamarásságra, lovagságra vagy kitüntetésekre jogosítottak. Mindezt immáron az egyéni kiválóság helyettesíti, amelyre utolsó „örökös uruk” is emelkedett a nemzetközi tudományosság szintjén. Legyen az ő emlékének ajánlva ez a tanulmány.

Vajay Szabolcs

A JEGYZETEK CSALÁDFÁJA

125. jegyzethez

A Zay-Kollonich kapcsolatok családfája

JEGYZETEK

¹¹³ Báró Nyáry Imre és Szlavniczai Sándor Mária leányával.

¹¹⁴ Zerdahelyi János 1697-ben a felkelő nyitrai nemesi sereg zászlótartója.

¹¹⁵ Zerdahelyi Jánostól két családfenntartó fia született, Imre és Lőrinc, Vécsey Sándortól pedig a nőtlen Balázs és a család későbbi grófi ágának törzsatyjává lett Ferenc báró. Zsuzsanna 1738-ban hunyt el, második férje pedig 1748. május 12-éig élte túl.

¹¹⁶ Vö. supra 110. j. A két Kollonich nővér édestestvér volt, de 9 év korkülönbséggel születtek.

¹¹⁷ Báró Perényi Miklós először Ökörítói Hidy Borbálát, majd Brebiri Melith Pál özvegyét, Putnoky Magdolnát vette nőül. Zay Katalin a harmadik felesége volt. Miklós bárónak mind a négy gyermeke első házasságából származott.

¹¹⁸ András és Mária – báró Berényi Ferenc és Lokcsánszky Éva leánya – Nagytapolcsányban, Nyitra megye, kötöttek házasságot 1717. november 21-én. Mária ugyanott halt meg 1718. február 16-án, vö. Szuha: Nyitra I, 117. I. t. András másodsor is Berényi leányt vett feleségül, György gróf és báró Újfalussy Klára leányát, Juditot, előbbi feleségének elsőfokú unokatestvérét, aki Kovarcon halt meg, Nyitrában, 1757. február 25-én, vö. Szuha: Nyitra I.120, III. t. – Mária apja Ferenc báró és Judit apja az 1720-ban grófi rangot nyert György fivérek voltak. Mindkét házasság gyermektelen maradt. NI XII. 337 csak a másodikat jelzi.

¹¹⁹ Ferenc 1693-ban hunyt el hatéves korában; az 1688-ban született Anna-Mária alig egy évet élt.

¹²⁰ Lásd supra, 105. j.

¹²¹ Maximiliana – mint apáca Mária-Anna – Domonkos-rendi volt Grácbán, Franciska – mint apáca Sigismunda – Orsolya-rendi Bécsben, Mária-Anna – mint apáca Maria-Colomba – pedig Benedek-rendi Gössben, vö. Sieb. Noesterr. Adel II. 391.

¹²² Trauttmansdorff Miksa-József 1751-ben hunyt el. Özvegye Bécsbe költözött, ahol 1778-ig élt. Nagylévárdon temették, Pozsony megyében.

¹²³ Zsigmond érseknek három fivére volt. Lipót karmelita szerzetes és két katona: János-Ernő és György-Ferdinánd. Mindkettő nőtlen maradt, és a harcmezőn lelte halálát. János-Ernő 1704. szeptember végén esett el Siklós ostrománál.

¹²⁴ Standeserhebung III. 59.

¹²⁵ A bonyolult Zay/Kollonich kapcsolatokat a jegyzetek családfája mutatja.

A prosopográfiailag a 13. században fellépő Kollonich család szakadatlan leszármazása 1420 tájától Miklóssal indul. Az előnévadó Kollegrád várát 1483-ban már bírták. A török veszély elől előbb Krajnába, majd Stíriába, végül Alsó-Ausztriába húzódtak, de magyar kapcsolataikat folyamatosan tartották. Családtörténeti összefoglalásukra vö. Vajay: Málta, I. 387–388.

¹²⁶ Született 1736. július 3., † 1812. szeptember 7.

¹²⁷ Báró Calisius de Calisch et Hallbach Keresztély és báró Kaszavári Petróczy Erzsébet leánya. – A Calisiusok a Kisbiróczy „hazai előnevet” is használták, tekintve e trencsényi birtokukat, amely több Adamócba olvadt be, ami Kisbiróczy Rázgha Krisztina örökségeként jutott az I. József által 1710. május 22-ei bécsi kellellettel honfiusított Calisius Fülöp-Henrik báró kezére, aki azonban indigenátusi esküjét nem tette le. Erre 1712-ben III. Károly újból honfiusította, ám az esküt végül is fia, Keresztély tette csak le, 1723. június 10-én, Laxenburgban. A KK-ben egyedül az utóbbi bejegyzés szerepel. Vö. Beke: Prímási Levéltár 350, 25. sz. (1710),

úo. 356, 51. sz. (1712) és KK I. 41 (1723). – NI a családnak mindössze három sort szentel (NI III. 4). Eddig kiadatlan bárói címerüket szintén Beke Margit közli (i. m. 141, 51. sz.): Veressel és kékel hasított pajzsban elől három balharánt arany pólya, hátul lebegő ezüst horgony, csúcán, keresztvasa két végén és hegye alatt négy hatágú arany csillagtól kísérve. Sisakdísz: két zöld palmaág között a pajzsbeli horgony a csillagokkal. Takaró: jobbról kékezüst, balról veres-arany.

¹²⁸ Tamás 1759–1760-ig, Péter 1761–1767-ig. Ez utóbbinak születése kerülhetett fiatal édesanyjuk életébe.

¹²⁹ Gróf Auersperg Reichard-Wolfgang, Schönberg és Seisenberg bárójának báró Reissing Mária-Franciskától 1744. szeptember 25-én született leánya.

¹³⁰ Sándor mindössze 1765–1769-ig élt.

¹³¹ Az 1776-ban született „első” Lajos 1782-ben már halott. Még ugyanabban az évben született a „második”, aki egy évre rá halt meg.

¹³² Zsigmond 1784. május 11-én született, és 1806. május 8-án hunyt el.

¹³³ LR LXV. 661, vö. supra, 14. j. – A megerősített címer és növelt külső díszítményeinek leírása, vö. Áldásy, VIII. 125, 84. sz. A címerszerző méltatása uo. 125–126.

¹³⁴ Báró Calisius János-Károlynak – Imre két Calisius-felesége testvérbátyjának – Tótprónai és Blatniczai Prónay Johannától 1779. február 23-án született leányával, aki 1842. április 1-jén hunyt el. Halotti címere Esztergomban. Vö. Beke: Prímási levéltár 406, 68. sz.: Calish néven.

¹³⁵ Nem így a már 1828-ban, egyéves korában, még báróként elhunyt Sándor.

¹³⁶ Az 1831. április 3-án Bucsányon született Eleonóra, 1854-től báró Danckelmann Achilles csk lovassági kapitánynak, majd 1862-től gróf Graevenitz Viktor vezérőrnagynak felesége, valamint az 1833. február 27-én született György.

¹³⁷ Báróként nyertek grófságot 1723-ban a Czirákyak és Viczayak, 1735-ben a Gyulayak és Patachichok, végül 1739-ben az Apponyiak. Báróságot kaptak ugyanez időközben a következő bene possessionati családok: Sigray 1725, Sztáray és Szuha 1726, Luzsénszky és Szeleczky 1727, Grassalkovich és a Zichyeknek egy még nemesi mellékága 1732, Splényi 1735 és Orczy 1736.

¹³⁸ Lásd supra, 11. és 12. j.

¹³⁹ Vö. NI VI. 304.

¹⁴⁰ Lásd infra, az V. családfán.

¹⁴¹ Gróf Neuburgj Hamilton Juliusz Ferenc-Xavér és gróf Efferdingi Starhemberg Mária-Ernesztina 1724. június 29-én született leányát.

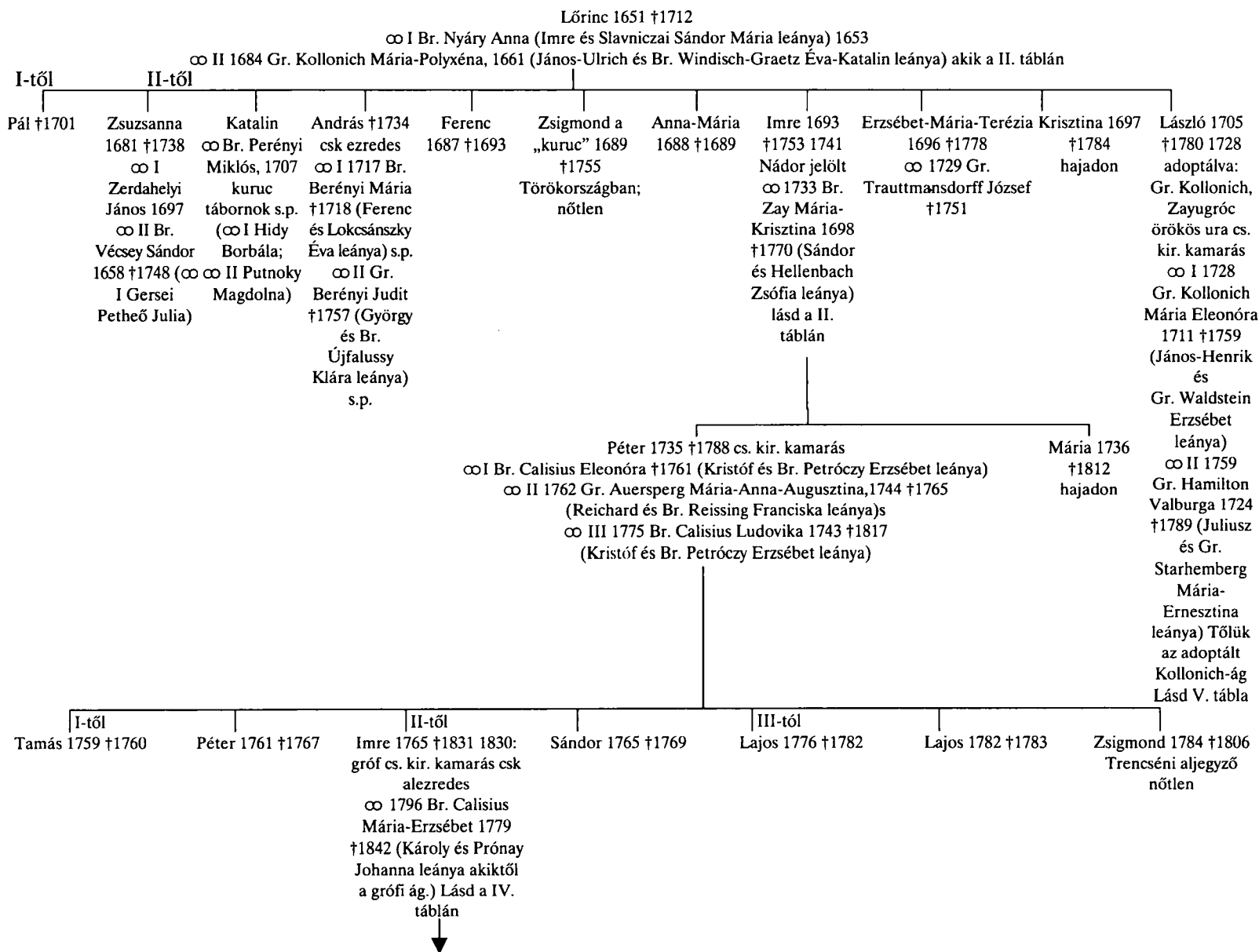
¹⁴² A jelenkori történettudomány a 19. századot 1789 és 1918 közé határolja mint fejlődési szakaszt. Másrészt „a rövid 20. század” az 1920–1989 szakaszra csökken. Hogy a 21. század miként alakul majd, maradjon talányos leteltéig.

¹⁴³ Bárdy-Heckel Ferenc és Rásztokai Mótusz Ilonának Gabriella leányával, aki Bárdi Gabi művésznéven aratta megérdemelt operett-énekesnői sikereit. Gróf Zay Imréttől való válása (1907) után 1912-től gróf Béli Ákos Torda-Aranyos megyei főispán felesége lett.

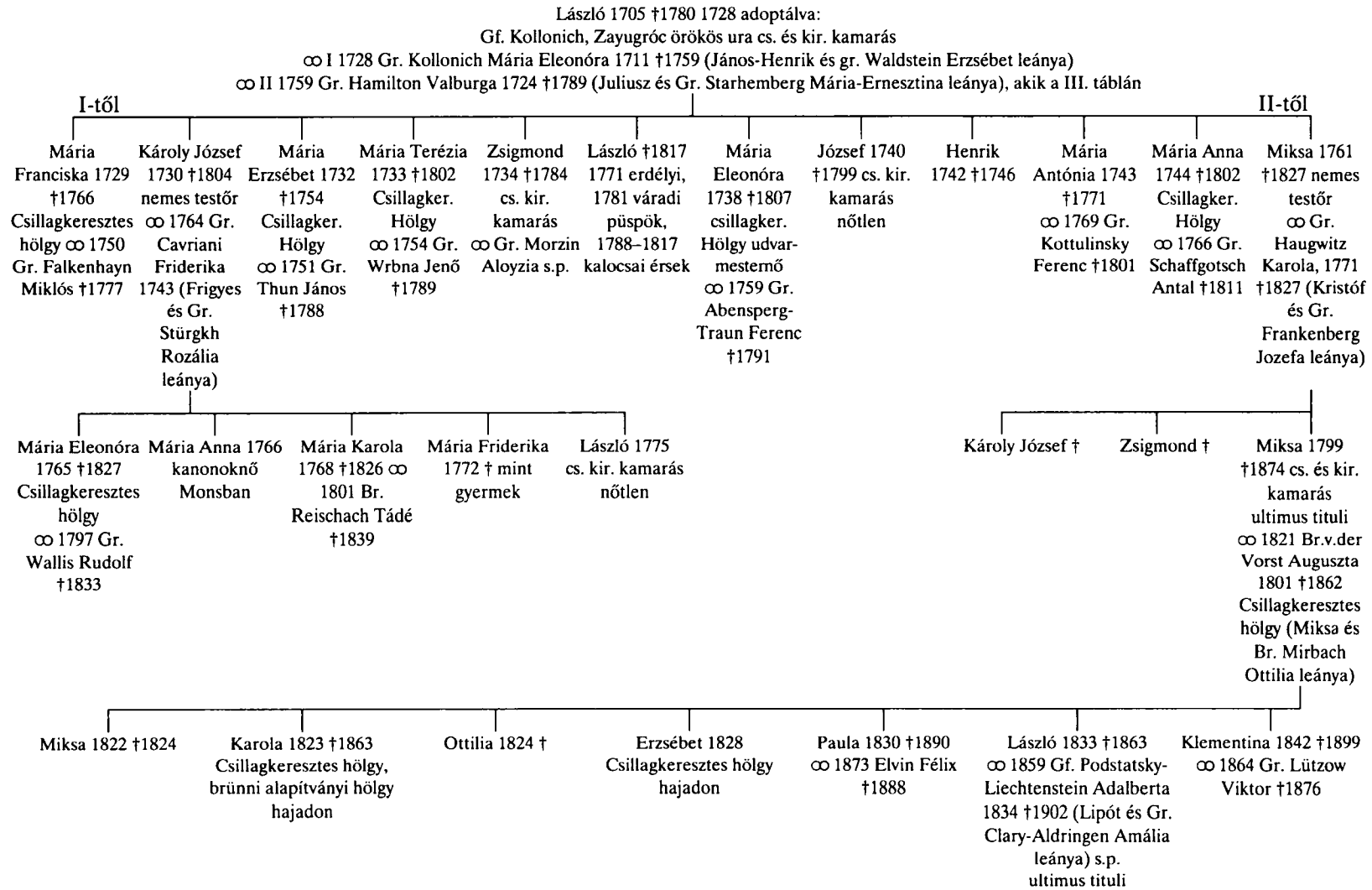
¹⁴⁴ Imre második felesége (1908) Hilbert Stefánia, a harmadik (1909) Gally Gabriella.

¹⁴⁵ Miklós gróf, Zayugróc utolsó örökös ura, 1941-ben lépett nyomatűnt atyjának örökébe, az akkor önállóvá lett Szlovákiában.

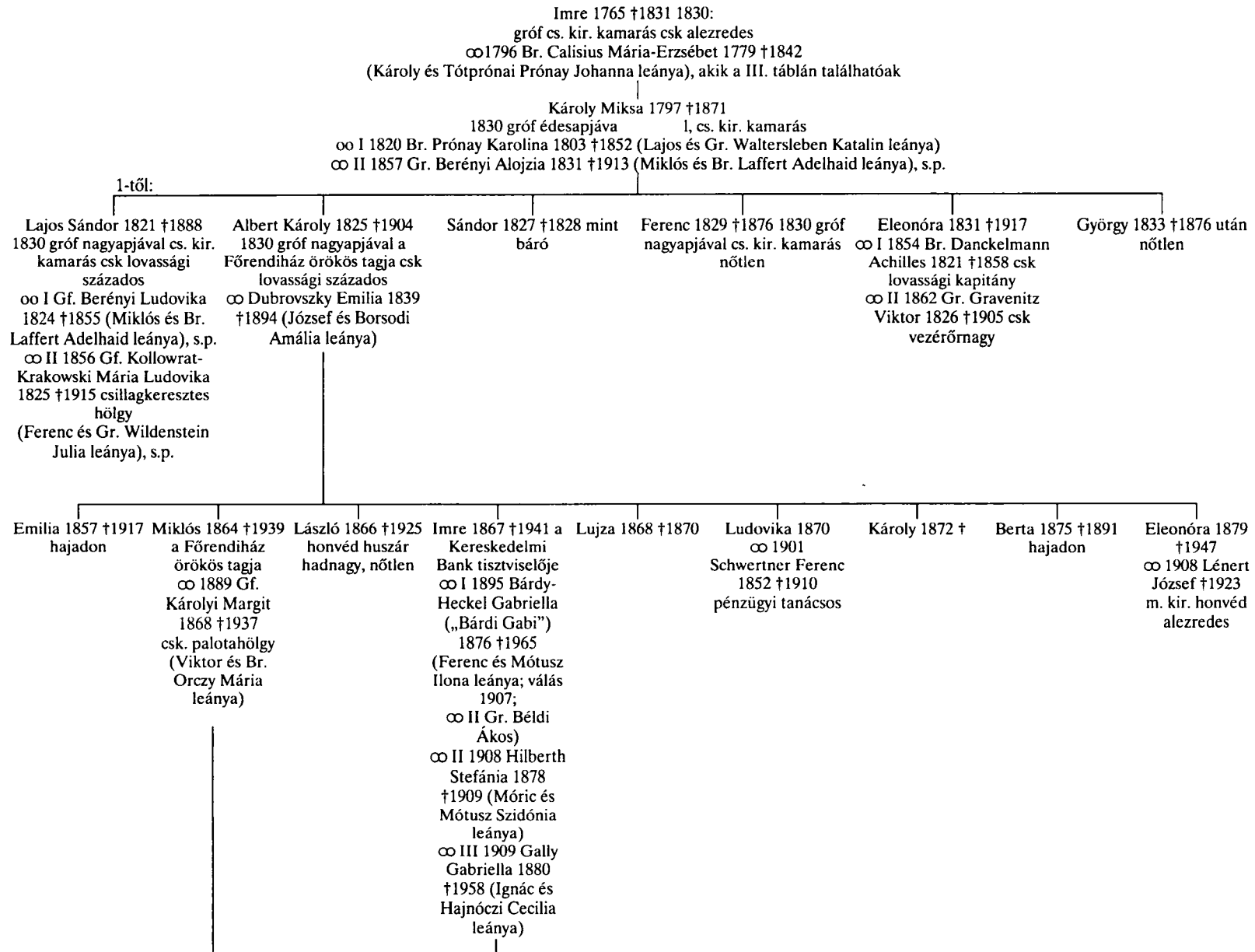
Zay III. tábla. XVIII. század. Az ágak egyesítésétől a grófi rang elnyeréséig

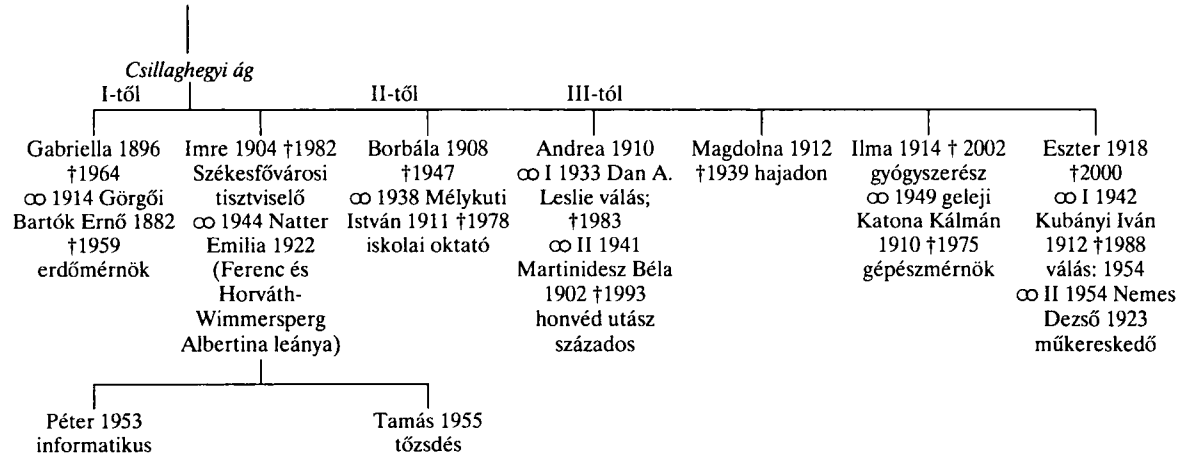
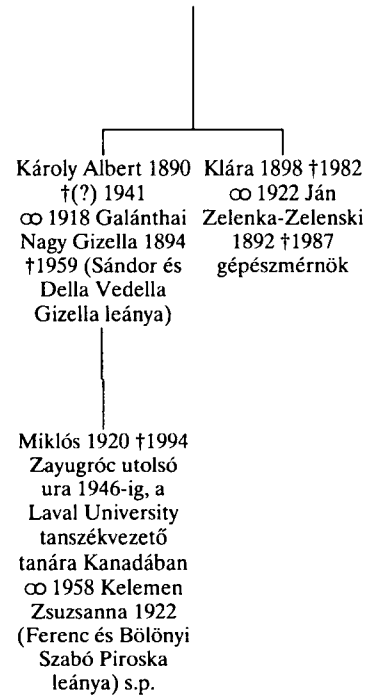

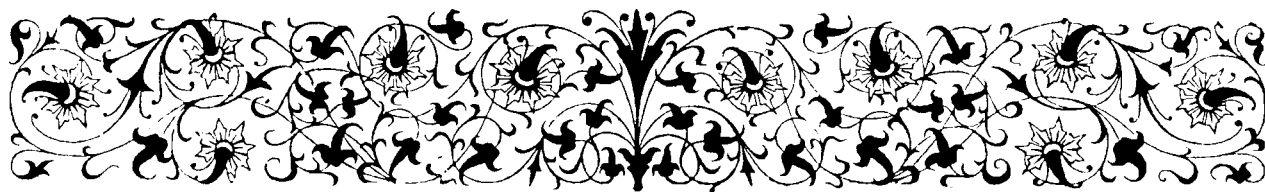
Zay IV. tábla. 1728–1874 Kollonich mellékáguk kihaltáig

Zay V. tábla. XIX–XX. század. Grófi águk Zayugróc odavesztéig

KÖPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF, AZ EURÓPAI MŰVELTSÉGŰ ERDÉLY MEGŐRÖKÍTŐJE

Köpeczi Sebestyén József az utolsó kiemelkedő magyar heraldikusként él a személyiségét, munkásságát, nevét ismerő szakemberek, a címer- és a családtörténet iránt érdeklődők emlékezetében. Kétféletes, hórihorgas alakjával, jellegzetes testtartásával, meglehetősen egyéni beszédstílusával, sajátos életvitelével karakteres alakja, nyugodtan megfogalmazhatjuk, egyik szeretetreméltó színfoltja volt az egyre jobban a múlt ködébe vesző régi Kolozsvárnak.

1878. november 12-én született Széken, Víg Sára, helyi bábaasszony sikeres közreműködésének köszönhetően. A következő hónapban (december 7-én) Báthory Dániel nagytiszteletű úr a református vallás előírásai szerint megkeresztelte, ahol állami tanító édesapja keresztnévét kapta. (Eddig vitatott volt születésének dátuma. A most közölt adatok alkalmasak a kérdőjelek megszüntetésére, mert megbízhatóak: ugyanis a széki református egyház keresztelési anyakönyvéből származnak.)

A tehetséges gyermeket szülei továbbtanulásra ösztökölték. A középiskolát német (szász) környezetben, Besztercén végezte. Ebben megint édesapjának volt meghatározó szerepe, aki Beszterce-Naszód megyei tanítóskodás után, itt a szászföldi városka elemi iskolájában lett igazgató-tanító. (Emellett a helyi református egyház lelkes presbitereként és a magyar dalárda elnökeként is buzgólkodott.) Valószínűleg nem kellett nagy ráhatás és sok biztatás a szülői elhatározás véghezviteléhez. Sebestyén kedves, szelíd édesanyja, nemes Kállai Nagy Berta elhunytá után mostoha került a házhoz: Hadházi Sándornak, az unitárius egyházkerület pénztárnokának a leánya, Ida (neki természetesen Ida néni) lett a mostohaanyja.

A besztercei élmények egész életében végigkísérték. Ez nemcsak anyanyelvi szintű német tudásában érhető tetten, és abban, hogy haláláig németül szá-

molt. Az ódon besztercei épületek, a szász polgárházak, maga az egész város nagy hatást gyakorolt rá: rajzain, festményein az erdélyi fejedelemség korának hangulata tükröződik. Munkájában nyoma sem volt egyéb téren tettenérhető szertelenségének. Éppen ellenkezőleg: nagy műgonddal, hitelesen, szinte mérnöki pontossággal rajzolt. Szemtanúk ma is csodálkozva emlegetik, hogyan tudta ez a megtermett ember hatalmas kezeivel olyan gyengéden fogni a ceruzát. Munkája eredményeként lehetővé vált, hogy a legapróbb részletekre is kiterjedő alkotások születtek.

Mint afféle bohém természetű ifjút, inkább a művészet világa vonzotta, festőművész szeretett volna lenni. A budapesti Országos Mintarajziskolában megkezdett tanulmányait 1902-ben fejezte be. A későbbiekben – a kor általános szokása szerint külföldön – Bécsben, Münchenben a festészeti főiskolán és párizsi tanulmányútján tökéletesítette ismereteit. Járt a nagy múzeumokat, képtárakat, a Louvre-t és az Albertinát. Külföldről Besztercére, gimnáziumi tanulmányai színhelyére tért vissza, ahol a tanultakat hasznosítva festéssel foglalkozott és – a képzőművészettel nem éppen rokon szakterületen – kardvívást tanított. Meglehet, hogy éppen az általa látogatott országokban sajátította el a kardforgatás fortélyait.

Az 1900-as évek legelején nagy változás következett be életében, amely meghatározta egész további életpályáját. Erdély szellemi központjába, Kolozsvárra költözött, ahol a megénekel, lila orgonákról nevezetes Donát úton lakott. 1903-ban a Sándor Imre saját kiadásában megjelenő „Genealógiai Füzetek” c. családtörténeti folyóiratnál lett szerkesztő és munkatárs. A folyóirat először alkalmazott rajzolója nem ő volt, de egy idő után már csak az általa készített rajzokkal találkozhatunk a lapszámokban, egészen 1914-ben történt megszűnéséig. (A „Füzetek” abbamara-

dásának egyszerű oka volt: az alapító-szerkesztőt behívták katonának.)

Festőművészi ambícióival sem hagyott fel, főleg tájképeket és történelmi levegőt, a múlt hangulatát árasztó épületeket örökített meg vásznain. A budapesti székhelyű Képzőművészeti Társulat megsemmisítésre ítélte, és véletlenül fennmaradt, a visszautasított anyagokra vonatkozó iratai között találkozhatunk nevével. 20248. szám alatt lajstromozott, 1379. számon törzskönyvezett, az 1909/10. téli tárlatra benyújtott „Erdélyi táj” c. olajfestményének kiállításra bocsátását nem engedélyezték. (Bizonyára az sem vizsgáltta volna, ha tudja, hogy Gruzda Jánosnak 1905 és 1910 között húsz alkotását ítélték kiállíthatatlannak a Társulat szigorú ítései.)

Sebestyén rendkívüli rajzkészségét, színérzékét, jó ízlését látva, az írók és a kiadók szívesen foglalkoztatták, s könyvek illusztrálásával bízták meg. Közreműködésével jelent meg pl. Veress Endrének Kakas Istvánról, a perzsa kövekről szóló munkája (Bp., 1905), majd a folyóirat-társzerkesztőből barátjává vált Sándor Imrének „Címerlevelek” c. kétkötetes gyűjteménye (Kolozsvár, 1910), továbbá a „Kolozsvár címeres emlékei” címmel kiadott, több kötetre tervezett munkája (Kolozsvár, 1920). (Sajnos ebből csak az első füzet látott napvilágot.) A Persián Kálmán szerkesztette „Lengyelfalvi Orbán bárók” c. művet (Kolozsvár, 1911) szintén az ő illusztrációi díszítették.

A lelkialkatának, szellemi habitusának nagyon is megfelelő városban egyre jobban feltűnt – főleg abban a korabeli szigorú polgári világban – könnyelműnek és bohémnek megítélt természete. Herepei János László Dezső lelkipásztornak írott egyik levelében (Szeged, 1965. március 15.) megemlítette, hogy édesapja – Herepei Gergely, a Farkas utcai templom első lelkésze – óva intette őt attól, hogy barátkozzon az ifjú Józsisal. A két fiatalember a templomban ismerkedett össze. Ugyanis Sándor Imre, Kolozsvár címeres emlékeinek összegyűjtése során, igénybe vette Köpeczi Sebestyén József segítségét is. Megkérte őt arra, hogy rajzolja le az istenházában található címerket, az úrasztali edények címereiről pedig készítsen leírást. A tanárjelölt, de történésznek készülő Herepei János érdeklődését látva, újdonsült ismerőse megismertette a címerek világával, ellátta őt német nyelvű szakmunkákkal, sőt, elvitte a városházára is, ahol bemutatva László Árpád városi levéltárosnak, László Dezső nagybátyjának. Közösen tanulmányozták és szakszerű leírást készítettek az 1838. évi homagiális eskükönyv pecsétjeiről.

Az ifjú Sebestyén Józsi szívesen és sokat járt a Herepei-házba, az öreg parókiára. Legtöbbször ebédre vagy vacsorára is ott marasztotta őt Ilka mama, Herepei Gergelyné. Közben szorgalmasan dolgozott, ecsetjére méltó témákat kapva a környéken. Megfestette a régi parókiát – háttérben a templom északi falával –, majd a Bethlen-bástyát is, mely mellett akkor még kis házacskák sorakoztak az öreg várfalnak támaszkodva. Az épületek vagy a benne lakók miatt, de azt a részt csak Boszorkány-sorként emlegették. A Nagytiszteletű úr azután megvásárolta ezeket az olajfestményeket, amelyek azonban az idők viharában elkallódtak.

Egy családi vonatkozású megbízást is kapott az ifjú művész: el kellett készítenie a Herepei család címerét, amelyet a templomban kívántak elhelyezni. A plakátnagyságú, rajzpapírra festett címerkép látványos alkotás lett, általános meglepedettséget keltve. Akkor sajnos nem került be a templomba, később – Herepei János életének utolsó szakaszában – pedig nyoma veszett. Mint a sepsiszentgyörgyi múzeum igazgatójának, 1944-ben menekítenie kellett a gyűjtemények becses anyagait, és más tárgyaival együtt a címer is ottmaradt. Az 1989-es változások után kiderült, hogy a Herepei-címert ábrázoló akvarell sértetlenül vészelte át az évtizedeket a múzeumban. Ki tudja, talán egyszer még eredeti, a kolozsvári Farkas utcai református templomba szánt helyét is elfoglalhatja.

Herepei János fent említett leveléből az is kiderül, hogy Köpeczi Sebestyén József 1913-ban megnősült, és feleségével a „Bethlen utca nyugati házsorának végén, a Magyar utcán inneni ház udvarán lakott”.

Az első világháború, vagy ahogy akkor nevezték: a nagy háború, Sebestyén életét is döntő módon megváltoztatta. 1914-ben felköltözött a székesfővárosba, ahol a Magyar Nemzeti Múzeumban, majd a Magyar Országos Levéltárban kapott alkalmazást mint megbízott címerfestő. Munkahelye bizonyára hozzájárult tudása és látóköre kiszélesedéséhez. Rajzkészsége és címertani szaktudása elismeréseképpen 1915-ben felkérést kapott az összetett magyar birodalmi, ún. közepcímer megtervezésére. Címertervezői feladatának, a várakozásnak megfelelően, szakszerű igényességgel tett eleget. Az általa megtervezett állami és nemzeti szimbólum művészi és szakmai teljesítményeként büszkén hirdette alkotója hozzáértését is.

Az 1915. esztendő arról is nevezetes, hogy június 29-én, de. ½ 11-kor, a Szilágyi Dezső téri református

templomban másodszer is házasságot kötött, nevezetesen Czeglédi Lakatos Margittal. Erről saját tervezésű házassági kártyán értesítette a meghívott vendégeket, amelyen újabb előnévvel bővülten: Köröspataki és Keöpeczi Sebestyén Józsefként tette meg bejelentését. Ezt követően kicsit zavarossá válnak az egyébként örvendetes családi események, mert Herepei János mintha barátja újabb házasságkötéséről is tudomással bírna. „Pesten létéről nem sokat tudok – írja levelében –, egy tudósításából azonban értesültem, hogy másodszer (vagy harmadszer) megházasodott, felesége: Bárdos Aurélia.”

Nem volt olyan szerencséje, hogy egy kényelmes, biztonságos polgári környezetben vészelve át a háborút és következményeit. Az összeomlás után tiszti rangban, hadnagyként katonai szolgálatot teljesített az Erdély területi épségéért küzdő Székely Hadosztályban. A német hadsereg Romániából történő kivonulása és a magyar hadsereg összeomlása után ez maradt az egyetlen számottevő katonai erő, amely – szűkebb hazájáért küzdve – eredményesen szállhatott volna szembe az előrenyomuló román félkatonai és reguláris egységekkel. Az antant nyomására meghozott politikai és katonai döntések azután a „maroknyi székely” csapatot is felmorzsozták.

Köpeczi Sebestyén József időközben hadifogságba esett, és több száz bajtársával együtt Brassóba, a hírhedt fellegrvári fogolytáborba szállították. Érdekesképpen megjegyezzük, hogy együtt raboskodott Márton Áronnal, aki akkor főhadnagyi rangban szolgálatot teljesítő tábori lelkész volt. Józsi bátyánk színes életének ismeretében lehetséges, hogy nemcsak a jól hangzó népi költészet szüleménye, de meglehet: szintiszta igazság, miszerint csak azért kerülhetett el a kivégzést, mert – magas ember lévén – nem tudták a rendelkezésre álló, és alacsonyra méretezett akasztófára függeszteni. Az azonban teljesen biztos, hogy a brassói fellegrvári raboskodott, ezt tanúsíthatja ott és akkor készített dokumentumértékű akvarellje.

Kiszabadulása után – előneve miatt – a háromszéki Köpec kicsi falujába internálták, ahol egyébként addig soha nem járt. Életének leghosszabb időszaka ehhez a helységhez kötődik – 1919-től 1941-ig –, több mint húsz éven keresztül itt élt. Egyszerű, falusi gazdálkodó módjára töltötte mindennapjait. Itt azután újból – ne firtassuk hányadszor – megnősült. Egy kisbirtokos fogadott leányát, Miklósvári Gyenge Ilonát vette el feleségül, akitől két fia (András és Albert) született. A Templom utcában egyedi, saját tervezésű

oromfalas házban lakott családjával. A második világháborúban, sajnos, mindkét fia odaveszett. Ez azért is felettébb szomorú, mivel gyakran mondogatta büszkén kisebb fiáról: „ígéretes, ügyes rajzos, szépen ír, várhatunk tőle valamit”.

1921 nyarának elején (erről ő maga később számolt be Jakubovich Emil paleográfusnak írott levelében [Köpec, 1921. december 7.] a fiatal román állam királya, I. Ferdinánd arra kérte fel, hogy alkossa meg a trianoni békerendszer jogi alátámasztásával megnagyobbodott Románia új államcímereit. A valóban az eke szarvától Bukarestbe érkezett heraldikus teljesítette megbízatását. 1922. július 6-án – egy villásreggeli keretében – a sinaiai palotában maga I. Ferdinánd király részesítette a legfelsőbb elismerésben az erdélyi magyar címertervezőt, átnyújtva neki a román királyi koronarendet.

Tulajdonképpen nem volt szokatlan, hogy az államcimer megtervezését a románok idegenre, magyarra bízta. Hasonlóképpen járt el Ion Ghica, Havasalföld miniszterelnöke, amikor 1859 decemberében Szathmáry Pap Károlyt kérte fel, hogy szerkessze meg Alexandru Ioan Cuza első fejedelmi címereit. Köpeczi Sebestyén Józsefet állítólag megbízták volna az új megyei és városi címerek megtervezésével is, de ő ezt már nem vállalta el, mivel sablonos elképzelés alapján kellett volna megoldania feladatát. Mint egy valóságos népmesében, megköszönte a szó szerinti királyi ellátást és visszatért falujába, Köpecre.

Itt – lakóhelyét egyfajta központként használva – és innen kiindulva is végzett szakmai tevékenységet. A helyi, kibővített és megújított református templom fényét emelte a karzat és a mennyezet kazettáinak művészi értékű kifestésével. A hátsó karzat mellvédjén az erdélyi fejedelmi családok, a déli bővítés mennyezetén pedig a helybeli katona famíliák címereit örökítette meg, egyfajta állandó kiállítás formájában. A besztercei templomban a szószékkorona alatt helyezték el három festményét, középen „az egyházközség régi, nemesi címereit”; a templom két oldalán pedig „a poraiból megelevenedő főnixszel és a gyermekeit kebléből tápláló pelikánnal”.

Közbevetőleg megjegyeznénk, hogy a heraldika, a címertan csodálatos világába Sarkantyús Richárd Gyula vezette be Nagyváradon. A címerek, ősi armálisok világa egész életében vonzotta, végigkísérte. Minden biztonnal lemásolta saját, ősi címeres nemeslevelüket is. Ezt valószínűleg hadi érdemeiért kaphatta egyik öse, Sebestyén János – s általa édesapja, Péter is – 1608. június 24-én Báthory Gábor fejedelemtől.

Sebestyén József 1927-ben nagyszerű, és szakmai színvonalához, tudásához méltó feladatot kapott. Lukinich Imre megbízásából, a történész-professzor által írott „A bethleni Bethlen család története” c. mű számára kellett felkutatnia minden, az ősi család történetével kapcsolatos emléket és meg is kellett örökítenie azokat. Olyan jó dolga talán még Sinaiában sem volt. Bejárhatta szinte az egész Erdélyt, ahol egykoron és akkor a Bethlen-kastély vagy kúria állt, és teljes ellátást kapott munkája során. Bohém, gavallér természete akkor sem hagyta nyugodni. Nem csekély tiszteletdíja legnagyobb részének a nyakára hágott azzal, hogy a kastélybeli személyzet tagjainak – akkor óriási összegnek számító – 100–200 lejes borralókat osztogatott. Mindez Kelemen Lajos, az Erdélyi Múzeum-Egyesület legendás levéltárosa elbeszéléséből ismeretes, akinél heraldikusunk kolozsvári tartózkodása alatt mindig megszállt. Ha létezhetett ellentét két ember életmódja és életvitele között, akkor ők ketten voltak annak megtestesítői. Ezért érthető Kelemen Lajos dühös megjegyzése Köpeczi Sebestyén József könnyelmű életvitele miatt. Egyébként kölcsönösen nagyra becsülték, tisztelték és szerették egymást.

Mindenesetre Lukinich Imre valóban elegáns könyve megszületett, megjelent, és nem állunk messze az igazságtól, ha kijelentjük, hogy legalább annyira hitelesek és jók voltak a rajzok, mint a könyv szövege. Persze mindig vannak, akik a kákát és a csomót össze akarják házasítani. Így tett Varjú Elemér budapesti egyetemi tanár, aki meglehetősen csipős megjegyzéseket tett a rajzokkal kapcsolatban. A visszontválasz sem maradt el – hangneme is vetekedett a bírálatéval –, melyet eredetileg a szakmai hitelességében megsértett illusztrátor fogalmazott meg, de végül is Kelemen Lajos neve alatt jelent meg a „Művészeti Szalon”-ban.

Sebestyén Józsefet egyik kolozsvári tartózkodása során kérte fel a református kollégium nagy tudású könyvtárosa Brüll Emánuel – mindenki Manó bácsija – arra: fesse meg a könyvtár címerét. Így született meg a főnixmadaras, tövisek közt virágzó liliomos olajfestmény.

Sebestyén sok szép ex librist is készített, amelyek kecses vonalaiban nemcsak a kisgrafika szerelmesei gyönyörködhetnek. Becses könyvjegy született Kelemen Lajos (Exlibris Ludovici Kelemen de Nagy Ernye), Dr. Hirschler József, Herepei János (Exlibris Joannis Herepei de Magyarherepe), Dr. Jancsó Elemér, Gyalui Farkas, Domonkos Pál Péter, Bálint

József (Exlibris Josephi Bálint), Kolozs Lajos, Otto v. Albrichsfeld (Mein Buch Otto v. Albrichsfeld), sárfalvi Héjja Szilárd, Dr. Nyíró István (Ex bibliotheca Dr. Stephani Nyíreő de Székelyudvarhely), Bágyuj Lajos (Exlibris Architecti Ludovici Bágyuj) és egyik legjobb barátja Cs. Bogáts Dénes (Exlibris Dionysii Bogáts de Csíkmadaras) részére, melyeken díszítő-elemként főleg családi címerck szerepeltek. Herepeinek dedikálva adta át: „Jánosnak szeretettel. S. Szt. György, 1930. III. 15. – Józsi”. Egyediek és mással össze nem vehetőek a kolozsvári Egyetemi Könyvtárnak, az egykori Ferenc József Tudományegyetem Jogtudományi Karának és az Orvostudományi Karának az egyetem könyvtárában található könyvjegyei. A legszebb, legdíszesebb ex librist önmaga számára készítette, amely valóságos címerkompozíció.

Csutak Vilmos igazgatósága alatt szoros kapcsolatot alakított ki a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeummal. A múzeum ismeretterjesztő estélyein, a Hargita-expedíciókon, az Orbán Balázs-émlékünnepségen és az 1929. évi emlékünnepélyen, a múzeum félszázados jubileumán még nagy lelkesedéssel vett részt. Csutak Vilmos többszöri kérésére – ahogy egyik levelében írta –, „heves interpellációjára” megszülettek a jeles esemény tiszteletére kiadott emlékkönyvbe szánt írásai: „A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai” címmel és Markosfalvi Barabás Miklós festőművészről. Az Orbán Balázs-émlékünnepségen nemcsak részt vett, hanem „Orbán Balázs és a címerek” c. tanulmányával tisztelt meg is a legnagyobb székely születésének 100. évfordulójára kiadott kötetben (Ki volt Orbán Balázs? Székelykeresztúr, 1929).

Politikai tárgyú írásai nem ismeretesek, de az bizonyos, hogy nem volt közömbös számára ez az „úri huncutság”. Nem lehet pontos dátumhoz kötni mikor, de tagja volt az 1922. december 28-án, Kolozsváron megalakult Országos Magyar Pártnak, sőt a sepsiszentgyörgyi székhellyel működő Háromszék vármegyei Magyar Párttagozat Intézőbizottságának is. Ez utóbbi tisztségét egy 1931. június 20-ai keltezésű meghívó igazolja.

Sebestyén József bekapcsolódott a műemlékvédelmi munkába is: többek között részt vett a gelencei műemléktemplom (1932), a vargyasi Dániel-kastély (1937) restaurálásában. Tervei alapján született újjá a neoreneszánsz loggia, a kútház, a Dániel- és a Somsich-címerekkel díszített kőtábla. Szerepe volt a nagykaszonai templom gótikus szentélyének helyreállításában és az új alapkövő letételében is (1935), ame-

lyet az esemény emlékére az általa tervezett és készített emléktábla híven megörökített. Csutak Vilmos – erélyes ember lévén – minden szempontból rövid pórázra akarta fogni Sebestyént, helytelenkedésre mindig kapható fiaival együtt. Köpeczi Sebestyén József, akivel azt még a román király sem merete megtenni, ezen annyira felháborodott, hogy nemcsak Szentgyörgyöt és a múzeumot hagyta faképnél, hanem egész családjával együtt katolizált. A kereszteleési anyakönyv észrevételek rovatában ez a lakonikus és sokatmondó bejegyzés olvasható: „1938. február 1-én, Sepsiszentgyörgyön pápista lett”. Fiait átíratva a gyulafehérvári gimnáziumba, persze azok ott sem tanultak.

Elhamarkodottnak tűnő, művészlélekre valló, súlyos döntése az ő lelkét terheli, de mindenképpen a legbensőbb magánügyek közé tartozik. Korábban nehezen lehetett volna még csak elképzelni is a közte és igazgatója közötti ilyen mértékű kapcsolatromlást, hiszen egy 1931-ben kelt levelében őt Csutak még „igazgatósági választmányi tagtársnak” nevezi, és arra kéri a címzettet: „szíveskedj kérlek, Sebestyén barátomat támogatni”.

Lépteit ezt követően Honterus városa, Brassó felé irányította: itt kamatoztatva szakmai és nyelvtudását. A Barcasági Szász Múzeum számára dolgozott, részt vett a méltán nevezetes Fekete templom restaurálásában és a Brasovia-vár feltárásában. Amikor 1938-ban Herepei Jánost választották meg a Székely Nemzeti Múzeum igazgatójának, családjával együtt felkereste Sebestyént munkahelyén. A múzeumi kapcsolat felújításának eredményeképpen született meg a székelység és a múzeum címere, valamint Sebestyén rajza után készült el a gyűjtemény új réz pecsétnyomója is.

1942-ben családjával együtt felköltözött Kolozsvárra. Kelemen Lajos ajánlására az Egyetemi Könyvtár tisztviselőjeként alkalmazták, a levéltárban pedig heraldikai tanulmányokat folytatott. Ezekben az években készítették el vele azokat a rajzokat, amelyek alapján az Erdélyi Nemzeti Múzeum pecsétnyomóit megalkották. (Ezek a múzeumi kiadványokon is láthatóak.)

Ebben az időben sokat dolgozott együtt Kelemen Lajossal, akinek művészettörténeti tanulmányaihoz készített megbízható, egyben művészi értékű illusztrációkat. Az 1940-es években az Erdélyi Tudományos Intézet egyik fiatal tanára, Kovács László, egy közös kiszálláson fényképfelvételen örökítette meg a főigazgató urat és segítőtársát, a tudományos szakértőt, amint Szászfenesen, a Mikes-udvarház oszlopos

verandáján – kalapban és sétapálcával – közreveszik vendéglátójukat, Mikes Sándorné Bély Emma grófnőt. (Megjegyeznénk: szintén igen becsesek a Köpeczi Sebestyén József által készített fényképfelvételek is, nemcsak minőségük, hanem tárgyuk miatt is. Nagyon sok olyan épületet, műemléket, klenódiomot, műtárgyat vett lencsevégre, amelyek már csak az ő fotóin láthatóak.)

Az 1944. évi nagy történelemfordító változások közepette, közvetlenül a front átvonulását követően, Kelemen Lajos irányításával, Jakó Zsigmond, Szabó T. Attila segítőtársaként levéltári mentőmunkát végzett Erdély jelentősebb, egykori fényes – mára már kirabolt és felégetett – kastélyaiban, kúriáiban, mindenhol, ahol összegyűjthető családi levéltárak és könyvtárak vagy azok romjai voltak találhatóak.

Műemlékvédő hozzáértésére jellemző adalék, hogy 1946-ban Entz Géza őt kérte fel egykori szülőfaluja Árpádház-kori istenházának, a széki református templomnak a helyreállítására, tíz év múlva, 1956-ban pedig Bágyuj Lajost segítette a kolozsvári Szent Mihály-templom restaurálási munkálatai során. Ha a bontás során eltört kő került elő, alapos tanulmányozás után megmondta, milyen lehetett ép állapotában. Ha rábukkantak a hiányzó darabra, az mindig találkozott előzetes rekonstrukciós elképzelésével. Ő tervezte meg a szentély új boltozatának záróköveit, amelyeket Szervatiusz Tibor faragott ki művészi tökélyel. A szentélyrestaurálás nagy munkálatainak lezárulása után Márton Áron emlékleveiben köszönte meg a közreműködők munkáját. A díszes okirat megtervezésénél Köpeczi Sebestyén József ez alkalommal is remekelt. A restaurálási tevékenység során nemcsak a régi emlékek újultak meg, hanem egy új mű is született: Bágyuj Lajos címere, melyet az egyik ügyes kezű faragómester kőbe véselt.

1947-ben festőművészként hagyta keze nyomát a kolozsvári ferences templom Szent István-kápolnájában. Az oltár legfelső részében lóhere formájú keretben Szent Imre herceg képe látható, ahol az ifjút hercegi koronával, egyik kezében a szüzességre utaló liliummal, a másikban pedig szent könyvvel ábrázolva. 1948-ig – a szerzetesrendek erőszakos feloszlatásáig – a ferences rend provinciálisa, Pater Benedek Fidél gyakorta hívta meg ebédre a kolozsvári rendházba a szegény sorsú művészembert barátjával, Kelemen Lajossal együtt.

Sebestyén ekkor már rendkívül nehezen élt. Sokat nélkülözött, és bizony, sokszor csak egy almát ebédel. Felhőtlen kikapcsolódást asztaltársasága jelen-

tette, akikkel meg is örökítette Guncser Nándor grafikus, a korszak elismert karikaturistája. (Józsi bácsi már alkata miatt is hálás téma volt.)

Szívesen, nagy gondossággal tervezett és festett emléktáblákat. A kolozsvári ferences templomban a Szent Kereszt-kápolna javítását és az adakozók nevéit megörökítő, szépen festett emléktábláját még 1941. november 30-án avatták fel. 1947-ben, a Farkas utcai református templom felszentelésének 300. évfordulóján az istenháza történetének felidézésére és a régi kolozsvári lelkipásztorok emlékezetére, 1951-ben a Kolozsvár-alsóvárosi kéttornyú református templom felszentelésének 100. évfordulójára, 1955-ben Vásárhelyi Boldizsár (1862–1942) lelkipásztor emlékére, 1963-ban pedig a bikfalvi református templom építésének 100. évfordulójára tervezett emléktáblát.

Az 1950-es években egy Rác nevű órásmester számára folytatott családfakutatásokat, különös tekintettel a Torda megyei forrásokra. Az előkerült adatok, iratok alapján állította össze a borosjenői Rác család krónikáját, amely Jordáky Lajos közvetítésével a kolozsvári Állami Levéltárba jutott.

1958-ban – nyolcvanadik születésnapján – minden bizonnyal erőt merített Márton Áron püspök gyógyírként ható leveléből. „Régiségteni és művészettörténeti értékeink számbavétele, szakszerű leírását, nyilvántartását és gondozását Nagyságod fáradságot nem kímélve, önzetlenül, tisztán az ügy iránti szeretetéből ápolta olyan időkben is, amikor a közvetlenül értékelt és hivatalos tényezők figyelmét más kérdések és gondok kötötték le, és aki múltunk emlékeinek gondozására vállalkozott, az udvarias érdeklődésen kívül csak azzal vigasztalódhatott, hogy a maga részéről lelkiismeretesen megtette mindazt, amivel egyénileg és tudásával népe ügyének használhatott.” Ez a mondat tulajdonképpen Köpeczi Sebestyén József életének és munkálkodásának summázata is lehetne. „Igaz tiszteletem nyilvánítását megismételve – írta befejezésül Áron püspök – szeretettel küldöm főpásztori áldásomat.” (Gyulafehérvár, 1958. november 5. Szent Imre herceg ünnepén).

Áron püspök jól ismerte Köpeczi Sebestyén Józsefet és munkásságát. Mint 1939. február 12-én, a kolozsvári Szent Mihály-templomban püspökké szentelt főpapnak, jelmondatot és címet kellett választania. A legnagyobb erdélyi heraldikus időben – már január 15-én – elkészült az új püspök lelkiségét, kötődését igazán találóan kifejező címerrel.

1960-ban szakmai felkészültségének, érdeklődési körének és habitusának egyaránt megfelelő feladatot

kapott. A gyulafehérvári központtal, de kolozsvári székhellyel, a Szent Mihály-plébánián működő Római Katolikus Egyházművészeti Bizottság tagja lett. Ha megismerkedünk a bizottság összetételével, megérthetjük lelkesedését és ügybuzgalmát. Elnök: Márton Áron püspök; alelnök: Baráth Béla kanonok-plébános; titkár: gróf Teleki Ernő; tagok: Bágyuj Lajos építőmester, Rátz Mihály műszaki tanácsos, Kelemen Lajos ny. levéltári főigazgató, Bíró Vencel ny. egyetemi tanár, az 1948-ban állami törvénnyel, hatalmi szóval feloszlott piarista rend egykori főnöke és Vámszer Géza középiskolai tanár. A két főpap érdeme, hogy a rossz anyagi viszonyok és társadalmi megbecsültség nélkül tengődő neves szakembereket bevonták ebbe a munkába. Ha ideig-óráig, de egyfajta védőhálót vontak köréjük, s talán némi segítség is adódott az egyház részéről. A legfontosabb mégis az a tudat lehetett számukra, hogy ismereteikkel még mindig tudnak és engedik is őket szolgálni a közösség javára.

Az életét lezáró esztendőben szinte teljesen magára maradt, egykori munkatársai, barátai – köztük 1963-ban Kelemen Lajos is – mind-mind kiköltöztek a dimbes-dombos Házsongárdba. Halálának évében a Mátyás-szobor előtt, sepsiszentgyörgyi diákok gyűrűjében fényképezte le őt a tanulók tanára, Kónya Ádám. Többször is megismételt kézfogással, „arcán végigpergő könnyecseppekkel” – emlékezett később a tanár úr – búcsúzott tőle, mint aki pontosan érzi és tudja, nincs tovább. Nem sokkal halála előtt Jakó Zsigmond látogatta meg Monostori úti otthonában. Jófajta gyulafehérvári boroskával kedveskedett a nagybetegnek, aki azért annyira mégsem volt nagy beteg, hogy szokásához híven, ne minősítse azt.

1964. december 27-én, 86 éves korában távozott az árnyékvilágból. A Házsongárdi temetőben nyugszik, szinte Kelemen Lajos szomszédságában. Már idős volt, amikor Bágyuj Lajos megkérte, rajzolja le a Sebestyén-címert egy köre. Megtette. Ez a címerével kifaragott, ékesített kő lett a sírköve.

Baráth Béla kanonok-plébános nagyon bensőségesen búcsúztatta. „Boldog emlékü Kelemen Lajossal” együtt „felelő hely”-nek nevezte, akik a levéltári, családtörténeti, címertani kérdésekre mindig tudták a helyes választ. Felhívta a figyelmet hagyatéka fontosságára, mert „szétszedett élte, a mások érdekében végzett levéltári kutatások és heraldikai tervezései annyira lefoglalták, hogy rendszeres, összefoglaló irodalmi alkotásra nem maradt ideje”. A kanonok úr igazán jól ismerhette, és bizonyára szerethette is

Köpeczi Sebestyén Józsefet, mert Szent Pál víziója nyomán így látta a transzcendens világba érkezőt: „Úgy látjuk őt, ahogy a lovagi torna végén megjelenik az örök Isten trónusa előtt. Derekára csatolja a tisztesség övét, magára ölti az igazság páncélját, lábára húzza a békesség hirdetésére a készség saruját. Keményen fogja a hit címeres pajzsát (...). Reméljük, hogy általa fog részesülni ő is a világosság áldásában, ő, aki egész életén át a fényt szomjazta, a több világosságot kereste és kutatta a maga küldetésének területén.”

Ha heraldikus mesterünk valloit volna az életéről, szokása szerint – kissé hamiskásan – ezzel fejezte volna be: „Egészen nincs így, de valahogyan mégiscsak így van”. A reális, valós, tényszerű, adatokon nyugvó életrajzvázlat befejezésekor senkiben se maradjon kétség Köpeczi Sebestyén József elméletben és gyakorlatban egyaránt megnyilvánuló, nagyszerű címer-tani és családtörténeti szakismerete, értékes műemlékvédő munkássága, és mindezek alapját képező emberi nagysága felől. Emberi gyengeségeit láttassuk egyik jó barátja és pályatársa, Herepei János szemével: „Derekas festőművész pályájáról a múlt emlékeinek szeretete térítette el, s bár emiatt is sokat nélkülözött, de sorsa ellen soha sem hallottam, egyetlen panaszszavát sem. Egész életén átvonult bizonytalan megélhetési helyzetébe és gyakori nélkülözéseibe, csakis hallatlanul bohém természetével tudta magát nyugodt nemtörődomséggel beleélni.”

Nem volt szobatudós. Ahogyan mondogatta: nem iskolákban tanulják az ő mesterségét. Életével példázta, hogy a helyszínen (a templomokban, a kastélyokban, a kúriákban, a kriptákban) tanulmányozta Siebmacher nagy erdélyi heraldikai albumát, és falusi, kis parókiák poros, pókhálós levéltáraiban, régi klenódiумokon tanulta a középkori latinságot.

S mennyi mindenről nem beszéltünk még. A sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium és a kolozsvári Protestáns Teológia folyosóján függő tablók szépséges díszítőmotívumairól, amelyek a virágos erdélyi reneszánsz itáliai azúrkékét lopták a komor falak közé. Dalárdáknak tervezett zászlókölteményeit ügyes asszonyi kezek valósították meg. Szerette a zenét, maga is szívesen énekelt. Erdély címerével és királyi koronával ékesített címert tervezett a Romániai Magyar Dalosszövetségnek, amely virágkompozíció keretbe helyezve, díszoklevélként szolgált a szövetség születésének 10. évfordulóján. A jeles évforduló pontos dátuma előtt öt nappal (1931. november 7-én) keltezett okiratot azok a „dalostestvérek” kaphatták

meg, akik a „magyar dalkultúra lelkes harcosai” közé tartoztak. Így esett, hogy a művész is megkapta alkotásának egyik sokszorosított példányát, mint a sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda három éve lelkes tagja. Nem gyűjtöttük még egybe könyvborítókhoz és kiadványokhoz készített rajzait, terveit. Mint amelyeneket a „Genealogiai Füzetek”, a Lukinich-féle Bethlen-család története, az „Erdélyi Múzeum” és az „Erdélyi Nemzeti Múzeum” kiadványai, az 1942-es „Erdélyi Lövésznapló” számára készített, továbbá amiket a „Minck nevezzelek” antológia záródíszeként, vagy akár az 1965-ös református falinaptár kereteként – utolsó terveként – megalkotott. Munkáját minősíti, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület az általa tervezett emblémát használja mai kiadványain is.

Az összegyűjtött és a publikált tanulmányok között kiemelkedik több jelentős munkája, heraldikai szaktanulmánya. Így „A Becse-Gergely nemzetség” és az „Apafi és a Bethleni gróf Bethlen család címere” (Erdélyi Irodalmi Szemle, 5 [1928] 1–4. sz. 69–83. és Cluj-Kolozsvár, 1928; Erdélyi Tudományos Füzetek, 13. sz.), továbbá a „Kolozsvár szabad királyi város címere” (Kolozsvári Szemle, 2 [1943] 4. sz. 263–275. és kiny. Kolozsvár, 1944: Kolozsvári Szemle könyvtára 14. sz.). (Tekintettel arra, hogy családtörténeti és címer-tani tevékenysége – össze-tevékenységén belül – önálló egységet képez, heraldikai munkáinak közreadása egy most készülő, második kötet anyagául szolgál.)

Nagyon jelentős tudományos publikációs munkásságot fejtett ki. Erdély három nyelvén írta tanulmányait, kisebb írásait, melyek rendre napvilágot láttak az „Ilustrația”-ban, a „Flacăra”-ban, a szebeni „Siebenbürgische Vierteljahrschrift” hasábjain, továbbá a brassói „Mitteilungen des Burzenländischen Sächsischen Muzeums”-ban. Természetesen munkáinak túlnyomó többsége anyanyelvén, magyarul jelent meg. A „Genealogiai Füzetek”, a „Pásztortűz”, a „Művészeti Szalon”, a „Kolozsvári Szemle”, az „Erdélyi Irodalmi Szemle”, az „Erdélyi Múzeum”, a „Kelemen Lajos emlékkönyv”, és általában különnyomatban az „Erdélyi Tudományos Füzetek” c. kiadványok őrzik oly sok szép, ma már alaptanulmányként számon tartott írását.

Köpeczi Sebestyén József kutatói és monográfusi tevékenysége során nem kevesebbet akart bebizonyítani, mint azt, hogy Erdély kultúrája és műveltsége a kereszténység honi megszületése óta része annak a kultúrkörnek, amelyet nyugati műveltség fogalom alatt határoz meg és tart nyilván az egyetemes műve-

lődéstörténet. Kiindulópontjaként az egyház szerepét, fontosságát határozta meg: „A műveltség hordozója a vallás. Ameddig a Nyugat vallása terjedt, addig terjedt Nyugat műveltsége.” Krónikájának végkövetkeztetése: „Emlékeink nemcsak ránk nézve fontosak, hanem általános művelődéstörténeti szempontból is, mert ezek a Nyugat középkori műveltségterületének legkeletibb határkövei.”

A Székelyföld középkori kincseinek feltárására és bemutatásra múzeumbeli igazgatója, barátja, Csutak Vilmos is erőteljesen biztatta. „Azzal szereznel nekem legnagyobb örömet, ha valahonnan Csíkszentmihályról vagy Bögözből küldenél nekem pár soros írást, hogy újból felfedeztél valami olyan szép dolgot, mint Olasztelken.” Munkájához egy általános érvényű ajánlólevelet (Sepsiszentgyörgy, 1929. május 15.) is adott, amelyet a főtisztelendő uraknak írt: „Köpeczi Sebestyén József heraldikus és műtörténész székely testvérünket kértük fel, hogy műtörténeti szempontból azon Csík és Háromszék megyei templomainkat fogja ismertetni, amelyek a nyugati kultúránk legkeletibb emlékei s kétségtelen bizonyosságai annak, hogy székely népünk a messze Keletről hozott

ősi műveltségének a megőrzése mellett ezer esztendőös küzdelmes múltja folyamán a művelt Nyugat művészeti és kulturális törekvéseinek is mindig buzgó támogatója és mindig hűséges védelmezője volt.” Kérte a plébános urakat, mindenben segítsék elő az eredményes kutatást. Munkássága példázza, hogy a római katolikus egyház köreiben szólásmondásként emlegették: a bérnialást és az egyházlátogatást végző Főpásztorok után ő volt a plébániák legszorgalmasabb látogatója.

Köpeczi Sebestyén József pedig ment, s rendre lajstromba szedte a szakrális eredetű építészeti és művészettörténeti kultúrkincset. Ennek alapján ma is bizonyítható – ami egykoron földrajzilag, történelmileg és kulturálisan –, hogy nemcsak Róma, Bécs, Buda, Kolozsvár és Brassó, hanem Székelyföld, s benne a csíki Szentföld is közös szellemi gyökérből táplálkozott.

Kutatásaival, tanulmányaival, rajzaival – azaz egész életművével – Köpeczi Sebestyén József az európai műveltségű Erdély megörökítője lett.

Sas Péter

BIBLIOGRÁFIA

Sas Péter: Román címer–magyar kéztől, 1921. In *História*, (10) 1987. 5–6. sz. 62.

Kónya Ádám: A nemes székely nemzet ősi címerei. *Művelődés* (1993) 4. sz. 35–37.

Sas Péter: A püspök és a heraldikus. *Művelődés* (1996) 12. sz. 42.
Kónya, Ádám: Heraldicianul József Keöpeczi Sebestyén, creator al stemei naționale românești. *Acta* 1995. Sepsiszentgyörgy, 1996. 343–350.

Sas Péter: Köpeczi Sebestyén József jelentése a Székely Nemzeti Múzeumnak zágoni kiszállásáról. *Acta* 1997. (II.) Sepsiszentgyörgy, 1998. 141–150.

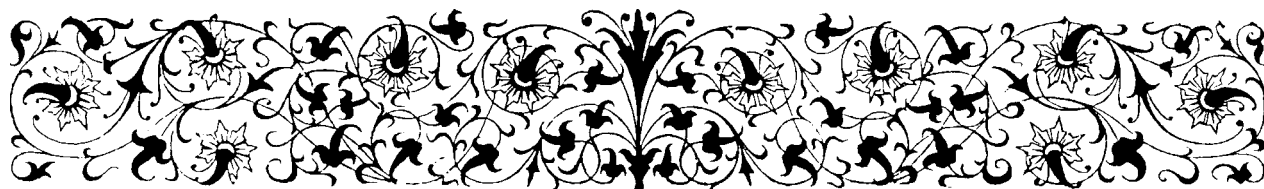
Az 1921-es új román államcímerek keletkezéséről. In *A Közművelődés szolgálatában. Antológia a Művelődés 1990–1994-es évfolyamaiból*. Kolozsvár, 1998. 113–115.

Sas Péter: Köpeczi Sebestyén József, az erdélyi heraldikus. In *Erdélyi Református Naptár*, 2004. Kolozsvár, 2003. 168–173.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Turul előfizetési díja 2006-ra 1300 Ft, melyhez eddigi előfizetőink részére mellékelten csekket küldünk. Az új előfizetők a Szerkesztőség címén rendelhetik meg a folyóiratot.

Külföldi előfizetőink részére az előfizetési díj – a magas postaköltség miatt – ettől eltérő: a tengeren túlra (légiposta-költséggel) **30 USA \$**, Európában **25 EUR**. Az előfizetés bankszámlaszáma: Postabank és Takarékpénztár Rt./ERSTE BANK – SWIFTKÓD: PO SBHUHB – „11991102-02103006-00070010” Magyar Történelmi Társulat – Turul.

HADI VISELET ÉS FEGYVERZET ÁBRÁZOLÁSA MAGYAR CÍMERESLEVELEKBEN A 16. SZÁZAD VÉGÉIG

A magyar viselet történetével foglalkozó, és azokat összegző első munkák a 19–20. század fordulóján születtek meg. Nagy Géza éppen száz éve megjelenő nagy összefoglaló munkája¹ mellett Szendrei János munkássága emelhető ki, aki több művet is szentelt a hazai viseletek történeti fejlődésének bemutatására,² ő vállalkozott arra is, hogy címereslevelek alapján nyújtson képet a hazai öltözetek alakulásáról, nagyjából Mohács utáni példákat ismertetve.³ Mindketten vizsgálati körükbe vonták a címeresleveleket, rámutatva az ábrázolások viselettörténeti jelentőségére, éppúgy, mint az újabban megjelent heraldikai művek⁴ is, mégis átfogóan a hadi viseletek és fegyverzet alakulásának címereken való bemutatása mindeddig elmaradt.

A magyar heraldika általános jellemzője, hogy ábrázolásmódja erőteljesen naturalisztikus. Ez az olykor címertani szempontból kifogásolható megjelenítés ad arra módot, hogy a címerképen szereplő motívumokat viselettörténeti adalékokként értelmezzük arra a korszakra, amelyben az adott címereslevél keletkezett. Mert „...minél kétségtelenebb, hogy a címerkép az életből van merítve és természetes, hű ábrázolású, annál megbízhatóbb mivelődéstörténeti kútforrás”.⁵

A dolgozat terjedelmének szűkre szabott volta miatt nincs mód a teljes címerek bemutatására, így a leírások csak a címerképekre szorítkoznak. Mivel a vizsgált időintervallum első felének címereslevelein nagyrészt gótikus ábrázolású⁶ heraldikai sisak (csőrsisak) jelenik meg, és majd csak a 15. század végén tűnik fel először a pántos sisak,⁷ amelyeket inkább a lovagi tornák alkalmával használták, semmint háborúban, ahol a különböző csapatnemek más és más fajtákat viseltek. Másrészt az olasz reneszánsz stílusjegyeit magán viselő címerek nagy részéhez egyáltalán nem járul sem sisak, sem sisakdísz (pajzscímerek).⁸

A vizsgált korszakot (1414–1600) heraldikai szempontból többféleképpen lehet felosztani. Egyrészt a címer használata szerint a 15. század az élő heraldika kora, míg a 16. század a tűzfegyverek elterjedésével párhuzamosan átmenetet képez a hanyatló heraldika korába.⁹ A címerek kivitelezése tekintetében kezdetben a (késő)gót stílus dominált, ezután az udvari miniátorok által művelt olasz, majd – Habsburg Ferdinánd uralkodásának második felétől kezdve – német reneszánsz hatás figyelhető meg. Szapolyai János uralkodásától kezdve Erdélyben sajátos címerfestészet alakult ki az olasz reneszánsz stílusjegyeit felhasználva, így ezek a címerek jellegzetes partikuláris ábrázolásmódot képviselnek.¹⁰ Ugyanakkor a 16. században a címeradományozások tömegessé válásával megindul bizonyos kedvelt címerképek gyakori alkalmazása az armálisokon, ami idővel a címerábrázolások sablonossá válásához vezetett.¹¹

Az adományozottak társadalmi helyzetét tekintve megfigyelhető, hogy a 15. századi armálisok nagyrészt csak címert adományoznak – tehát a címerszerzők már korábban is nemesek voltak –, a későbbiek gyakran nemesítő oklevelek is egyben. Míg a korábbi címerszerzők gyakran magas pozíciót foglaltak el a király környezetében, addig a 16. században egyre gyakrabban tűnnek fel a jobbágyi származású elemek, akik már nem álltak közvetlen kapcsolatban az uralkodóval.

A hadi viselet és fegyverzet átalakulása jól nyomon követhető a teljes alakos, valamint az egyes részleteket alaposan feltüntetető – itt bemutatásra kerülő – címerképek alapján.

Címereslevelek

Bocskai Péter fia, István és örökösei részére Zsigmond király 1414. november 8-án nemességet és címert adományozott Aachenben.¹² A címerkép a kö-

vetkező: balra dőlt ezüsttel damaszkolt kék pajzsmezőben lovon vágató páncélos lovas katona látható. Az ábrázolás erőteljesen emlékeztet a lovaspecsétek véseteire. Az ilyen típusú magyar pecsétek előfordulása azonban nem túl gyakori, használatuk a 15. század második felében már nem mutatható ki.¹³ A visellet szemmel láthatóan a korban szokásos teljes lemezvértet mutat. A lovas páncélzatát leeresztett rostélyú (visier) kúpos sisak (pikonhog)¹⁴ egészíti ki, a páncélon ujj nélküli fekete fegyverkabátot visel.¹⁵ A vállakat sodronyigallér takarja, jobb karjával ezüsthégyű, sárga¹⁶ nyelvű lándzsát tart. A ló ezüstsínű lószerszámot és fekete farmatringot visel, a hátsó nyeregkápa enyhén kiemelkedik, ami döféskor a lovas megtámasztására szolgált.

A Kőszegi Jakab fia Lászlónak Zsigmond király által Konstanzban 1415. március 27-én adományozott címerben a 15. század első felének pallostípusa figyelhető meg. A címerszerző udvarnok (*aulicus*) – érdemeire tekintettel – általa (*per eum*) rokonai is megkapták a címer viselésének jogát. A vörös mankós pólyával osztott pajzs talpa fekete, felül kék színű. Ebben lebegő, nyílt arany színű leveleskoronából növekvő, könyökben behajlított két vörösruhás kar látszik. A felső jobb kar egyenes keresztvasú, kétélű pallost tart, amelynek kerek markolatgombja van. Az ilyen kivitelben készült darabok a 15. század elejére jellemzőek.¹⁷ A másikban arany színű búzakalász látszik. A címerkép ábrázolása szimbolikus; valószínűleg a háborús és békeidőszak tevékenységének ketősségére utal.¹⁸

A Mohorai Vid és társai részére kiállított címerrel (1418. július 4., Strassbourg), amelynek címerképét maga az adományozott terjesztette fel a királynak:¹⁹ balra dőlt kerek talpú pajzs vörös mezejében két lebegő, arany fokélű, ezüst szablya között egy török mellképe látható. A két szablya pengéje eltérést mutat, mégis alapvetően megegyeznek. Nem lehetetlen, hogy az egyik török, a másik magyar fegyvert ábrázol, kiváltképp, ha a címerkép Mohorai egyik haditettére való utalás. A címerképen megjelent szablyatípus török közvetítéssel került hozzánk, és nagymérvű itteni elterjedése miatt kezdték el a későbbiekben huszárszablyának nevezni.²⁰ Rövid, egyenes markolatú, rövid keresztvasú változata tűnik fel a címerképen, a fokélre köszörült penge a hegye felé enyhén görbülő formát mutat.

Az 1421. március 28-án Znaimban Pérchy Mihály fia Benedek királyi alétekfogó mesternek (*vicedapifer*) kiállított oklevélén²¹ balra dőlt, hegyestalpú kék

pajzsban, széles ezüstsínű kardot tartó, könyökben behajlított, lebegő páncélinges kar látható. A pallosról vér csepeg a kézfejre és az alkarra. A páncéling a kereszties háborúk után terjedt el Európában,²² nagy előnye a teljes vértetzel szemben, hogy szerkezete miatt átveszti a hő. Viselték a nehézlovasság is a lemezpáncél alatt, de inkább a könnyűlovasság kedvelte. A sodronyig azonban széles körben nem terjedt el, mivel drága és nehezen hozzáférhető volt.²³ A címerben szereplő kétélű pallos keresztvasa a penge felé görbül, harc közbeni sújtásra és a kard kiegyensúlyozására szolgál a nagy, kerek markolatgomb.

Leszteméri János fia Imrének – részletesen felsorolt érdemeiért – 1422. szeptember 17-én Nürnbergben adományozott címet Zsigmond király. A már korábban pallosjogot nyert²⁴ címerszerző, királyi allóvász mester (*vicemagister agazonum*) kérésére kiállított címer: balra dőlt hegyestalpú pajzs kék mezejében ezüstsínű páncélos láb látszik, bokáján sarkantyúval. Az alsó lábszárat a boka fölött nyílvessző fúrta át. A képen jól kivehetőek a kor teljes páncélzatához tartozó lábvért elemei:²⁵ a csőszerűen kialakított, a láb vonalát követő, két részből álló comb- és lábszárvért, illetve az ezek összekapcsolására szolgáló csatok. A térdet pillangószerűen kialakított térdvért takarja el. Mindezt rákötött orrú vassaru egészíti ki.²⁶ A gótikus vértetthez tartozó sarkantyú a korábbiakhoz képest átalakult: szárai megnyúltak, a taréj kisebb, a tüskék vastosabbak lettek.²⁷

Zsigmond király az 1431. október 2-án Feldkirchenben kelt oklevelével Jersai (Irsai) Lászlónak és fiainak, valamint Szentbalázi Szele György fiainak, Jakabnak és Baláznak²⁸ címet adományozott.²⁹ Balra dőlt hegyestalpú pajzs kék mezejében lebegő, leveles aranykoronán könyökben behajlított, ezüstsínű páncélos kar, amely tenyerében rövid nyelvű tollas buzogányt tart. A címeren jól megfigyelhetők a kar védelmére szolgáló csőszerűen kiképzett felső és alsó karvasak, és ezek találkozásánál a lemezes könyökvért. A kézfejet valószínűleg bőrből készült, kezelővel ellátott ezüstsínű kesztyű védi.³⁰ A 15. században több buzogánytípus is kedvelt volt, a tollas botnak is nevezett tollas buzogány „tollait” 7-8 háromszögű vaslemez alkotta.³¹

Zsigmond király 1432. október 18-án Sienában kiállított oklevelével Tamási László főajtónálló mester (*magister ianitorum*) apródjának (*aprodiani*) Szlopnai Gáspár fia Péternek címet adott,³² amelyen balra dőlt kerek talpú pajzs vörös mezejében, oromzatos ezüstsínű várfal mögött, páncélinges, sisakos vitéz

látható. Bal keze a várfokon pihen, jobb kezében lévő pallosával feje fölött suhint. A címerkép jól mutatja a sodrony- és lemezvért egymás mellett való használatát. A vitéz törzsét láncing borítja, nyakát sodronyos gallér védi, míg a karjain sínpancélt visel. A páncélkesztyű magyarországi ábrázolásai között a Szlopnai-címeren látható az elsők közé tartozik.³³ A fején lévő vaskalap 15. századi francia típust mutat,³⁴ használata onnan terjedt át a német területekre.³⁵ A pallos másfélkezes, egyenes keresztvasú típus, amely majd csak a század második felében terjed el.³⁶

Hunyadi János kormányzó Tordán 1448. február 29-én Berekszői Jakab fia Péternek – az oklevélben felsorolt vitézségeiért – címert adományozott.³⁷ A címerkép kék tárcsapajzsban arany leveles koronából növekvő ezüstszerű páncélt és vörös csuklyát viselő vitéz, fején vaskalap, nyakába nyilvessző fűródik. Felémelt jobbában másfélkezes, kétélű pallost, baljában kisméretű pajzsot (pavéze vagy kotorgárd)³⁸ tart. A nagyméretű állópajzs egész Európában ismert volt, egymás mellé állítva, mintegy sáncként funkcionált,³⁹ míg a kisebbek az egyéni harcban játszottak fontos szerepet. Az ábrázolt alak minden bizonnyal a címerszerzőt ábrázolja, aki viselete alapján könnyűgalogosként szolgált.⁴⁰ A test védelmét itt is sodronyruházat látja el, amit az akkoriban igen elterjedt posztócsuklya egészít ki.

A Disznósi, Cseri és Szárcsádi családoknak V. László által Budán adott címer (1456. március 15.):⁴¹ balra dőlt pajzs kék mezejében növekvő ezüst páncélt és vörös-fehér-kék színű struccollal díszített sisakot viselő vitéz látszik.⁴² Felémelt jobbában egyenes keresztvasú, háromszögű hegyes markolatgombbal szerelt, másfélkezes kétélű pallost tart, amelynek markolata vörös, könyökben behajlított balját melléhez tartja. Kezein rákozott felkarvas és kézelős páncélkesztyű van. A viszonylag tagolatlan mellvértet rákozott csatakötény egészíti ki. Fején nyakvédős zárt salade⁴³ típusú sisakot visel, a nyakat lemezes állvért védi. A sisakdíszben megismételt címeralak vörös kardhüvelyt visel, és a sisakon jól látszik a látónyílás is. Jól megfigyelhető a sisakon lévő tekercs,⁴⁴ amely a díszítő tollakat rögzítették.

A Bodfalvi Bod Jakab fiai Szilveszter, János és Gál részére kiállított armális 1460. február 21-én, Mátyás király budai udvarában kelt.⁴⁵ A címereslevél érdekessége, hogy Mátyást csak 1464-ben koronázzák meg, ezért az oklevél jogilag csak akkor bírt volna érvénnyel, ha azt a koronázás után a király megerősítette volna,⁴⁶ ennek azonban fellelhető nyomai

nem maradtak fenn. Az Ung megyében birtokos Bod család címere: balra dőlt kerekaltalpu vörös pajzsban kék balharánt pólya,⁴⁷ előtte balra forduló teljes páncélzatot viselő harcos. Bal karján pajzsot tart, miközben mindkét kezével lövésre felajzott számszeríjat⁴⁸ fog. A számszeríj végén látható acélkengyel az ideg kifeszítésének megkönnyítésére szolgált.⁴⁹ A páncélzatot nyakvédős sisak egészíti ki. Kezein kézelős páncélkesztyűt visel, jól kivehető a kagylószerűen kialakított könyökvért. A derékvért alól páncéling látszik ki, a lábvértet vascipő egészíti ki. Annak ellenére, hogy a címerkép gyalog ábrázolja a harcost, kisméretű pajzsa és teljes vértete arra utal, hogy a nehézlövassághoz tartozott.⁵⁰

Nagy Gergely és Szerdahelyi Huszár (*Hwzar*) Péter részére 1466. február 6-án Diósgyőrött adományozott címert Mátyás király.⁵¹ A balra dőlt doborpajzs damaszkolt arany mezejében térdben behajlított láb látszik, amelybe bokán fölül rövid, egyenes keresztvasú, görbe, vércsatornával ellátott pengéjű szablya vág. A lábon látható vörös színű nadrágot hasonló színű harisnya egészíti ki; jól megfigyelhető az utóbbi rögzítésére szolgáló térd alatt viselt szalag is.⁵² A vitéz lábán ezüstszerű csatos fekete szíjjakkal felerősített hattarjú sarkantyú látható. Könnyed formája egyértelműen elűt a nehézlövasság által használt vastosabb, erőteljesebb kivitelű típusoktól.⁵³ A címerképen ábrázolt viselet a 15. század elején törökökkel való egyre gyakoribb összecsapások hatására kialakított könnyűfegyverzetű huszárság⁵⁴ öltözetével rokon. Ezt megerősíteni látszik az a tény, hogy a „*Hwzar*”-huszár szó az egyik címerszerző nevéként tűnik fel, és ami egyben a könnyűlovasság jelentőségére is utal.

Hunyadi Mátyás 1489. november 16-án Sánkfalvy Antal pozsonyi prépostnak (*prepositi ecclesie Posoniensis*), valamint vérrokonai Heős (*Hews*) Tamás, Miklós, Ferenc, Hereni Bálintnak és Lázói János erdélyi főesperesnek és kanonoknak (*archidiacono et canonico in ecclesia Transsilvanensi*) címert adományozott.⁵⁵ Álló, kerekaltalpu pajzs kék mezejének bal oldalából előtűnő, könyökben behajlított aranyruhási kar látszik, markában három, ezüstszerű, egymást keresztező, vértől csepülő nyilvessző látszik. A címerkép Heős Tamás moldvai hőstetteinek emlékéét őrzi, mikor az István vajda elleni harcok során megsebesült.

II. Ulászló 1501. október 28-án Zlathynai Seban Pálnak nemességét és címert adományozott Budán.⁵⁶ Az álló, csücsköstalpu kék pajzsmezőben lebegő, drágakövekkel kirakott arany leveleskoronából növekvő

férfi látható deréktől felfelé. A címeralak vörösgalléros, barnás színű zubbonyt, ezen bal vállát és karját takaró felöltőt visel. Feje fölé emelt jobbában görbe markolatú, a penge felé ívesen vastagodó keresztvasú görbe szablyát tart – amely éppen a 15. század végén kezd ilyen alakot öltetni⁵⁷ –, bal keze maga elé eresztve a koronán nyugszik.

1504. február 29-én Budán II. Ulászló király Máriássy Istvánnak címert adományozott,⁵⁸ amelynek leírása a következő: álló, kerekaltalpu tárcsapajzsban, vörös mezőben három ezüst halom mögül kiemelkedő, jobbra néző páncélos vitéz, a két felső sarokban a címerszerző monogramja látható (Stephanus de Maryas). Kétségtől a címerszerző alakja tűnik fel a címerképen, lehajtott rostélyú salade típusú sisakban és aprólékosan megfestett teljes – eredetileg ezüst, mára megfeketedett⁵⁹ – vértzetben. Jól megfigyelhető a szegecselés mellett a nehézfegyverzetű lovasság mellvasának jobb oldalán elhelyezett kampó is, amelybe a kopjához erősített szíjat akasztották, ami annak biztonságosabb tartását rögzítette. Feje fölé emelt jobbában tollas buzogányt tart, amelynek a markolat felőli vége (a jobb kiegyensúlyozás végett) kerek gombban végződik. Maga elé tartott baljában kettőskeresztet tart. Érdekes, hogy a címerszerző 1516-os sírkövén teljesen más címer látható: negyedelt lófej pajzs első és negyedik mezejében buzogányt tartó, könyökben behajlított kar, a másodikban és harmadikban hármashalom mögül kinyúló kar, amely kettőskeresztet tart.⁶⁰

Iváncsfalvi Dombay János deáknak – Jajca (*Iay-tza*) váránál tanúsított hősiességéért – és általa fogadott testvéreinek (*fratri suo adoptivo*), Palásthy Lászlónak II. Ulászló adományozott címert (1506. augusztus 1., Buda).⁶¹ Az olasz reneszánsz hatására utal a miniatúraszerűen ábrázolt címerkép, ami a címer leírását megnehezíti ugyan, ám viselettörténeti szempontból elsőrangú adalékokat nyújt. Álló, csücsköstalpú pajzsban, kék mezőben balra forduló magyar vitéz, az előtte hasonló testhelyzetben lévő török nyakába vág, miközben bal kezével a török vállát ragadja meg. A címeren ábrázolt címerszerző fején felhajtott karimájú, kerek, zöld színű süveget visel, amit elől fekete tolldísz ékesít. Zöld dolmányán, amelyet öv fog össze, kihajtott zöldgallérú, zöld bélésű ujjatlan vörös színű mente. Szürkés nadrágjához sárga csizmát visel. Bal válláról szíjjal felerősített barna színű pajzs lóg.⁶² Felemelt jobbában aranyveretes, fekete markolatú, arany keresztvasú, görbe pengéjű szablya látszik. A címerkép érdekessége, hogy a két vitéz ruházata csak

a fővegben különbözik egymástól, illetve a kardok kivitelezése is megtévesztésig azonos. Dombay János címerképen megfestett ruházata és fegyverzete a magyar köznemesség hadi viseletét ábrázolja.⁶³

1508. április 9-én Budán Hegyi Istvánnak, néhai Kutos (*Chwtos*) András fiainak, Lászlónak és Ferencnek II. Ulászló címert adományozott.⁶⁴ Álló, csücsköstalpú pajzs kék mezejében lebegő, drágakövekkel díszített, nyílt, leveles koronából növekvő páncélos férfialak, akinek szemébe nyílvessző fűrődik. A teljes gótikus vértzetet viselő vitéz fején felhajtott rostélyú sisakot visel, amelynek sisakforgóját ezüstsínű toll díszíti. A mellvas karéjosan kialakított kagylóformát mutat, amelynek középső részét rozetta fedi. A mell- és karvas közti fedetlen részt szintén rozettás díszítésű, kerek vállkorong védi. Páncélos karjait maga mellett tartja, így azok csak könyöktől felfelé látszanak.

Muronyi Weér András címerét Prágában, 1509. szeptember 29-én újították meg, ugyanebben az oklevélben az adományozott pallosjogot is nyert.⁶⁵ Weér András Lajos herceg (a későbbi II. Lajos király) főétekgója (*supremus dapifer*) volt.⁶⁶ Álló, kerekaltalpu pajzsban, arany mezőben aranyszínű szegecskellettel teljes vértzetet viselő, jobbra lépő vitéz látható. Fején felhajtott ellenzőjű, nyakvédős, salade típusú sisakot visel. A páncél alól a teljes testet befedő vörös posztóruházat tűnik elő. A galléros mellvértet rákozott csípővért egészíti ki. A vállakat széles, lemezesen kialakított vállvas takarja. Karjait sín-páncél borítja, kezeit kézelős vaskesztyű védi, a könyökvért kagylószzerűen kialakított. Ehhez hasonló a térd-csuklóvért formája, amely a szintén lemezes lábvértzetet kiegészítve, a lapos orrú vascípővel teszi teljessé a láb védelmét. Jól megfigyelhetőek a kar- és combvért elülső és hátulsi részeinek rögzítésére szolgáló fekete színű szíjak is. A páncélzat magán viseli még a gótikus stílusjegyeket, de a könyök- és csípővért már a 16. századra jellemző.⁶⁷ Feje fölé emelt, könyökben hajlított jobbában kétkezes, vörös markolatú, arany keresztvasú és markolatgombú, egyenes pallost tart. Ugyanilyen látható hegyével a földre támasztva, leengedett baljában is. A címerképen, a vitéz bal lábánál egy másik kisméretű pajzs van: vörös mezőben stílizált, ezüst heraldikai rózsát ábrázol.⁶⁸

Radák Balázsnak és testvéreinek (Mihály, István és Tamás) II. Ulászló 1514. január 18-án címert adományozott.⁶⁹ A címerkép azt a jelenetet ábrázolja, amikor az adományozott, török ellenfelét puskájával lelövi. Kerekaltalpu pajzsban, kék mező zöld pajzstalpán jobbra forduló magyar vitéz, kezében elsütött

puska,⁷⁰ vele szemben íjat lövésre készen tartó török. A magyar vitéz elől felhasított karimájú, strucctollal díszített kalapot, vörös gallérú barna mentét és szürke nadrágot visel. Öltözetét vörös csizma egészíti ki. Fegyverzete hajlított pengéjű, egyenes keresztvasú, kézvédő nélküli szablya (melynek markolata a pengéhez képest elhajlik) és célzáshoz az arcához emelt puska.⁷¹ Ennél a címernél is megállapítható a török és magyar vitéz viselete közti nagyfokú hasonlóság. A Radák család a későbbiekben egyszerűbb formában használta a címert.⁷²

Az Érky Balázs számára kiállított nemesítő levél 1514. április 6-án, Budán kelt.⁷³ Álló, kerekalpú pajzs kék mezejében, felhőből előtűnő, könyökben behajlított sárgaruhás kar látszik, az alkart nyílvessző üti át. Markában hajlított keresztvasú, barna markolatú, egyenes pengéjű, kétkezes pallost tart. A kard hegye alatt ezüst félhold látszik. Az oklevél szövegének elején hamisítás történt, ugyanis a korábban ott nem szereplő „*nobili*” szót illesztették be, ám a későbbiekben nem törölték a „*statu ignobilitatis et rusticitatis eximentes*” részt, ami nyilvánvalóvá teszi az utólagos javítást. Ezen kívül a család jobbágyi származását erősíti a címerkép kiállításának szerény volta is.⁷⁴

1517. január 18-án II. Lajos Syweczi Sapharich György fiainak, Bernátnak, Györgynek és unokatestvérüknek, Istvánnak, valamint Zalatnoki Györgynek nemességét és címert adományozott.⁷⁵ Az oklevél érdekessége, hogy a címerkép nem az oklevél élén, hanem – német mintára – középre van festve.⁷⁶ A címer ezüst pályával vörösre és kékre osztott mezőből áll. Felül növekvő páncélos vitéz, fején kerek sisakkal, amelyen fekete holló áll. A lemezes mellvas alól sodronyos ing tűnik elő. Könyökben hajlított jobbában három búzakalász látszik, bal keze oldalára kötött kardjának markolatán nyugszik. Az alsó kék mezőben ezüst félhold és csillag látható.

Jerosyni Brodarics István pécsi kanonok, egyházi jogi doktor és a Szent András apostol kápolnája comesének, valamint testvére, Mátyás és ennek fiai, Ferenc és Elek korábbi címerét – amelyet még valószínűleg Zsigmond királytól kaptak⁷⁷ – II. Lajos 1517. március 25-én, Budán kibővítette.⁷⁸ A címerkép a következő: szimmetrikus tárcsapajzs kék mezejében, ezüst hullámokon úszó fekete csónak, benne ezüst, teljes lemezpáncélzatot viselő, arany lapáttal evező vitéz. Fején sodronyos sisakot visel, ami a nyakat és a vállakat is takarja. A sodronyos lemezes mellvas és vállkorong látható. A vitéz feje fölött fekete holló repül, csőrében – a tudományt és bölcsességet szim-

bolizáló – babérkoszorúval. A bal felső sarokban arany nap látszik. A pajzs felett és a heraldikai sisak alatt az adományszerző monogramja látható (Stephanus Brodarich).⁷⁹ A Brodaricsok címere a beszélő címerek közé tartozik, lévén a „brodar” szó horvátul hajóst jelent.⁸⁰ A címernek több leírása is ismeretes, talán azért, mivel több ilyen nevű nemesi család is létezett, amelyek rokonsági kapcsolata nem bizonyítható.⁸¹

II. Lajos Szigeti Litteratus Györgynek (*Georgio Litterato de oppido nostro Zygeth*) 1519. május 23-án, Budán, címert és birtokot adományozott.⁸² A címeren kék mezőben, zöld hármashalom mögül kiemelkedő vitéz látszik. Jobb kezével görbe szablyára támaszkodik, bal kezével a mellébe fúródott nyílvesszőt rántja ki vérző sebéből.⁸³ Az oklevél szerint az adományozott a török elleni harcokban és az 1514-es parasztlázadás során szerzett hadi érdemeiért nyeri címerét. Ezért az ábrázolt vitéz minden bizonnyal György deák – az oklevél kiállításakor kancelláriai jegyző (*notario cancellariae*) volt –, aki sodronyos és kisméretű, kerek páncélsisakot visel. A címerkép talán a címerszerző arcvonásait próbálja ábrázolni.⁸⁴

1525. április 9-én, Budán, II. Lajos Cserneki Dessewffy Jánosnak és általa testvéreinek (István, György, Ferenc, Miklós, László) régi címerét megerősítette és a lengyel királyi sással kibővítette.⁸⁵ A címerszerző királyi főajtónálló és kamarás, valamint Pozsega vármegye örökös főispánja volt.⁸⁶ Címerkép: álló tárcsapajzsban, kék mezőben ezüst, könyökben behajlított, lemezpáncélos kar látszik, kezében tollas buzogány. A felkaron arannyal fegyverzett, kiterjesztett szárnyú, természetesen ábrázolt (!), aranykoronás fekete sas áll. A felső pajzsnegyedben ezüst hold és arany nap látszik. Az oklevél a címerkép magyarázatát is adja: egyik – néven nem nevezett – ősük (*predecessor progenitorum vestrorum*), a tatárok elleni harcban, sebesülése ellenére megőrizte a királyi zászlót (*banderium regni*).

Krasznai Pándy Ferenc címereslevelét 1526. május 3-án, Budán állították ki.⁸⁷ A befestett címer a következő: jobbra dőlt szimmetrikus tárcsapajzs kék mezejében növekvő, ezüst zsinórzatú, vörös mentét viselő férfialak látszik. Feje fölé emelt jobbában aranszínű tollas buzogányt tart, bal kezét csipője mögé helyezi. A pajzs bal sarkában hatágú arany csillag látszik.

Szapolyai János király 1532. június 11-én, Lippa vára alatt, Szentgyörgyvölgyi Bakács Sandrin nemességét megújította, és neki címert adományozott.⁸⁸ A

címerkép nehezen blasonálható: azt a jelenetet ábrázolja, amikor a címerszerző a mohácsi csata alatt Alsólendvai Bánffy Jánosnak – akinek ekkor a szolgálatában állt – átadja saját lovát, hogy azon meneküljön el. Kék mezőben zöld pajzstalpon, jobbra vágató vörös lószerszámot viselő fehér lovon Bánffy János, mellette a szaladó Bakács Sandrin, a kép előterében Bánffy sebesült lova fekszik (díszesebb vörös-arany nyereggel, szerszámzattal és farmatringgal).⁸⁹ Bánffy fején hegyes, bordázott, feltolt orrvasú sisakot visel,⁹⁰ jól láthatóak a karjait védő lemezvértzet darabjai. A fegyverderék alól vörös korszovágy-dolmány,⁹¹ lábán térdig érő csizma és sárga nadrág látszik. Bal oldalán arannyal díszített, feketetokos szablyát visel, amelynek keresztvasa és markolata is arany. Bakács Sandrin fején szintén bordázott, csúcsos – hátul rákózott – sisak látszik. A fegyverderék is lemezekből szegecselt, karjait sodronypáncél védi. Lábán kék nadrág, és sárgás színű térdig érő csizmát visel, bal oldalán egyszerű kivitelű feketetokos szablya lóg.⁹² Ezzel szemben a sisakdíszben a vitéz fel-emelt jobbában kézvédős hegyestőr,⁹³ a fegyverderék alatt teljes sodronying látszik, a sisak pedig fülvédő lemezzel van ellátva. A címerképet valószínűleg nem az oklevél kiállításakor festették be, hanem később, de mindenképpen 1609 előtt.⁹⁴

Szapolyai János Záray Lázár királyi secretariusnak 1533. augusztus 26-án Budán nemességet és címet adományozott.⁹⁵ Csücsköstalpú pajzsban, kék mezőben levágott, lebegő fej, vörös kalappal, melyet lebegő felhőből kinyúló arany markolatú szablyát tartó vörösruhás kar éppen lemetsz. A címerkép azt a jelenetet ábrázolja, amikor Boldogkő váránál a címerszerző a rác lándzsások vezérért levágja.⁹⁶ A Záray kezében ábrázolt szablyán már jól kivehető a penge formájának és méretének átalakulása: hosz-szabbá vált, és megjelent a csúcs végénél a pengéhát is, amely a 17. század közepéig a magyar típusok jellemzője.⁹⁷

Cháni Noéh Imre címereslevelét Szapolyai János adományozta 1539. május 3-án Budán.⁹⁸ A címerkép: kék mezőben jobbra forduló teljes páncélzatú vitéz, jobbában alabárdot⁹⁹ tart, baljában az oldalán viselt arany markolatgombú és keresztvasú pallost fogja. Feje mellett kétoldalt nevének arany kezdőbetűi (NI) látszanak.¹⁰⁰ A vitéz fején kerek sisakot visel, páncélzatán jól láthatóak a kagylószerűen kialakított könnyök-, illetve térdvédő lemezek is; vállát és derekát rákózott vért védi.

1540. március 7-én, Budán, Szapolyai János Gávy Lukácsnak és testvérének, Imrének címet ad-

mányozott.¹⁰¹ A címerkép harci jelenetet ábrázol: kék mezőben, arany lószerszámú lovon vágató magyar vitéz az előtte álló turbános, kaftános törököt lándzsájával átdöfi. A magyar vitéz fején csúcsos, fülvédővel és rákózott nyakvérttel ellátott sisakot visel. Ruházata sötétzöld zekéből és világoszöld nadrágból áll, amit sárga csizma egészít ki. Jobbjában hosszú, vörös-ezüst színű festésű lándzsát, baljában ugyanilyen színű tárcsapajzsot tart. Jobb lába mellett a nyeregke akasztott egyenes hegyestőre látható.¹⁰² A huszártárcsának is nevezett védőfegyvert a könnyűlovasság használta; a teknő alakban meghajlított pajzs bal felső sarka ívesen megnyújtott, hogy védje a fejet.¹⁰³ Anyaguk fa, melyet bőrrel vagy durva vászonnal vontak be, majd festett mintával díszítették.¹⁰⁴

Izabella királyné Somosi Székely Balázsnak 1547. május 14-én, Gyulafehérváron, nemességet és címet adományozott.¹⁰⁵ Az egyszerű kivitelű címerképen arany pajzstalpú kék mezőben felül lebegő, jobbra fordult, ezüst ruhát viselő kar látható, amely kezében barna nyelvű, kéthegyű ezüst harci csákányt tart.¹⁰⁶ Az arany mezőben turbános török fekszik keresztbe tett kezekkel, a csákány hegye a török fejét eltalálni látszik.

Zuthori Szabó Lukács armálisát 1548. március 14-én – a Szapolyaiaknak tett szolgálataiért¹⁰⁷ – Izabella királyné adományozta Gyalun.¹⁰⁸ Az egyszerű kiállítású oklevél címerképe: álló csücsköstalpú pajzsban, kék mezőben jobbra fordult, könyökben hajlított lebegő kar látszik, kezében S keresztvasú, széles pengéhátú, görbe szablyát tart. A karon – hajtókával ellátott – vörös ruházat látható.¹⁰⁹

1558. január 10-én, Prágában, I. Ferdinánd Hodászy András és felesége Almásy Katalin, lányaik Katalin és Anna, valamint Hodászy Mihály (András unokaöccse) részére – a török elleni harcokban tanúsított vitézségéért – címet adományozott.¹¹⁰ A címer ezüst mezőben lépő vitéz, fején magyaros sisak, jobbában háromszínű (vörös, bíbor, ezüst) zászló, baljában fokos látható. A vitéz arany színű galléros és zsinórtatos ezüst dolmányt visel vörös kurtaszoknyával és nadrággal, lábán fekete cipő.¹¹¹

Sajói Kothech Andrásnak János Zsigmond 1560. október 19-én, Gyulafehérváron, nemességet és címet adományozott.¹¹² Az oklevélbe festett címer vörös mezőben nyíllal átlőtt magyaros huszársisak. Az élethűen ábrázolt sisak csúcsba futó gerezdekből áll; rákózott nyakvédővel és fülvédő lemezzel van ellátva, utóbbin jól láthatóak a rögzítésre szolgáló bőrszíjak is.¹¹³

I. Ferdinánd Rákói Rakovszky Márton és János, valamint rokonaik, András, Albert, Mátyás címerét

1561. augusztus 16-án Bécsben kibővítette.¹¹⁴ Késsel és arannyal osztott pajzs felső mezéjében, az osztó vonalra helyezett leveles aranykoronából növekvő lemezpáncélt viselő vitéz alakja látszik, fején felhajtott rostélyú sisak. Könyökben hajlított jobbában arany markolatú pallost tart, amelynek pengéje vállán nyugszik; baljában – amely csípőjén nyugszik – zöld, leveles ágat tart. A koronából két heraldikai liliom nő ki. A pajzs sarkaiban aranszínű nap és hatágú csillag látszik. Az alsó arany mezőben hármás ezüst sziklán jobbra forduló vörös színű rák látható.¹¹⁵

I. Miksa 1564. december 4-én, Bécsben, kapitányainak (*capitanei nostri*) Ghyczy György, Farkas és János, általuk nővérük Zsuzsanna, valamint elhalt testvéreik leszármazottai (István, Pál, László, Anna, Katalin, [másik] Anna) régi nemességét megerősítette és címerüket kibővítette:¹¹⁶ álló csücsköstalpú, hasított pajzs két mezőre oszlik. A jobb oldali vörös mezőben ezüst oromzatos várfalból növekvő ezüstkorona arany oroszlán fogai között medvetalp látszik; a bal oldali kék mezőben hármás ezüst halmon nyugvó nyílt aranykoronából cölöpösen növekvő vörösruhás kar kezében hegyestört tart, amelyre törökfő van tűzve.¹¹⁷ Az utóbbi pajzsmező utalás a fő címerszerzők hadi vitézségeire, amiket az oklevél részletesen leír.¹¹⁸

Miksa király 1568. július 7-én, Bécsben, Szikszay Deák Jánosnak címert adományozott:¹¹⁹ álló pajzs vörös mezéjében balra forduló magyar és török vitéz, amint előbbi a török nyakát megragadva oldalba szúrni látszik. A magyar harcos fején felhajtott karimájú, arany tollforgóval díszített fekete kalapot visel. Ruházata lila színű, hosszú dolmány,¹²⁰ amelynek gallérja, bélése és az ujjain lévő hajtókái is aranszínűek; ezt meggyiszínű nadrág és karmazsin cipő egészíti ki. A kezében lévő szablya markolata a pengéhez képest elhajlik, végén kerek markolatgomb van.

Ochay Mihály és általa gyermekei, Pál, István, János, Balázs és Borbála, valamint Ilona részére 1572. október 1-jén, Prágában, I. Miksa nemességet és címert adományozott.¹²¹ Álló, kerekalpú pajzs kék mezéjében, zöld alapon leveles aranykoronából cölöpösen növekvő, vörössel ruházott kar kezében lándzsával¹²² az előtte álló turbános törököt átdöfi, miközben a török vitéz szablyájával a lándzsás kart csuklón alul megsebzti.¹²³

Kutron (*Kwtron*) Miklósnak és általa testvéreinek, Jánosnak, I. Rudolf 1578 szeptemberében, Prágában kelt oklevelében nemességet és címert adományozott:¹²⁴ vörös mezőben ezüstsínű páncélt viselő, könyökben hajlított, jobbra fordult kar, kezében egye-

nes keresztvasú, görbe szablyát tart, amelyre turbános törökfő van szúrva. A képen megfestett karon nem látható páncélkesztyű, a felkarvért lemezekből szegecselte.¹²⁵

Glavanovich másképp Petricsevics Mihály armálisát I. Rudolf király adományozta 1580. február 26-án, Prágában.¹²⁶ A címerkép kék mezőben vörös lószerszámos fehér lovon ülő, félvértet viselő vitéz. Alul vörös szoknyát és ezüstsínű nadrágot visel, amit aranszínű cipő és sarkantyú egészít ki. Fején magyaros sisak, oldalán görbe szablya lóg. Jobb kezében háromszögletű, vörös-arany színű zászlót tart.

1598. március 31-én, Prágában, Rudolf király Bács-megyei (*Bachmegjenij*) János régi nemességét megerősítve címert adományozott.¹²⁷ Álló pajzs vörös mezéjében páncélos vitéz látható; fején huszársisak. Felemelt, könyökben hajlított jobbában egyenes keresztvasú pallost tart, balja csípőjén nyugszik. A vitéz teljes vértete lemezekből szegecselte típus, fején a könnyűlovasság által is viselt sisak látható.¹²⁸

Báthory Zsigmond fejedelem 1599. február 18-án, Gyulafehérváron, Hunyadi Istvánnak nemességet és címert adományozott.¹²⁹ A címerkép: vörös mezőben zöld halmon lépő vitéz, fején magyaros sisak. A sodronyíngot, violaszínű nadrágot és aranszínű csizmát viselő vitéz jobbában görbe pengéjű szablyát tart, balja csípőjén nyugszik, oldalán arany szíjon aranyvetes kardhüvely lóg.

1599. július 29-én Báthori András Félenyedi Dévay György és általa felesége, Váradi Nagy Zsófia részére Gyulafehérváron kelt oklevelével nemességet és címert adományozott.¹³⁰ Vörös pajzsmezőben zöld alapon vörös kantárú, arany zablájú, kék farmatringú fehér lovon vágató vitéz látható; viselete kerek fekete kalap, zöld dolmány, meggyiszínű nadrág és aranszínű csizma. Felemelt jobbában magyaros szablya, melyre törökfő van tűzve, oldalán aranyozott díszítésű fekete kardhüvely lóg.

A lovas előtt levágott fejű kaftános török fekszik.

* * *

A magyarság hadi viselete a középkorban egyre inkább hasonult a nyugat-európaihoz.¹³¹ A vizsgált korszak kezdetén – Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt – ezt nagyban elősegítette a király nyugati útjainak sora, melyek révén kíséretének tagjai megismerkedhettek a legújabb viseletekkel és fegyverekkel is. Így elsősorban a nehézfégyverzetű katonaság – ami Mátyás uralkodásának idején érte virágkorát – kialakulásában játszott nagy szerepet a nyugati formákat kö-

vető gótikus lemezpáncél, illetve a különböző típusú pallosok elterjedése. Ebben az időszakban váltak közkedvelté a pavézék is, melyeket gyakran díszített címermotívum is.¹³² Ezzel párhuzamosan a korábban kizárólagosan használt sodronypáncélok viselete is megmaradt, olykor a lemezpáncéllal párhuzamosan is. Habár még a 16. század végén is találkozni a teljes vértetettel, ekkor már egyre inkább tért hódítanak a félvérték.¹³³

Ugyanakkor keleti hatások is megfigyelhetők: a török elleni harcok egy olyan régi-új harcmódor kialakítását igényelték, amelyek nyugat-európai fegy-

verzettel nem voltak megoldhatók. Így már a 15. század közepétől megfigyelhető a keleti típusú szablyák elterjedése a magyar könnyűlovasságnál, amit lassan a viselet hasonlása követett. Érdekes módon az új viselet nemcsak a közkatonák körében dívott, hanem felsőbb körökben is elterjedt.

A nyugati és keleti hatások együttes jelenléte vezetett végül odáig, hogy létrejött egy olyan új típusú viselet – amely nem csak a hadi, hanem a mindennapi életben is jelentkezett –, amelyet sajátosan magyarnak ismert el Európa.

Szálkai Tamás

JEGYZETEK

¹ Nagy Géza: A magyar viseletek története. Bp., 1905 (a továbbiakban: Nagy: i. m.).

² Szendrei János: Magyar hadtörténeti emlékek az ezredéves országos kiállításon. Bp., 1896 (a továbbiakban: MHE.); A magyar viselet történeti fejlődése. 1905 (a továbbiakban: Szendrei: i. m.).

³ Szendrei János: Magyar viseletképek címeres leveleinkben. Bp., 1892. Különlenyomat az Archaeologiai Értesítő XI. 5. és XII. 2. számából (1891. 385–409. és 1892. 129–150.) (a továbbiakban: Magyar viseletképek).

⁴ Csak példaként, a teljesség igénye nélkül: Bertényi Iván: Magyar címer. Bp., 2003; Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címeri. Szekszárd, 1997 (a továbbiakban: Nyulásziné: i. m.).

⁵ R. Kiss István: Természetes ábrázolás az 1526. év előtti magyar címerekben. Turul. 1903. 4., 171.

⁶ Csoma József: A magyar heraldika korszakai. Bp., 1913 (a továbbiakban: Csoma: i. m.) 75–76.

⁷ Csoma: i. m. 102.

⁸ Csoma: i. m. 82.

⁹ Csoma: i. m. 5.

¹⁰ Csoma: i. m. 119.

¹¹ Csoma: i. m. 113. és 139.

¹² Áldásy Antal: A Bocskai-család címerlevele 1414-ből. Turul. 1922–23. 32.

¹³ Nyáry Albert: A heraldika vezérfonala. Bp., 1886. 211.

¹⁴ Képe Nagy Géza: i. m. 36. t. 7. ábra.

¹⁵ Szendrei János: i. m. 40.

¹⁶ A címert övező gótikus karéj arany- és sárga színű. Elképzelhető, hogy a festő a fa természetes nyers színét próbálta utánozni.

¹⁷ Nagy Géza: i. m. 143.

¹⁸ Magyar címeres emlékek (Monumenta Hungariae Heraldica) I–II. szerk.: Fejérpataky László, III. szerk.: Áldásy Antal. Bp., 1901–1926. I. (a továbbiakban: MHH.) 39.

¹⁹ Kubinyi Ferenc: A Mohorai Vidffyék címereslevele és nemzedékrendje, Turul. 1885. 1. 2.

²⁰ A 15. század másik típusa a keleti szablyák (penge) és a nyugati lovagkardok (markolat és keresztvas) elemeinek vegyítéséből jött létre. Zarnóczki Attila: Mátyás király katonái. Bp., 1992. (a továbbiakban: Zarnóczki: i. m.) 20.

²¹ A címereslevelet sokáig elveszítettnek hitték. Áldásy Antal: A Pércy-család címerlevele 1421-ből. Turul. 1908. 2. 82.

²² Kalmár János: Sodronypáncélok és vértetetek. Bp., é. n. 1.

²³ Zarnóczki: i. m. 58.

²⁴ Szendrei János: A Leszteméri család címeres levele 1422-ből. Turul. 1891. 4. 172.

²⁵ MHH. II. 1902. 37. Ezzel szemben a címerkép viselettörténeti jelentőségét vitatja Csoma József: Zsigmond király címereslevelei. Turul. 1896. 1. 17.

²⁶ A láb vonalát követő sarura lovaglaskor rugós kapoccsal rögzíthető hegyes toldalékokat kapcsoltak. Zarnóczki: i. m. 52.

²⁷ Zarnóczki: i. m. 23.

²⁸ Érdekes, hogy a Szentbalázsiak korábban már kértek címet a királytól, amit meg is kaptak (1428. június 22., Galambóc), később mégis az utóbbi változatot használták. MHH. II. 44.

²⁹ MHH. II. 43.

³⁰ A vaskesztyű ugyan már Zsigmond alatt megjelenik, elterjedése azonban csak a század második felében következik be. Zarnóczki: i. m. 50.

³¹ Nagy: i. m. 145.

³² Nagy Iván: A Szlopnai család és címere 1432-ből. Turul. 1887. 1. 19.

³³ Zarnóczki: i. m. 50.

³⁴ Magyar viseletképek. 13. A magyarul salapnak vagy soapnak nevezett sisak Nagy Géza szerint a nemezsüvegek formáját utánozta. Egyes típusai még a 16. században is fellelhetők. Nagy: i. m. 141.

³⁵ Csoma József: Zsigmond király címerlevelei. Turul. 1896. 1. 17.

³⁶ Zarnóczki: i. m. 14.

³⁷ MHH. I. 70.

³⁸ A pajzsok fából készültek, belül bőrrel, kívül durva vászonnal vonták be, amit festettek. MHE. 561., 603., 658., 1214. sz. A címerképen látható kisebb típus Mátyás halotti pajzsához hasonló méretű, mely a párizsi Musée de l'armée-ben található. Hoffmann Edit: Mátyás király pajzsa Párisban. Turul. 1928. 1/2. 68–70.

³⁹ A pajzs közepén végigfutó, kiemelkedő gerinc arra szolgált, hogy levert karóhoz támasztva még stabilabban álljon. Zarnóczki: i. m. 43.

⁴⁰ Zarnóczki: i. m. 60.

⁴¹ MHH. II. 55.

⁴² Kubinyi Ferenc: Disznósy Miklós címere. 1456. Turul. 1887. 2. 67. Ezzel szemben Fejérpataky László szerint a kép gyermekalakot ábrázol. MHH. II. 56. Kétségtelen, hogy a címer kivételét tekintve elnagyolt, talán befejezetlen.

- ⁴³ Nagy: i. m. 141.
- ⁴⁴ Nyugat-Európában általánosan használták az ilyen tekerceket a sisakkoronák helyett. Különösen a német heraldikában volt gyakori a sisaktekerces használata, ahol városi polgárok címeiben alkalmazták.
- ⁴⁵ MHH. 2. 57.
- ⁴⁶ *Werbőczy István*: Hármaskönyv. Bp., 1990. II. Rész. 14. cím. 47. §.: „...Mátyás király úrnak... a koronáztatása előtt kelt kiváltság-levelei nem érvényesek, ha csak ő maga későbbben meg nem erősítette volna.”
- ⁴⁷ A kék festék mára lekopott. *Nyulásziné Straub Éva*: Páncélos vitéz Mátyás seregéből. A Bodfalvi Bod család címere. Rubicon. 1995. 5. szám. 1.
- ⁴⁸ Hasonló látható az Armbrust Jakab és testvérei, Mátyás, Lőrinc és János részére kiállított címeradományozó oklevélen (1518. július 3., Buda), amelyben ezüstszínű ágaskodó oroszlán a számszeríjat éppen felhúzni készül. MHH. III. 73.; A Magyar Országos Levéltár címereslevelei. Szerk.: *Kollega Tarsoly István-Nyulásziné Straub Éva*. CD-ROM. Bp., 2000 (a továbbiakban: MOL címereslevelei). Armbrust (Armprust) Jakab.
- ⁴⁹ Zarnóczki: i. m. 37.
- ⁵⁰ Zarnóczki: i. m. XII/B. színes tábla magyarázata.
- ⁵¹ *Keöpetzi Sebestyén József*: Nagy Gergely és Szerdahelyi Huszár Péter címerlevele 1466-ból. Turul. 1907. 3. 147.; MHH. III. 51–52. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címereslevelei. I–VIII. Bp., 1904–1942 (a továbbiakban: MNM címereslevelei.) II. kötet. 51. sz.
- ⁵² *Varju Elemér*: A magyar viselet a középkor végén. In.: Magyar művelődéstörténet. II. Szerk.: *Domanovszky Sándor*. 488.
- ⁵³ Zarnóczki: i. m. 23.
- ⁵⁴ A portyázó török könnyűlovassággal csak hasonló fegyverzettel felszerelt csapatok vehették fel a versenyt. A címerszerzők személyének magyar volta azért is jelentős, mert a 15. században ilyen csapattesteket elsősorban délszláv nemzetiségűek alkottak. *Barczy Zoltán–Somogyi Győző*: Magyar huszárok. Bp., 1987. 5. és *Tóth Zoltán*: A hadviseles átalakulása. In.: Magyar művelődéstörténet. II. Szerk.: *Domanovszky Sándor*. 237.
- ⁵⁵ *Nagy Gyula*: Lazói János címere. Turul. 1890. 4. 208. A Sánkfalviaknak már korábban (1455. október 18., Pozsony) is volt címere: kék mezőben négyes halmon ülő arany színű majom mellső végtagjaiban „S” betűt tart. Bárczay szerint a címer a név- és gúny-címerek közé is sorolható. *Bárczay Oszkár*: A heraldika kézikönyve. Bp., 1897. 27. és 30.
- ⁵⁶ MNM címereslevelei. 66. sz.
- ⁵⁷ Zarnóczki: i. m. 55.
- ⁵⁸ Nyulásziné: i. m. 159.
- ⁵⁹ *Máriássy László*: A Máriássy-címer. Turul. 1942. 3/4. 82.
- ⁶⁰ Csoma József: i. m. 84. és *Csergheő Géza–Csoma József*: Alte Grabdenkmäler aus Ungarn. Bp., 1890. 76.
- ⁶¹ MHH. I. 85.
- ⁶² A pajzs külső oldala értelemszerűen nem látszik, a barnás szín azonban elárulja, hogy fából készült.
- ⁶³ *Ghyczy Pál*: Ivanchfalvi Dombay János deák címerlevele 1506. évből. Turul. 1891. 3. 130.
- ⁶⁴ MNM címereslevelei. 74. sz.
- ⁶⁵ MHH. III. 62. és *Horváth Sándor*: A Muronyi Weér család címerlevele 1509-ből. Turul. 1905. 2. 84.
- ⁶⁶ Turul. 1905. 2. 84.
- ⁶⁷ Szendrei: i. m. 49.
- ⁶⁸ Egyes feltételezések szerint, e szokatlan ábrázolás az oklevélben is említett elveszett eredeti családi címert jeleníti meg. Az sem kizárt, hogy a rózsza a Pók nemzetség ősi címere. *Csoma József*: Magyar nemzeti címerek. In.: *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp., 1900 (Reprint. 1995) 1286–1287.
- ⁶⁹ Nyulásziné: i. m. 106. és MOL címereslevelei. Radák Balázs és MNM címereslevelei. I. XLVI. sz.
- ⁷⁰ Puskaábrázolás címerképen Kánthor Benedek (1509; *Nyáry Albert*: A heraldika vezérfonala. 126.), illetve Bicskey András 1520-as (MOL címereslevelei. Bicskey András) és Nagyszántói Ányos Albert 1523-as címerén (*Varju Elemér*: Czimertani és sphragistikai emlékek az ezredéves országos kiállításon. Turul. 1896. 4. 152.) fordul elő, mindhárom esetben királyi vadászatok kapcsán.
- ⁷¹ A 15. századra jellemző szakállas puskát az 1470-es évektől kezdve az olyan faágazású puskák váltják fel, amelyet ebben a címerben is láthatunk. Nagy: i. m. 143.
- ⁷² A bárói rangemeléskor a kibővített címerben az 1514-es adományra egy puskát és egy kardot tartó kar emlékeztet. MOL címereslevelei. Magyarberényi Radák István és Lőrinc.
- ⁷³ MHH. III. 63.
- ⁷⁴ *Áldásy Antal*: Az Érky család címeres nemeslevele 1514-ből. Turul. 1902. 2. 90.
- ⁷⁵ MNM címereslevelei. II. 84. sz.
- ⁷⁶ MHH. III. 6.
- ⁷⁷ *Varju Elemér*: Czimertani és sphragistikai emlékek az ezredéves országos kiállításon. Turul. 1896. 4. 151.
- ⁷⁸ MNM címereslevelei. I. LI. sz. és *Varju Elemér*. Turul. 1896. 4. 152.
- ⁷⁹ MHE. 383a. sz.
- ⁸⁰ Johann Siebmacher's Grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Kroatien und Slavonien. Pótkötet. Szerk.: *Ivan Bojničić* Nürnberg. 1899. 218. Csakhogy a szerző itt a Jerosyni Brodaricsoknak más címet tulajdonít. Ld. 22. és a következő jegyzet.
- ⁸¹ A magyar Siebmacher leírása szerint: a csónakban evező két fegyveres vitéz egy, a zöld színű folyóparton álló vörösruhás, kalpagos, kezében kivont szablyát tartó magyar vitéz üldöz. Johann Siebmacher's Grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn. Szerk.: *Csergheő Géza–Nagy Iván*. Nürnberg. 1893. Ezt cáfolja Varju Elemér. Turul. 1896. 4. 152.
- ⁸² II. Lajos király egy érdekes armálisa. Turul. 1891. 3. 159. és MNM címereslevelei. I. LII. sz.
- ⁸³ Varju Elemér. Turul. 1896. 4. 152.
- ⁸⁴ *Csergheő Géza*: Arczkép-írás a magyar heraldikában. Turul. 1886. 2. 102.
- ⁸⁵ *Varju Elemér*: A Dessewffyék. Turul. 1903. 2. 79. és MOL címereslevelei. Cserneki Dessewffy János; és MNM címereslevelei. I. LV. sz.
- ⁸⁶ *Nagy Iván*: Magyarország családai. I–XII. Pest. 1857–1865. III. 299.
- ⁸⁷ MOL címereslevelei. Krasznai Pándy Ferenc.
- ⁸⁸ MNM címereslevelei. I. LVIII. sz. és MOL címereslevelei. Szentgyörgyvölgyi Bakács Sandrin.
- ⁸⁹ A címerkép eltér a leírástól: a szöveg szerint átadja a lovát, a képen Bánffy már a lovon ül. A leírásnak megfelelő ábrázolás szerepel a család 1622-ben kiállított címerbővítő oklevelének címerábrázolásán. *Boncz Ödön*: A Szentgyörgyvölgyi Bakács-család. Turul. 1899. 1. 20.

⁹⁰ A 16. században a legelterjedtebb magyar sisaktípus, hamarosan a nehézlovasságnál is elterjedt. Jellemzői: csúcsba futó kúpszeletekből áll, rákózott nyakvédővel és fülvédő lemezzel, valamint szemellenzéből kifutó orrvassal van ellátva. Szendrei által magyaros huszársisaknak nevezett fajta látható gyakorlatilag az összes későbbi, itt bemutatott armálison is. MHE. 815., 817., 823. sz.

⁹¹ A páncél és sodronyong alatt viselt bőr, vagy bőrrrel bélelt ruhadarab. Nagy: i. m. 99.

⁹² Boncz Ödön. Turul. 1899. 1. 16.

⁹³ A páncélszúrónak is nevezett hegyestőr a 16–17. századi könnyűlovasság tipikus fegyvere. Nagy: i. m. 143.

⁹⁴ Boncz Ödön. Turul. 1899. 1. 18–19.

⁹⁵ MOL címereslevelei. *Záray Lázár*. MNM címereslevelei. I. LIX. sz.

⁹⁶ Magyar viseletképek. 17.

⁹⁷ Nagy: i. m. 144.

⁹⁸ *Czobor Alfréd*: A Cháni Noéh-család armálisa 1539-ből. Turul. 1939. 3/4. 78.

⁹⁹ Az alabárd összetett szálfelegyver: széles bárdlapból, a vele szemben elhelyezett tuskéből és lándzsahegyből állt. Különösen a sodronypáncélzat ellen volt hatásos. Nagy: i. m. 145. és Zarnóczki: i. m. 32.

¹⁰⁰ A monogram a korábbiaktól (Máriássy, Brodarics) eltérően már magyarul jelöli a címerszerző nevét.

¹⁰¹ MNM címereslevelei. II. 123. sz. és MOL címereslevelei. Gávai Lukács.

¹⁰² *Kalmár János*: A magyar huszártorna fegyverei. Bp., 1960. 11.

¹⁰³ Nagy: i. m. 142. és Zarnóczki: i. m. 22.

¹⁰⁴ MHE. 586. és 2810. sz.

¹⁰⁵ MNM címereslevelei. II. 130. sz. és MOL címereslevelei.

Somosdi Székely Balázs. és *S. Székely Lajos*: A Somosdi Székely család. Turul. 1908. 4. 157.

¹⁰⁶ A csákány a 15. század vége felé terjedt el Európában, a nehéz lemezevértet behorpasztására, illetve átlukasztására szolgált.

¹⁰⁷ Varju Elemér. Turul. 1896. 4. 152.

¹⁰⁸ MOL címereslevelei. Zuthori Szabó Lukács.

¹⁰⁹ Magyar viseletképek. 17.

¹¹⁰ MNM címereslevelei. I. LXIX. sz.

¹¹¹ Magyar viseletképek. 18.

¹¹² MNM címereslevelei. I. LXXIV. sz. és Magyar viseletképek. 18.

¹¹³ Ld. 87. jegyzet.

¹¹⁴ MOL címereslevelei. Rákói Rakovszky Márton és János. A család címere 1709-től szerepel Turóc vármegye címerében is: az 1707-es ónodi országgyűlésen meggyilkolt Rakovszky Menyhért emlékére. *Hoppál Dezső*: A történelmi Magyarország vármegyéinek címerei. Bp., 2001. 134.; *Csáky Imre*: A Magyar Királyság vármegyéinek címerei a XVIII–XIX. században. Bp., 1995. 54.

¹¹⁵ Magyar nemzetségi zsebkönyv. II. Rész. Nemes családok. Szerk.: *Pettkó Béla–Reiszig Ede*. Bp., 1905. 527.

¹¹⁶ MNM címereslevelei. I. LXXX. sz.

¹¹⁷ Magyar nemzetségi zsebkönyv. II. Rész. 229.

¹¹⁸ György érsekújvári kapitány, Farkas sztenisnyáki kapitány, János később Erdély kormányzója volt. *Nagy Miklós*: A Ghyeczek a magyar nemzet történelmében. Turul. 1929. 1/2. 14–23.

¹¹⁹ Magyar viseletképek. 18.

¹²⁰ Nagy: i. m. 127. és 159.

¹²¹ MNM címereslevelei. I. XCIII. sz.; MOL címereslevelei. Ochay Mihály.

¹²² A lándzsa a címerképen nem látható. MNM címereslevelei. I. XCIII. sz.

¹²³ Szendrei: i. m. 57.

¹²⁴ MNM címereslevelei. I. C. sz.; MOL címereslevelei. Kutron Miklós.

¹²⁵ Ezzel szinte teljesen egyezik Endridy István címere, melyet I. Rudolftól nyert (1586. augusztus 17., Prága). MOL címereslevelei. Endridy István.

¹²⁶ Magyar viseletképek. 21.

¹²⁷ MNM címereslevelei. I. CXL. sz. és MOL címereslevelei. Bácsmegeyi (Bachmegjenij) János.

¹²⁸ Magyar viseletképek. 22. és Nagy: i. m. 54. fekete tábla. 2. kép.

¹²⁹ MNM címereslevelei. I. kötet. CXLV. sz. és MOL címereslevelei. Hunyadi István.

¹³⁰ Magyar viseletképek. 23. és Nagy: i. m. 54. fekete tábla. 7. kép.

¹³¹ *Varju Elemér*: A magyar viselet a középkor végén. In.: Magyar művelődéstörténet. II. Szerk.: *Domanovszky Sándor*. 487.

¹³² Zarnóczki: i. m. 16.

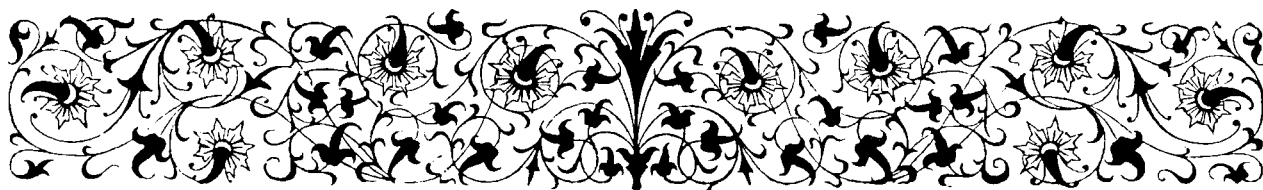
¹³³ *Kalmár János*: Sodronypáncélok és vértetek. 16.

TURUL ARANYKÖNYV

A Turul Aranykönyvbe a folyóirat támogatóinak és az 5, illetve 10 évre előfizetők neve kerül. Alább a könyv 3. oldalára kerülők nevét közöljük.

Frangipane, Doimo őrgróf
Pály Gyula, Dr.
Pém Viliam
Sey Gábor

Olaszország
Budapest
Kincsesbánya
Pécs

A SZAPOLYAI CSALÁD GENEALÓGIÁJA

A magyar és szlovák szakirodalomban a Szapolyai család több genealógiája is fellelhető. Már Wagner, a Szepesség történetének 18. századi kiváló ismerője, bemutatta e család genealógiáját az *Analecta Scepusii* című diplomatáriusában, amely ma már valamelyest elavult.¹ Az eddigi legteljesebb, nagyrészt a Szapolyai-genealógiának szentelt munka Štefan Hýroš tanulmánya, amely kerek száz évvel Wagner művének kiadása után jelent meg. A szerző nem szorítkozott csupán a száraz genealógiai tényekre, hanem tömören bemutatta az egyes családtagok pályafutását is.² A Szapolyai család kezdeteiről értekezve Wertner és Tersztyánszky csatoltak nemzedékrendi táblákat cikkeikhez.³ Hasonló táblák kerültek Temesváry, Dworczak és legutóbb Engel munkáiba is.⁴ A Szapolyaiak, bár gyökereik Dél-Magyarországról erednek, jórészt a Szepességben telepedtek le, és ezzel a régióval álltak szoros kapcsolatban, többek között gazdasági és művészetpártolói tevékenységük révén.⁵ 2002. november 22-én a miskolci egyetemen konferenciát tartottak a Szapolyaiak magyar történelemben játszott szerepéről. A konferencián közzétett anyagok sok érdekes tanulmánnyal szolgáltak e család vonatkozásában, egyebek között Kubinyi a Szapolyaiak familiárisainak szentelt tanulmányával, amelyben új genealógiai megállapítások is helyet kaptak.⁶

Fejtegetéseimet a 15. század közepén kezdem, Solymos ura, László idején, akinek gyermekei (Imre, Miklós, István és Orsolya) Corvin Mátyás uralkodása idején fényes pályát futottak be, növelve ezzel a család jelentőségét, amely a 15–16. század fordulóján a korabeli Magyarország leghatalmasabb főúri családjai közé tartozott. Magáról Lászlóról keveset tudunk. Valószínűleg két felesége volt. Első házastársa Dorottya volt, aki bizonyosan István és Imre anyja volt, amint arról Szapolyai Hedvig 1510-ben kelt doku-

mentuma tesz említést.⁷ László első feleségének földi maradványai a szepesi káptalanban nyugodtak.⁸ Második felesége valószínűleg Katalin volt, amint az egy 1463. július 16-án kelt, Bártfa város tanácsának címzett, kereskedelmi ügyeket érintő leveléből kiderül.⁹ Ekkor már özvegy volt. Bár forrásokot nem említnek, egyes kutatók azon az állásponton vannak, hogy László 1459 után hunyt el.¹⁰

László és Dorottya legidősebb fia Imre volt,¹¹ akit a források *litteratus* melléknévvel¹² illetnek. Ragyogó karriert futott be Corvin Mátyás udvarában, ami Kubinyit azon elmélet megalkotására indította, amely szerint Imre Hunyadi János törvénytelen gyermeke volna.¹³ Fényes pályafutását Hunyadi János katonájaként kezdte, majd 1459-ben a királyság kincstartója lett.¹⁴ 1463-ban Dalmácia és Horvátország bánja, a következő évben Bosznia kormányzója, 1465-től pedig szepesi zsupán.¹⁵ 1471-ben rész vállalt az egyházi méltóságok egy csoportjának és a főurak Corvin Mátyás ellen szőtt összeesküvésében.¹⁶ Miután visszanyerte a király kegyét, betöltötte az állam legmagasabb világi hivatalát, a nádori tisztelet.¹⁷ A rákövetkező, 1487. évben halt meg,¹⁸ s temetését szeptember 12-én tartották.¹⁹ A nádor földi maradványai a szepesi káptalanban, a Szapolyaiak családi kápolnájában nyugodtak.²⁰ Szapolyai Imre felesége Bebek Orsolya volt, az erdélyi vajda, Pelsőczy Bebek Imre lánya, akivel 1469 körül házasodott össze.²¹ Bebek Orsolya húga, Zsófia, Homonnai Drugeth Simon felesége volt. Ebből a frigyből származott Katalin, Imre öccsének, Szapolyai Istvánnak leendő, (valószínűleg) első felesége. Imre felesége, Orsolya, 1486-ban még élt,²² halálának időpontját nem ismerjük.

Solymosi László és Dorottya következő fia Miklós.²³ Az okiratokon, fivérei között mindig a második helyen említik, ami azt jelenti, hogy Imrénél fiata-

labb, Istvánnál pedig idősebb volt.²⁴ Egyházi pályának szentelte életét. 1461 és 1468 között Erdély püspöke volt.²⁵ 1468 végén hunyt el. Utoljára egy 1468. november 1-jei okmányon szerepel élőként, december 27-én pedig már üresen állt az erdélyi püspöki szék.²⁶ Miklós minden valószínűség szerint meghalt, és nem lemondott püspöki székéről, a pápa ugyanis 1471-ben, Erdély új püspökének kinevezésekor, a püspök hosszú hivatali idejéről tesz említést.²⁷

László legkisebb fia Szapolyai István volt. Gyermekkorától Hunyadi János, majd pedig Corvin Mátyás udvarában nevelkedett.²⁸ 1453-ban Felső-Magyarország kapitánya, 1474-től 1481-ig Szilézia és Luzsice (Lausitz) főkapitánya,²⁹ az 1473–1478 és 1486–1499 közötti években pedig a szepesi zsupán volt, illetve betöltötte még a trencsényi (1481–1499)³⁰ és a sárosi (1492–1494) zsupán hivatalát is. Az 1485 és 1490 közötti éveket Bécsben töltötte mint Ausztria helytartója,³¹ majd 1492-től 1499-ig, Imre bátyjához hasonlóan, ő is betöltötte a Magyar Királyság legmagasabb világi hivatalát, a nádori hivatalát.³²

István kétszer nősült. Első felesége valószínűleg Katalin volt, Homonnai Drugeth Simon lánya.³³ Ez a nézet nagyon régi kutatási irodalomra támaszkodik. A néhai Engel Pál által nemrég összeállított, magyar főúri családok genealógiai tábláiban Homonnai Drugeth Simon és felesége, Zsófia utódai között nincsen Katalin nevű leány.³⁴ Az említett irodalom úgy közli, hogy Szapolyai Istvánnak első házasságából két lánya volt, Krisztina (Margit) és Veronika.³⁵ Közülük az előbbi István fiának, Drugeth Jánosnak volt a felesége. Ám ez túl közeli rokoni kapcsolat lett volna, ezért Barta Gábor arra az álláspontra helyezkedett, hogy Krisztina István nem első, hanem második házasságából született, melyet a Piast-házi fejedelemlyánnal, Hedviggel kötött.³⁶ Ez a feltételezés viszont teljesen téves, ugyanis Szapolyai Krisztina már 1486-ban³⁷ Drugeth János felesége volt, tehát nem születhetett István házasságából, amely ugyanabban az évben kötött. Veronika pedig Butkai Péter hitvese lett, aki komáromi várnagy volt.³⁸ A Szapolyai István első házasságára vonatkozó genealógiai adatok nagyon bizonytalanok, és jórészt régebbi kutatási irodalomra támaszkodnak, amely híján volt sok tudományos eszköznek, ennél fogva jelenleg nehéz megítélni.

Szapolyai István második felesége a sziléziai Piast-házi Hedvig volt. István és Hedvig házasságának időpontját Wertner Mórnak sikerült megállapítani, aki 1904-ben bebizonyította, hogy azt 1486 decemberében kötötték meg.³⁹ E házasságból született két fiú

(János és György), valamint két leány (Barbara és Magda). István halála 1499. december 25-én következett be.⁴⁰ Halála előtt (december 23-án), Hedvig felesége és nővére, Orsolya jelenlétében úgy végrendelezett, hogy testét a szepesi káptalanban, az általa a Szentséges Szűz Mária Mennybemenetelének tiszteletére emelt kápolnában helyezték örök nyugalomra, amely mindmáig a Zapolski család kápolnája nevet viseli.⁴¹ István gazdagon feliratozott sírja vörös márványból készült, magassága 2,67 m, szélessége 1,43 m.⁴² István végakarata az volt, hogy az Abaúj vármegyei Gönc városa a szepesi káptalanhoz kerüljön. Rendelkezett továbbá bizonyos ingó vagyontárgyaival is: néhány miseruhán kívül, a királyra hagyott két lovat: egy hátast és egy málhást, melyeken az uralkodót szolgálta hűséggel. Meghagyta továbbá, hogy tapasztalt tudorok (többek között Bakócz Tamás esztergomi érsek) gondoskodjanak a fiairól.⁴³

László egyetlen lánya Orsolya volt. Életéről nincsenek túl bőséges forrásaink. Az eddigi kutatások szerint kétszer ment férjhez. Első férje Derencsényi Imre volt, Dalmácia, Horvátország és Szlavónia bánja, aki 1493-ban halt meg török fogságban. Az év nyarán a török 8 ezer főnyi sereggel betört Horvátországba. A területet védő Derencsényi 1493. szeptember 9-én az udbinai csatában, a Krbava-pataknál (az ún. krbavai mezőn) súlyos vereséget szenvedett, amelyben 5700 lovag esett el.⁴⁴ A török sereg parancsnoka, Jakub basa, győzelme jeléül elküldte a szultánnak Konstantinápolyba az elfogott horvát bánt és az elesett katonák levágott orrát. A csatában életét veszítette a bán testvére és fia is. Bonfini krónikájában így tudósít erről: „Ebéd közben a basa parancsára az asztalra tették fia és testvére fejét, melyet fölismerve mély fájdalommal szólt: miért nem fosztottatok meg inkább az élettől, mint hogy ilyen kegyetlen és borzalmas látványt tártok elém? Erre az: méltán táruel eléd ez a látvány, Imre, aki megszegted a szavadat, és veszclybe sodortál annyi derék katonát és bátor tisztet. Ugyan mi bajt okoztam én a te tartományodban, hogy visszatértem fegyverrel akadályoztad? Ezért hát ne is reméld, hogy szenvedéseidnek véget vet a halál; mert hogy nyomorúságod sokasodjék és gyarapodjék, szorgalmatos gondom lesz rá, hogy életed hosszúra nyúljon.”⁴⁵ Derencsényit ezután egy szigetre vitték, ahol pár hónap elteltével mégis meghalt.⁴⁶ Derencsényi és Szapolyai Orsolya házasságából két fiú született, Pál és György.⁴⁷

Szapolyai Orsolya második férje – a máig megjelent irodalom alapján – Perneszy Pál volt.⁴⁸ Házastár-

si kötelékük 1500-ig tartott, amikor is Orsolya meghalt, és Porván (Veszprém megye), a pálos templomban helyezték örök nyugalomra, ahol fennmaradt gyönyörű sírja. A sírfelirat így hangzik: *Epitaphium ad marmore dominae Ursulae, relictiae quondam Pauli Perneszy, sororis et consanguineae quondam spectabilis est magnifici domini Stephani de Zapolya, comitis perpetui terrae Scepusiensis, ac regni Hungariae palatini, fundatoris huius claustris Beatae Mariae Virginis de Porva, quae obiit sabbato die ante dominicam Invo-cavit anno Domini MCCCC.*⁴⁹ E feliratról kiderül, hogy Orsolya végső nyughelyét testvére, Szapolyai István emeltette; más forrásokból pedig az is kiderül, hogy a templomot anyagilag támogatta Orsolya és István testvére, Imre is.⁵⁰ A síron, amelyen szerepel Orsolya halálának napja is (március 7.), a Perneszy család címere látható, melyet 1438-ban adományozott Habsburg Albert király Perneszy Pálnak, aki fiához, Orsolya későbbi férjéhez hasonlóan szintén a Pál nevet viselte.

Kubinyi, a Szapolyai család környezetéhez tartozó *familiares* csoportoknak szentelt, frissen megjelent cikkében egy 1508-ban kelt dokumentumra hívja fel a figyelmet, amelyben Orsolya és egyik fia, György, mint élők szerepelnek. Ez az okmány megkérdőjelezi Orsolya elhalálásának eddig elfogadott dátumát (1500), és ezzel együtt Orsolya kapcsolatát a fent leírt porvai pálos templomban található síremléssel. Szintén Kubinyi vetette fel, hogy Perneszy Pál, Szapolyai Orsolya feltételezett férje, 1470-ben már nem élt, tehát 1493-ban, Derencsényi Imre halálának évében, nem vehette feleségül Orsolyát.⁵¹ A sírfeliraton olvasható *soror et consanguinea* kifejezéseket egy másik Orsolyával kell összefüggésbe hozni, aki szintén Szapolyai István rokona kellett, hogy legyen. A középkori latin nyelv vérségi és rokonsági kötelékekre vonatkozó terminológiája nem volt túl pontos, következésképp a *soror et consanguinea* kifejezéseknek nem feltétlenül kellett egy vérből való lánytestvért jelentenie. A kutatások jelenlegi állása alapján nehéz megállapítani, hogy ki volt Perneszy Pál felesége. Mindössze annyi bizonyos, hogy ha Perneszy Pál 1470 előtt halt meg, akkor felesége, Orsolya, csaknem 30 évvel élte őt túl.

Szapolyai István és a sziléziai hercegnő, Hedvig legidősebb gyermeke Szapolyai János volt, a későbbi magyar király.⁵² Születési idejéről megoszlanak a vélemények a tudományos irodalomban. A legvalószínűbb, hogy János 1487 vége felé született, vagyis egy évvel azután, hogy szülei házasságot kötöttek.⁵³ Erre

utal egy anekdotikus, mégis nagy történelmi értékű beszámoló, amely szerint János atyja, Szapolyai István, 1490-ben, a magyar trónért folytatott küzdelmek idején, egy Jan Łaskival folytatott beszélgetés alkalmával néhány esztendőös fiára mutatott, majd karjával a férfi testmagasságát mérve ekképp szólott: „*si tantulus esses fili modo corporis paulo maiore ostenso, nunc rex Hungariae esses*”.⁵⁴ Ha hitelesnek fogjuk fel ezt az elég késői beszámolót, akkor elfogadható, hogy János 1487-ben született. A magyar irodalomban ez a forrás nem ismert, és a későbbi magyar király 1487-es születési dátumára szülei házasságkötésének időpontjából következtek, melyet 1486-ra datáltak.⁵⁵ A problémakör egyes ismerői úgy vélekednek, hogy Szapolyai János 1490-ben született, mivel 1526-ban, a velencei udvarban, 36 éves férfiként írják le.⁵⁶

Szapolyai János 1505-ben Jagelló Ulászló akkor két éves lányának kezét szándékozott megkérni, de a királyi család ezt visszautasította.⁵⁷ Ekkor már szepesi zsupán volt (a hivatalt apja halála után vette át). A többi méltóság az idő előrehaladtával jutott neki osztályrészül. 1511-től erdélyi vajda, 1514-ben szörényi bán, majd Jagelló Lajos mohácsi csatában bekövetkezett halála után a köznemesség magyar királlyá választotta.⁵⁸ A bárókat tömörítő párt azonban Habsburg Ferdinánd jelölésével állt elő. A két király által kormányzott országban elkerülhetetlen volt a polgárháború, melynek következtében János száműzetésbe kényszerült, és Lengyelországban talált menedékre a tarnóvi várban.⁵⁹ Hazatérve Magyarországra, 1529-ben visszaszerezte a trónt.

Élete utolsó hónapjaiban még megházasodott. Választottja Izabella volt, Öreg Zsigmond lengyel király elsőszülött lánya, aki ennek második feleségétől, Bona Sforzától született. A házasságkötésre és a királyné koronázására 1539. február 23-án került sor a fehérvári székesegyházban.⁶⁰ E házasságból született fia, 1540. július 7-én reggel nyolc órakor, Budán, aki a János Zsigmond nevet kapta.⁶¹ A gyermek világrajövele mindössze két héttel előzte meg Szapolyai János király halálát. A király 1540. július 2-án távozott az élők sorából, Erdélyben, a szászsebesi táborban, Majláth István és Balassi Imre lázadásának leverése közben, akik Erdély különválásáért léptek föl. A halál közvetlen oka agyvérzés volt. A magyar irodalomban észrevehető kétegyes ellenére, Szapolyai János halálának időpontja jól kivehető a forrásokból.⁶² Ezt mindenekelőtt Petrenitz Péternek és a király fivérének, György váradi érseknek és egyúttal Magyarország kincstartójának 1540. július 23-án kelt levele támasztja alá, amelyet Öreg Zsig-

mondnak küldtek. Ebben a magyar király haláláról értesítik a lengyel uralkodót, megadva nem csak az elhalálozás napját – július 22. –, de óráját is.⁶³ Az uralkodó földi maradványait – a több évszázados hagyománynak megfelelően – a fehérvári nekropoliszban helyezték el. Ez volt egyúttal az utolsó királyi temetés ezen a helyen.

Egyes történészek úgy vélik, a királynak volt egy Kardosné nevű szeretője Debrecenben.⁶⁴

Szapolyai István és Hedvig sziléziai hercegnő másik fia György volt, aki 1495 februárjában jött világra. Születési idejét elég pontosan behatárolja az az 1505-ben kelt szerződés, amely Hedvig és Frangepán Beatrix, Corvin János özvegye között jött létre. Ennek értelmében Szapolyai György feleségül vette volna Beatrix lányát, Erzsébetet. Az okiratban pontosan megadták, hogy a zsenge korú Erzsébet 1505-ben, Szt. Tamás apostol napján (december 21-én) tölti be kilencedik életévét, jegyese pedig akkor nála egy évvel és 10 hónappal lesz idősebb. Ebből a pontos fogalmazásból következik, hogy György 1495 februárjában született.⁶⁵ A házasság egy eleme volt csupán Hedvig hercegnő szélesebb politikai akciójának. Corvin János özvegye, Beatrix, beleegyezett ugyan e házassági ajánlatba, a házasságot azonban mégsem kötötték meg. Szapolyai György több évig birtokolta a szepesi zsupán címet. 1526. augusztus 29-én halt meg a mohácsi csatában – utódok nélkül.⁶⁶

Szapolyai István és a sziléziai Hedvig harmadik gyermeke Barbara lányuk volt. Születési idejét a magyar források alapján 1495-re teszik.⁶⁷ Ha azonban figyelembe vesszük, hogy ebben az évben született testvére, György, akkor Öreg Zsigmond későbbi feleségének születésnapját az 1496. év első felére kell kitolni. Éppen ezt a születési időt támasztja teljességgel alá ez a forrás, ami szerint Barbara 20 esztendőskorában hunyt el.⁶⁸ Huszadik életévéhez minden bizonytalansággal hiányzott pár hónap, minthogy 1515. október 2-án hunyt el. Barbara tehát fiatalabb volt fivéreinél, Jánosnál (szül.: 1487) és Györgynél (szül.: 1495), de idősebb lánytestvérénél, Magdolnánál. Atyja halála után édesanyjával és testvéreivel élt a trencsényi várban, időnként ellátogatva Budára, ahol 1498 és 1501 között a Jagelló királyfi, Zsigmond is időzött, aki alkalmanként Trencsényben is járt, és valószínűleg ott találkoztak egymással első ízben.⁶⁹ A Zsigmond és Szapolyai Barbara közötti házasság kezdeti tervei valószínűleg már 1505-ben körvonalazódtak, mikor Zsigmond lett a közvetítő abban a vitában, amely testvére, Jagelló Ulászló magyar király és Szapolyai János között támadt.⁷⁰ A tényleges házassági megbe-

szélésekre csak 1511 őszen került sor, mikor Krakkóba érkezett Ulászló magyar király követsége, Kázmér tescheni fejedelem és Hanel Mihály budai esperes személyében. A tárgyalások eredményeként 1511. december 2-án megkötötték a házassági szerződést, amely Barbara számára 100 ezer aranyforint összegű hozományt helyezett kilátásba.⁷¹ Két nappal az után, hogy Barbara 1512. február 6-án Krakkóba érkezett, megtartották az esküvőt és a fiatal Szapolyai leány koronázását. Február 10-én Öreg Zsigmond hozomány címén 200 ezer aranyforintot írt fiatal felesége javára, Barbara pedig február 19-én fivéreinek javára lemondott mindennemű trónutódlási jogáról Magyarországon.⁷²

A lengyel király Barbarával kötött házassága idején már 45 éves volt, és ez volt első felesége. Korábban nem hivatalos viszonyt folytatott Telniczanka Katalinnal, akit – miután Barbarát elvette – barátjához, Andrzej Kościelecki, királyi kincstartóhoz adott feleségül.⁷³ Zsigmond és Barbara házassága, bár alig három évig tartott, kivételesen sikeres és boldog volt. Levelezésük fennmaradt anyaga, a kor dinasztikus házasságaiban ritkán tapasztalható, forró érzelmekről tanúskodik.⁷⁴ E frigyből két leánygyermek született: Hedvig 1513. március 15-én, illetve Anna, kinek világra jöttét a források 1515. július 1-jére teszik.⁷⁵

Szapolyai Barbara 1515. október 2-án hunyt el Krakkóban. A halál oka apoplexiás roham volt. Folyó év október 18-án temették el a Nagy Kázmér által felépített Szentséges Szűz Mária Mennybemenetelének ajánlott kápolnában. 1533-ban, a Zsigmond-kápolna felépítése után, ismét megtartották Barbara temetését, aki a kápolna föld alatti részében talált örök nyugalomra.⁷⁶ Jelenleg a földi maradványait tartalmazó koporsó a királyi sírok hátsó részében található.⁷⁷

Magdolna volt Szapolyai István és Hedvig legfiatalabb gyermeke. Keveset tudunk róla. Az egyetlen nyom Magdolna napjainkra elveszett márványszarkofágja a trencsényi plébániatemplomban. Štefán Huroš, aki valószínűleg saját szemével láthatta a sír 19. század hetvenes éveiben még létező maradványait, a következő feliratrészletet olvasta rajta: „*jaceo hac tumba illustrissima virgo Magdalena orta Stephano dicto Zapolya ... palatino ...*”,⁷⁸ A *virgo* kifejezés arra utal, hogy Magdolna fiatalon, minden bizonytalansággal hunyt el.⁷⁹

Szapolyai János magyar király és Jagelló Izabella – Öreg Zsigmond lánya – egyetlen gyermeknek adott életet; ez volt János Zsigmond. Budán született, Mátyás palotájában, 1540. július 7-én, nyolc órákor.⁸⁰

Atyja július 22-én bekövetkezett halála után János Zsigmondot királyi címmel ruházták fel, s nevében, régensként anyja kormányzott. Sajnos a török betérése Izabellát arra kényszerítette, hogy Erdélybe költözzön. 1542-től a kétéves Szapolyai Erdélyi fejedelm volt. Miután Izabella 1551-ben lemondott Erdélyről, az ifjú édesanyjával 5 évre Lengyelországba költözött.⁸¹ János Zsigmond 1556-os hazatérése után három évvel elfoglalta Szt. István trónját. Ez már Izabella halála után volt, aki 1559. szeptember 15-én tá-

vozott az élők sorából. De János Zsigmond nem so-kaig örülhetett a királyi koronának. 1570-ben hátrányos egyezség megkötésére kényszerítették a Habsburgokkal, amelynek értelmében lemondott a magyar királyi címről, megtartva ugyanakkor az erdélyi fejedelmi címet.⁸² Röviddel ezután, 1571. március 14-én, alig 31 esztendőskorában halt meg.⁸³ Nem kötött házasságot és nem hagyott maga után utódot.

Stanisław A. Sroka

JEGYZETEK

¹ *Analecta Scepūsii sacri et profani*, ed. C. Wagner, Viennae, 1778, t. IV. 1–45.

² Štefan Hyroš: Rodopis a Rodostrom Zapolských, *Letopis Matice Slovenskej* 1874, 2. sz., t. 11. 19–34.

³ Wertner Mór: Családtörténeti adalékok. Erdélyi Múzeum. 21. (1904) 24–30.; *Uő*: Szapolyai-család, *Tunul.* 27. (1909) 178–179. *Tersztyánszki D.*: A Szapolyai család eredetéről. *Turul.* 27. (1909) 137–138.

⁴ *Temesváry János*: Erdély középkori püspökei. Cluj-Kolozsvár, 1922. 373–383.; *D. Dworaczek*: Genealogia, tablíce. Warszawa, 1959, tabl. 59.; *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia. (CD-ROM) Bp., 2001. Zápolya szócikk.

⁵ *Bal Jeromos*: A Szapolyaiak viszonya a Szepességhez. A Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyve 12. (1909) 48–64.; *Dobroslova Menclová*: Spišský hrad. Bratislava, 1957, 96–121.; *Horváth Richárd*: Adalékok a Szapolyaiak északkelet-magyarországi felemelkedéséhez. In: *Analecta mediaevalia*. Tanulmányok a középkorról. Szerk.: *Neumann Tibor*. Bp., 2001. 1. 99–112.; *Terra Scepūsensis*. Stan badań nad dziejami Spiszu. Szerk.: *R. Gładkiewicz, M. Homza*, közreműködött: *M. Pukski, M. Slivki*. Levoča-Wrocław, 2003, passim.

⁶ *Kubinyi András*: A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik). In: *Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről*. Szerk.: *Bessenyei József, Horváth Zita, Tóth Péter*, Miskolc, 2004, 169–194. (*Studia Miskolcensis*, t. 5.). E kötetben közzétett említésre méltó cikk még *Kenyeres István*: A Szapolyai család és Trencsén. 135–145.; *Gyulai Éva*: Farkas vagy Egyszarvú (Politika és presztízis megjelenése a Szapolyai-címer változataiban). 91–110.

⁷ *Analecta Scepūsii sacri et profani*. Ed. *Carolus Wagner*. Viennae, 1773, t. I. 360. „pro praefatorum quondam dominorum comitum et palatinorum defunctorum ac generose quondam domine Dorothee genetricis ipsorum recordacionibus que modo simili in ipsa aede domini Martini conquiescit”.

⁸ Uo.

⁹ Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1526. Ed. *Iványi Béla*. (a továbbiakban: *Iványi, Bártfa*), Bp., 1910. 1479. sz.

¹⁰ *Tersztyánszky D.*: A Szapolyai család eredetéről. 138.

¹¹ Testvérei között mindig elsőként említik. *Vetera monumenta historica Hungarum sacra illustrantia*. Ed. *A. Theiner*. Romae, 1860. II. 494. sz.

¹² Lásd az előző lábjegyzetet, illetve *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, Pest, 1863, 10. 486–491.

¹³ *Kubinyi András*: Törvénytelen gyermek a magyar középkorban. *História*. XXI. (1999) 7. sz., 22.; *Uő*: A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik). In: *Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről*. 171.

¹⁴ *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Bp., 1996. 1. 371.; *Soós Ferenc*: Magyarország kincstartói 1340–1540. Bp., 1999. 41.

¹⁵ *Fügedi Erik*: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása. Bp., 1970. 110–113. Lásd még: *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*. Bp., 1891. I. 6. 51. sz.

¹⁶ *Stanisław A. Sroka*: Historia Węgiei do 1526 roku w zarysie. Bydgoszcz, 2000. 103.

¹⁷ *Fügedi Erik*: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása. 105.; *Soós Ferenc*: Magyarország kincstartói 1340–1540. 41.

¹⁸ Legutolsó okirata, melyet nádorként írt alá, 1487. május 27-én kelt. (Magyar Országos Levéltár, DL 95717).

¹⁹ *Iványi, Bártfa*, 2573. sz.

²⁰ *Varga Livia-Lővei Pál*: Funerary Art in medieval Hungary, *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1990–1992. 35. t. fasc. 3–4. 151., *Analecta Scepūsii sacri et profane*. Ed. *Carolus Wagner*. Viennae, 1778. II. t. 339. Imre fennmaradt, vörös márványból készült, gyönyörű, 275×141 cm méretű gótikus síremlékét legújabbban a szlovákiai gótikus művészetet taglaló monográfia írja le (Gótika. *Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Szerk.: *Buran Dušan és mások*. Bratislava, 2003. 667–668. – a további irodalmat lásd ott).

²¹ Magyar Országos Levéltár, DF 263147.

²² *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia (CD-ROM).

²³ Magyar Országos Levéltár, DL 34077.

²⁴ *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásenkeő* (a továbbiakban: *Zichy*), ed. *E. Kammerer*. Bp., 1907. X. t. 127. sz.

²⁵ *Temesváry János*: Szapolyai Miklós erdélyi püspök (1462–1468). *Erdélyi Múzeum*. 27. (1910) 51–53.; *Uő*: Erdély középkori püspökei. Cluj-Kolozsvár, 1922. 373–393.; *Fügedi Erik*: A XV. századi magyar püspökök. *Történelmi Szemle*. 8. (1965) 491.

²⁶ *Zichy*, X. t. 319. sz.

²⁷ *Temesváry János*: Erdély középkori püspökei. 383.

²⁸ *Slovenský Biografický Slovník* (833-tól 1990-ig), Martin, 1994. VI. 407.

²⁹ *Kazimierz Orzechowski*: Generalny starosta Śląska. In: *Studia historyczno-prawne ofiarowane Alfredowi Koniecznemu*, szerk.: *K. Orzechowski*. Wrocław, 2004.

³⁰ J. Mráz: Velikán Povází. Trenčín, 1929. 89–92.; J. Havran: Hlavní župani trenčianskej župy, in: Vlastivedný zborník Trenčianskeho múzea v Trenčíne-Bratislava, 1971. 159.

³¹ Kubinyi András: Mátyás király ausztriai kormányzata, *Levéltári Közlemények*. 63. (1992) 111–121.

³² Slovenský Biografický Slovník, 407. Kubinyi András: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében, *Századok*. 122. (1988) 207.

³³ *Analecta Scepūsii sacri et profani*, IV. t. 25–26.; Štefan Hyroš: Rodopis a Rodostrom Zapošských, 26.

³⁴ Engel Pál: Középkori magyar genealógia (CD-ROM). Eme összeállítás alapján Drugeth Simonnak kettő fia volt, János és Gáspár, valamint egy Barbara nevű lánya. Lásd még: Hazai Oklevéltár 1234–1536, szerk.: Nagy Iván, *Deák Ferenc, Nagy Gy. Bp.*, 1879. 373. sz.

³⁵ Štefan Hyroš: Rodopis a Rodostrom Zapošských, 19–34.; Wertner Mór: Családtörténeti adalékok. *Erdélyi Múzeum* 21. (1904) 30.

³⁶ Barta Gábor: A Sztambulba vezető út (1526–1528), Bp., 1983. 212., 40. jegyzet.

³⁷ Engel Pál: Középkori magyar genealógia (CD-ROM), a Homonnai Drugethek táblája. Lásd még: Magyar Országos Levéltár, DL 82479; Nagy Iván: Magyarország családai. 486–491.

³⁸ E kapcsolatot legutóbb Kubinyi András vonta kétségbe: A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik), 175.

³⁹ Wertner Mór: Családtörténeti adalékok. 29–30.

⁴⁰ A halál dátumát sírfelirat árulja el (VIII Kalendas Januarii MCCCCLXXXIX). *Analecta Scepūsii*, t. II., 341.

⁴¹ *Analecta Scepūsii*. I. t. 148–151.

⁴² A sírfelirat szövege: *Analecta Scepūsii*. II. t. 341. A feliratot idézi még Csoma József–Csergheő Géza: Szapolyai István és Csetneky István sírkövei. *Archaeologiai Értesítő* 10. (1890) 133–136. A sír képe fellelhető: Varga Livia–Lövei Pál: *Funerary Art in medieval Hungary*. 152., valamint Ivo Hlobil: Rytířské náhrobinky rané renesance na Slovensku a Moravě, *Ars* 2002. 113. Lásd még: Gótika, 668. (az eddigi összegyűlt irodalom szintén ott).

⁴³ *Analecta Scepūsii*. I. t. 149–150. Szapolyai István végrendelete nem maradt fenn. Tartalma Jagelló Ulászló király 1500. május 31-én, Budán kelt igazoló okmányából ismert, melyet az elhunyt fia, Szapolyai János és a szepesi prépost kérésére állított ki.

⁴⁴ Az udbiniai csatát Antonio Bonfini írja le részletességgel krónikájában. *Antonius de Bonfinis: Rerum Ungaricarum decades*. IV. t. 1. Ed. Főgel I., Iványi B., Juhász L. Bp., 1941. 240–241. A bécsi könyvtárban található az az érdekes ősnymtatvány, amely tartalmazza Antonio Fabregnes, pápai nuncius két beszámolóját a török 1494. évi horvátországi támadásáról. Lásd *Borsa Gedeon: Néhány bécsi ősnymtatvány magyar vonatkozásai*, *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1965–1966, Bp., 1967. 390–391. Ebben az udbiniai csata napja 1493. szeptember 5-ére van datálva – tévesen, ugyanis szeptember 7-én Derencsényi még az élők sorában volt. Lásd *Fügedi Erik: A 15. századi magyar arisztokrácia*. 110, 113. *A. A. Olesnicki: Bošnjak Hadum Jakub, pobjednik na Krbavskom polju* g. 1493. *Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti* 1938. t. 264, 123–160.; *K. Baczkowski: Europa wobec problemu tureckiego w latach 1493–1495. Studia Historyczne* 1997, t. 40, nr 3, 318–319. A török korábbi balkáni hadjárataihoz lásd *P. Wróbel: Krzyż i półksiężyc. Zachodnie Bałkany wobec Turcji w latach 1444–1463*. Kraków, 2000.

⁴⁵ *Antonius de Bonfinis: Rerum Ungaricarum decades*. 240–241. Kulcsár Péter fordítása.

⁴⁶ Uo. Lásd még *Forgon Mihály: Gömör-Kishont vármege*

nemes családai. Kolozsvár, 1909. 199. *Fügedi Erik: A 15. századi magyar arisztokrácia*. 110, 113.; *Szakály Ferenc: Phases of Turco-Hungarian Warfare before the Battle of Mohács (1365–1526). Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 1979. 33. t. 102.

⁴⁷ Magyar Országos Levéltár DL 19785. Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM (a Balog család táblája).

⁴⁸ Az *Analecta Scepūsii*. IV. t. 6–7. (genealógiai tábla) szerint Orsolyának csak egy férje volt, Derencsényi Imre. Hasonló állásponton volt a Szapolyaiak eredetét illetően *Štefan Hyroš: Rodopis a Rodostrom Zapošských*. 34.

⁴⁹ *Augusti Gerő: Adalék a Zápolya- és Perneszy-család nemzedékrendjéhez*. *Századok*. 13. (1879) 352. Orsolya sírjának képét közli: *Varga Livia, Lövei Pál: Funerary Art in medieval Hungary*. 150.

⁵⁰ *Gyéressy Béla, Hervay Ferenc: Documenta artis Paulinorum*. Bp., 1976. II. 305.

⁵¹ Kubinyi András: A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik), 173–174.

⁵² Például az 1493-ban kelt, a trencsényi várat Szapolyai Istvának adományozó levélben ez áll: „eidem Stephano palatino ac Johanni filio suo”. Ebből kiderül, hogy 1493-ban Istvánnak csak egy utódja volt, és a többi gyermeke csak ez után jött a világra. Magyar Országos Levéltár DL 19969.

⁵³ *Štefan Hyroš: Rodopis a Rodostrom Zapošských*. 27. napra pontosan adja meg János születési dátumát: 1487. vagy 1490. március 29. Ám ez az adat nincsen alátámasztva semmiféle forrással.

⁵⁴ *Katona, Stephenus: Historia critica regni Hungariae, stripis mixtae*. Budae, 1793. X. t. (ordine XVII), 31. *Baczkowski K.: Walka o Węgry w latach 1490–1492. Z dziejów rywalizacji habsbursko-jagiellońskiej w basenie śródkowego Dunaju*, Kraków, 1995. 49.

⁵⁵ *Pálffy Géza: Szapolyai János*. In: Magyarország uralkodói. Bp., 2003. 190.

⁵⁶ Barta Gábor: A Sztambulba vezető út. 212., 41. jegyzet.

⁵⁷ *Małgorzata Duczmal: Jagiellonowie, Leksykon biograficzny*. Kraków, 1996. 46.; *Helmut Andics: Kobiety Habsburgów, Wrocław*, 1991. 80.

⁵⁸ Kubinyi András: Bárók. 207.

⁵⁹ *Stanisław A. Sroka: Kontakty hetmana Jana Tarnowskiego z Węgrami*. In: *Uő: Wokół kontaktów dawnych ziem węgierskich z Polską w średniowieczu*. Szkice. Bydgoszcz, 2002. 105–109.

⁶⁰ *Zygmunt Wdowiszewski: Genealogia Jagiellonów*, Warszawa, 1968. 98. M. Duczmal: *Jagiellonowie*, 266.

⁶¹ *Veress E.: Izabella királyné 1519–1559*. Bp., 1901, 74.; *Z. Wdowiszewski: Genealogia Jagiellonów*, 98. M. Duczmal: *Jagiellonowie*. 267.

⁶² Pálffy Géza szerint (A tizenhatodik század története. Bp., 2000. 92.; *Uő: Szapolyai János*. 192.) a király 1540. július 21-én vagy 22-én halt meg.

⁶³ *Biblioteka Czartoryskich w Krakowie*, rkps. 277. 246.: „maiestas itaque regie dominus noster clementissimus suscepta in Transilvaniam contra factiosos expeditione dum gravius in septimanam diei e vivis excessit.” Lásd még: *Veress Endre: Izabella királyné*, 78. 1. jegyzet, valamint *Z. Wdowiszewski: Genealogia Jagiellonów*, 178. 645. jegyzet.

⁶⁴ Kubinyi András: Törvénytelen gyermekek. 20.

⁶⁵ *Staatarchiv Nürnberg, Fürstentum Brandenburg-Ansbach, Ungarische und schlesische Verhältnisse*, *Brandenburger Litera-*

lien, 1064/1a.: „ipsam puellam Elisabeth [...] etatemque eiusdem ad festum beati Thome Apostoli proxime venturum novem annorum integrorum attingere agnovit, ob hoc ex quo prefatus dominus Georgius comes filius illustrissime domine nostre qui etatem ipsius puelle ad predictum festum beati Thome Apostoli in uno anno integro et mensibus tantummodo decem transcendere dinoscitur”. Magyar regeszták a bécsi cs. Levéltárból 1118–1605, szerk.: *Horváth Mihály*. Magyar Történelmi Tár 9. (1861) 80–81.; *Schönherr Gyula*: Hunyadi Corvin János. Bp., 1894. 310–311.

⁶⁶ *Stephanus Brodericus*: De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcorum imperatore ad Mohach historia verissima, Szerk.: *Kulcsár Péter* Bp., 1985. 56.; *Relationes oratorum pontificiorum 1524–1526*. In: *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia, series secunda*, Budapestini 1884 (reprint: 2001) 1. t. 452.

⁶⁷ A magyar források úgy számolnak be, hogy Barbara 1515-ben bekövetkezett halálakor 20 esztendő volt. *Monumenta Hungariae Historica*, II. sorozat: *Scriptores*, Bp., 1894, 33. k. 11.: „1515. Moritur Barbara regina consors Sigismundi primi Regis Polonorum anno aetatis suae 20, fuit haec filia comitis Stephani de Zapolia, Joannis regis soror”; *Z. Wdowiszewski*: *Genealogia Jagiellonów*. 78.; *Bolesław Przybyszewski*: *Barbara Zapolya królowa Polski 1512–1515*, Łańcut. 2000. 21.

⁶⁸ Lásd az előző lábjegyzetet.

⁶⁹ *Adorján Pawiński*: *Młode lata Zygmunta Starego*. Warszawa, 1893. 63–73.; *Adorján Divéky*: *Królewicz Zygmunt na dworze Władysława II. króla węgierskiego*. In: *Mediaevalia*. W 50 rocznicę pracy naukowej Jana Dąbrowskiego, Warszawa, 1960. 355–374. *Reketyés Mária*: *Renesans węgierski widziany oczami królewicza Zygmunta*, in: uő: *Stosunki polityczne i kulturalne polsko-węgierskie za Władysława Jagiellonczyka*. Wrocław, 1999. 57–96.

⁷⁰ *M. Duczmal*: *Jagiellonowie*. 136.

⁷¹ *Waszu Pocięcha*: *Barbara Zapolya*, *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków, 1935. 1. t. 294.; *Z. Wdowiszewski*: *Genealogia Jagiellonów*, 79.; *M. Duczmal*: *Jagiellonowie*. 138.; *Reketyés Mária*: *Matčeństwo króla Zygmunta I z Barbarą Zapolia*, in: uő: *Stosunki polityczne i kulturalne*. 104.; *B. Przybyszewski*: *Barbara Zapolya*. 22–23.

⁷² Öreg Zsigmond és Szapolyai Barbara frigyének körülményeit részletesen előadja *Jodok Ludwik Decjus*: *Księga o czasach króla Zygmunta*. Warszawa, 1960. 55–63.; *Z. Wdowiszewski*: *Genealogia Jagiellonów*. 79.; *K. Baczkowski*: *Zjazd wiedeński 1515*. Geneza, przebieg i znaczenie. Warszawa, 1975. 86. *Trencsén város legrégebbi – az 1476 és 1615 közötti időszakot felölelő – városi krónikájában*, a szerző egy bizonyos 1512. február elején lejegyzett esetet a király és Barbara esküvőjének hozzátétőleges időpontja segítségével datált. *Okresný Archív v Trenčínine*, fond Mesto Trenčín, k. 68a: „Anno Domini millesimo quingentesimo duodecimo feria secunda ante festum beate Dorothee Virginis tempore nupciarum serenissimi principis et domini domini regis Poloniae”.

⁷³ *Telniczanka Katalinnal folytatott kapcsolatából született egy természetes fia, János – akit Jánosnak, a „litván fejedelmek*

ivadékának” neveztek, s aki később vilnai és poznańi püspök volt –, illetve két lánya: Regina és Katalin. *A. Przezdziecki*: *Jagiellonki polskie w XVI wieku*. Kraków, 1868. 1. t. 3–8.; *A. Swieżawski*: *Jan (Janusz) z książąt litewskich 1499–1538*. PSB 1966–1967. 10. t. 439–441.; *R. Żelewski*: *Katarzyna (ok. 1503–1548), zona Jerzego II hr. Montfortu*. PSB 1966–1967. 12. t. 222.; *Reketyés Mária*: *Matčeństwo króla Zygmunta z Barbarą Zapolia*. 97–99.

⁷⁴ *B. Przybyszewski*: *Barbara Zapolya*, *passim*.

⁷⁵ *Z. Wdowiszewski*: *Genealogia Jagiellonów*. 94–97.

⁷⁶ Uo. 79–80. *Przybyszewski*: *Barbara Zapolya*, 74. Lásd még *S. Komornicki*: *Kaplica Zyguntowska w katedrze na Wawelu 1517–1533*. *Rocznik Krakowski* 1932. 23. t. 88.; *Kaplica Zyguntowska*. *Materiały Źródłowe 1517–1977*, szerk.: *A. Franaszek, B. Przybyszewski*. Kraków, 1991. 20. *A Zsigmond-kápolnáról lásd J. Depowski*: *Kaplica Zyguntowska (Jagiellońska) i ołtarz srebrny w katedrze na Wawelu*. Kraków 1937.; *A. Bochnak*: *Kaplica Zyguntowska*. Warszawa 1960.; *L. Kalinowski*: *Treści artystyczne i ideowe Kaplicy Zyguntowskiej*. Kraków 1960.

⁷⁷ 1874-ben, a Wawel uralkodói sírjainak felújítása alkalmával, Barbara koporsóját is restaurálták. Lásd *A. Witko*: *Nowe urządzenie krypt królewskich na Wawelu w latach siedemdziesiątych XIX wieku*. *Studia Waweliana* 1992 1. t. 101–103.

⁷⁸ *Štefan Hyroš*: *Rodopis a Rodostrom Zapojských*. 27. Lásd még *Dubroslova Menclová*: *Hrad Trenčín*. Bratislava 1956. 151–152. *Jelenleg, a trencsényi plébániatemplomban egyetlen középkori sírkő található, melyet egy Martin Zimny nevű polgárnak készítettek 1498-ban*. Lásd *B. Cvacho*: *Súvis prestavieb ferského kostola s prestavbami hradu. Vývok farského kostola Narodenia Panny Márie v Trenčíne*. *Trenčianske Noviny*, 2001. 42. t. 34. sz. 6.; *Ľ. Dohnányi*: *Dejiny trencianskeho hradu a vývoj bývalého slobodného kráľovského mesta Trenčína*. Trenčín, 1944. 171–172. (gépírás, trencsényi levéltár). *Köszönetem a trencsényi Stanislava Kuzmovának, aki felhívta figyelmemet e munkákra*. *R. Marsina*: *Najstaršie dejiny Trenčína*. In: Szerk.: *Milan Šišmiš Trenčín. Vlastivedná monografia*. Bratislava, 1993. 1. t. a 60. a trencsényi plébánia leírásánál meg sem említi Magdolna síremlékét. Lásd *Analecta Scepusii*. IV. t. 42.

⁷⁹ *Katona Stephanus*: *Historia critica regni Hungariae*. XI. t. (ordine XVIII), 189. úgy véli, Istvánnak csak egyetlen lánya volt, Barbara. *Kenyeres István*: *A Szapolyai-család és Trencsén*. In: *Tanulmányok Szapolyai Jánosról és kora újkori Erdélyről*. 139. szerint Magdolna földi maradványai Trencsénben nyugodtak.

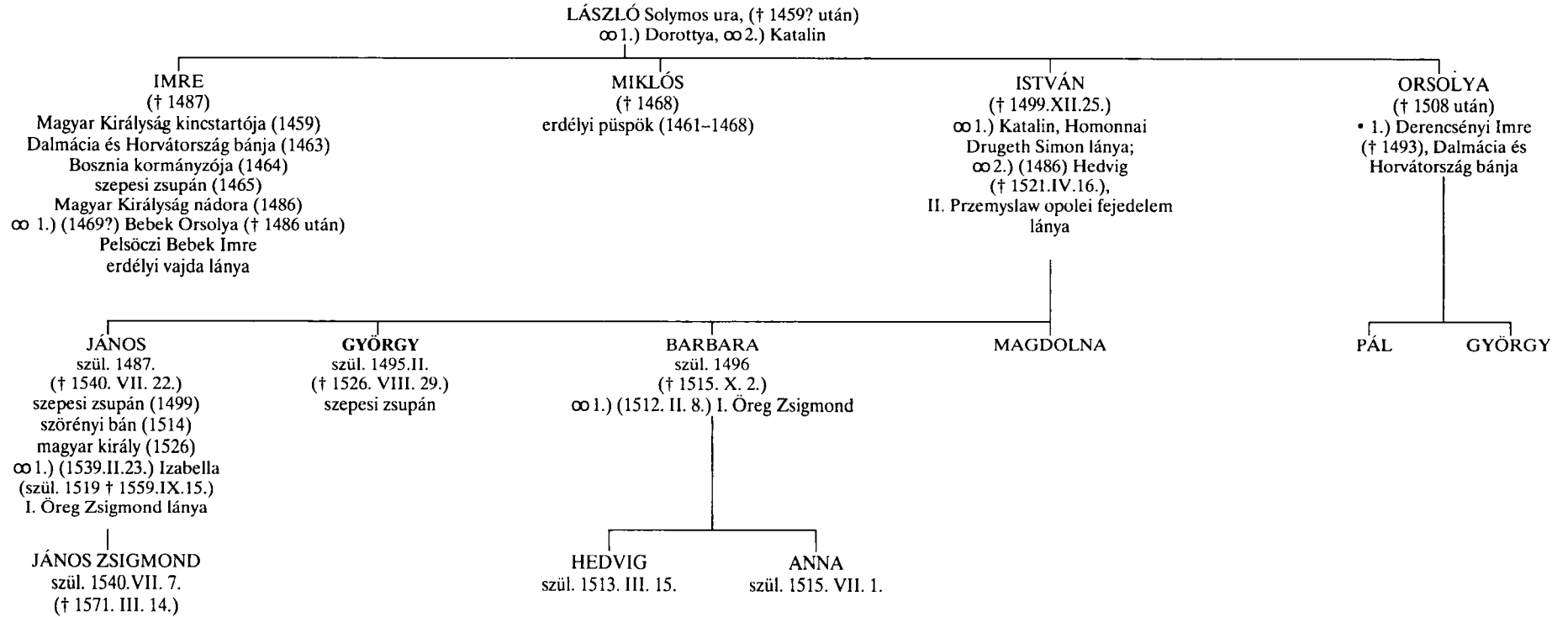
⁸⁰ *Veress E.*: *Izabella királyné*. 74.

⁸¹ A számukra átadott opolei fejedelemségben telepedtek le, ahol a fiatalkorú János Zsigmond nevében Izabella kormányzott. Lásd *K. Szélag*: *Piecze opolska królowej Izabeli*, *Biuletyn Numizmatyczny* 1969. 42/43. t. 808–811.; *Uő*: *Heraldyczne błędy w pieczęci królowej Izabeli*, uo 1969. 47/48. t. 889–893.

⁸² *M. Duczmal*: *Jagiellonowie*. 579–582.

⁸³ *Z. Wdowiszewski*: *Genealogia Jagiellonów*, 98.

GENEALÓGIAI TÁBLA¹

⁶ Szül. – született; † – meghalt; ∞ – házasság.

SZALONTAI GYÖRGY ÉS A VÉGARDÓI SZALONTAIK

Szalontai György végardói bíró, az 1697-es hegyaljai felkelés második számú vezetője volt, de mind a mai napig „nem sokaktól ismert” embernek számít.¹ Tanulmányomban ezért megpróbálom egy kissé jobban megismertetni a Szalontaiak Végardóhoz fűződő kapcsolatát és az ő szerepét a felkelésben. Ez azért szükséges, mert vele kapcsolatban a korábbi történeti munkák több téves állítást közöltek, amelyeket Esze Tamás II. Rákóczi Ferenc 1703-as breznai kiáltványáról 1954-ben írt tanulmánya javított ki.²

Végardó zempléni település, ma Sárospatak része, a vizsgált időszakban (1570–1698) a sárospataki uradalomhoz tartozott.³ A végardói Szalontaiakról az első, általam ismert adat a sárospataki uradalom 1632–1633-as urbárium, amely szerint Ardón élt egy Zalonhai János nevű jobbágy, aki kétökrös gazda volt. Valószínűleg féltelkes jobbágy lehetett, mivel az 1631-es urbárium szerint azok, akik marhával szolgáltak – azaz ígás robotot teljesítettek –, félhelyes jobbágyok voltak.⁴

A Szalontai név talán a család származási helyére utal, amely a borsodi Hejőszalonta, vagy a bihari Nagyszalonta is lehet.⁵ Arról viszont nincsenek pontos adataink, hogy mikor települtek le Végardóra, kutatásaim során annyit sikerült megállapítani, hogy sem az 1570-es urbárium, sem az 1573-as bor-, sem az 1574-es sertésdézma-jegyzékben, sem az 1603. XII. 27-én készült, a sziléziai Teschen hercege által vezetett katonák kártételeiről szóló forrásban nem szerepelnek a végardói lakosok között, illetve az 1624-es újhelyi bordézma-jegyzék sem tünteti fel még sátoraljújhelyi szőlőbirtokosként őket.⁶

A 1648-as urbárium szerint, Végardón Szalontai Jánost a féltelkes jobbágyok között említik, gyermektelen, 4 ökre, 2 tehene, 1 disznója volt és fél forint cenzust fizetett.⁷ Az 1657-es urbárium már nősnek írta,

de fia nem volt az összeírás szerint. Féltelkes jobbágy, 4 ökre, 4 tehene, 6 disznója és 1 méhcsaládja volt, öccse is az ő portáján lakik, mivel „egy kenyéren vannak”.⁸

1664-ben a végardói gabonadézma-jegyzék szerint két Szalontai élt a településen. Az egyik Szalontai János, akinek két méhcsaládja volt, a másik, a dézsmajegyzékben utána következő Szalontai (I.) György volt, aki a második legnagyobb gabonatermelő gazda volt a faluban, 100 keresztel és neki volt a legtöbb méhcsaládja, szám szerint 15.⁹

Bár az urbáriumok és dézsmajegyzékek nem alkalmasak a rokoni viszonyok egyértelmű megállapítására, de feltételezhető, hogy Szalontai János azonos az 1632-es és 1648-as urbáriumokban szereplő személlyel, akinek Szalontai (I.) György lehetett az öccse, akit név nélkül már említ az 1657-es végardói urbárium. Erre abból következtethetünk, hogy a decimátorok nem ábécé-rendben írták össze a falvak lakóit, hanem a bírók vallomása alapján, akik az egy portán élő családokat egymás után mondták be.¹⁰

Sátoraljújhely városkönyve szerint 1665-ben az (vég)ardói Szalontai (I.) György az „alsó veres haraszt” vásárolt egy darab szőlőt és felesége atyafiaitól a részüket, 18 forintért.¹¹ 1667-ben egy bizonyos Szalontai Györgynének Újhely határában 41 csöbör bort adó szőlője volt, ő vélhetően azonos az 1665-os jegyzékben szereplő személlyel, akit az 1676-os sárospataki urbárium özvegyként írt össze Végardón. Azt is tudjuk, hogy a bordézma-jegyzékek nem minden esetben tüntetik fel a szőlőhegyeket használó bortermelők lakhelyét, hanem az intraenusokat és extraneusokat egyes sorolják fel. A későbbi összeírásokból pedig kiderül, hogy Újhely határában Szalontai (II.) Györgynek, a későbbi végardói bírónak és a hegyaljai felkelés egyik vezetőjének volt szőlője. Az 1667-es bordézma-

jegyzéknek az is érdekessége, hogy itt még a promontóriumokat sem különítik el, hanem az összes bortermelőt együtt sorolják fel.¹²

Szalontai Jánost és (I.) Györgyöt 1676-os urbáriumban már nem írták össze Végardón, feltehetően mindketten meghaltak 1664–1676 között. Ez csak Szalontai György özvegyét említi, aki vélhetően (I.) György felesége volt. Őzv. Szalontai Györgyné negyedtelkes és 4 fia volt, akik az atyai házban laktak. 2 tehene, 8 disznója és 4 méhcsaládja volt, valamint bort is termelt.¹³ A négy fiú egyike lehetett Szalontai (II.) György, akiről először a sárospataki uradalomról készült 1688. áprilisi inventárium és összeírás emlékezik meg. Ezt a szeptesi kamara készítette a munkácsi vár feladását követően. Ardó ekkor teljesen felégetett és elpusztult falu, és azok a lakosok, akik megmaradtak, Sárospatakon éltek. Ezek között a jobbágyok között említik Szalontait. Lakossága jelentősen megfogyatkozott 1688-ra, ugyanis 14 személyt írtak össze, szemben az 1676-os 32 családfővel.¹⁴

1693. I. 19-én Huszti András és Ferenc cladták az Ardón lakó Szalontai Györgynek 7 Ft 48 „pénzért” a „Béka Korgóban” lévő szántóföldjüket, amit északról „maga az Emptor” (vevő) földje határolt.¹⁵ Az 1693-as újhelyi bordézsmajegyzék szerint pedig Szalontai György ardói lakosnak 6 köből bort termő szőlője volt.¹⁶

Még ez évben összeírták a sárospataki uradalmat. E szerint Szalontai György kisbíró féltelkes jobbágy volt, fiai nincsenek, két ökörrrel, 1 tehénnel, 3 méhcsaláddal, egy dézsmás szőlővel és „szőlőterméssel” rendelkezett. A Rákócziak számára gyalogszeresként szolgált, övé volt a legnagyobb állatállomány a településen, amelynek lélekszáma stagnált, ugyanis a fent idézett 1688-as összeírásban is 14 ardói jobbágyot soroltak fel. A neve előtti kettes szám azt jelenti, hogy másodmagával írták össze. Ez arra utal, hogy Szalontait valamilyen férfi családtaggal (talán testvérel) együtt írták össze. Családjáról egyébként mindössze annyit tudunk, hogy a hegyaljai felkelés idején, 1697. VII. 13-án, felesége és gyermekei beköltöztek sárospataki várban található jezsuita rendházba és elfoglalták a rendfőnök szobáját.¹⁷

Ezek azt mutatják, hogy tehetősebb jobbágy volt, aki saját jobbágytelke mellett Sárospatakon és Sátoraljaújhely határában is gazdálkodott. Ezt erősíti meg egy 1696-os összeírás, amely szerint Sátoraljaújhelyen a Dörzsik (Dörsek) nevű promontóriumon egy Szalontai György nevű személynek öt kapás nagyságú szőlője volt,¹⁸ és egy 1698. VIII. 2-ai tanusítvány, mely

szerint a Veresharaszton is volt egy 150 magyar forintot érő szőlője.¹⁹

Ekkor már érlelődött a Hegyalján és a Tiszántúlon az a társadalmi megmozdulás, amelynek ő az egyik vezéralakja. Az 1690-es években az elhúzódó török háború súlyos terhei és a császári katonaság pusztításai oda vezettek, hogy jobbágyok és Thököly egykori tisztjei szervezkedni kezdtek a császári hatalom és a velük szimpatizáló nemesség ellen. A Tiszaháton egy régi kuruc tiszt, Kis Albert, míg Hegyalján szintén egy volt thökölyánus tiszt, Tokaji Ferenc gyalogos hadnagy, valamint Szalontai György, 1697-ben Végardó bírása, illetve Kabai Márton elcsapott református prédikátor voltak ennek a vezetői.²⁰

Az előzményekről II. Rákóczi Ferenc így írt: „Mindezek (a háborús terhek és visszaélések – O. T.) az országgyűlés előbb említett évétől (ti. 1687) egészen 1697-ig tartottak, s ez okozta a nyomorult népnek azt az igen hatalmas fölkelését, melynek fő szervezője Tokaji Ferenc, Szalontai János (sic!) és három-négy más ember, részben jobbágyaim, részben szabadosaim voltak, többnyire sárospataki városom lakói, akik sok hónappal a fegyverfogás előtt gyűltek össze regéci erdőimben és hegyeimben, és szigorú esküvel arra kötelezték magukat, hogy megőrzik titkukat. Bár igen sok ember tudomására jutott, a fölkelés terve mégis egész télen rejtve maradt, és az új dolgokra készülődés kigondolt terve elterjedt a nép között, mely a német csapatoknak a téli állomáshelyekről való kivonulását várta.”²¹

Az északkelet-magyarországi szervezkedés, amely kapcsolatot tartott Thökölyvel és a Török Birodalommal is, 1697. VI. 30-án, kirobbantotta a hegyaljai felkelést. E napon a sátoraljaújhelyi vásáron, a sokadalomban elrejtőzött kurucok megtámadták és megölték a szomszédos pataki vár őrségéből a vásárosok megvámolására kiszállt 25 katonát, parancsnokukkal, Wachsmuth hadnaggal együtt. A szervezkedés tiszaháti ágát azonban lefejezték, mivel vezetőiket, Kis Albertet és Esze Tamást elfogták 1697 júniusában.²²

A készülődő felkelésről azonban Dudás György, a sárospataki jezsuita rendház egyik jobbágya VI. 30-án értesítette a szerzeteseket és elmondta nekik, hogy VII. 1-jén az éjszakai órákban akarják a felkelők megrohanni Tokaj és Patak várát. A jezsuiták értesítették a várban maradt uradalmi tiszteket és arról döntöttek, hogy elfogadják a felkelés vezetőjét, Szalontait. Háromszor küldtek érte hajdúkat, de ők is szimpatizáltak a felkelőkkel és ezért hagyták elmenekülni a hegyekbe.²³

A sikeres rajtaütést követően a felkelők Szalontai vezetésével VII. 1-jén éjjeli egy óra körül megrohamozták a várat, amelyet Badinyi János jószágigazgató, a pataki jezsuiták, nemesek, valamint a várban maradt 7 főnyi császári őrség megpróbáltak megvédeni. Szalontait, aki elsőként kapaszkodott fel a külső vár falára, megsebesítették, azonban a sorozatos rohamokat nem tudták feltartóztatni, és előbb a külső vár, majd hajnali fél négyre a belső vár is megadta magát, ami után Szalontait választották várkapitánnyá. Szalontai, akit Benczédi László a felkelés leg-radikálisabb vezetőjének írt le, kemény intézkedéseket hozott a várban elfogott jezsuitákkal és Meskó Jakab királyi jogügyigazgatóval szemben, akiket a belső vár tömlöcébe záratott. Ugyanekkor a Tokaji Ferenc vezette felkelők elfoglalták a tokaji várat. Őket Bajusz Gáspár, a vár magyar katonáinak parancsnoka segítette a várba való bejutásban.²⁴

Tokaji, a felkelés vezetője, ezután körlevelében csatlakozásra szólított fel mindenkit, de miután a felkelés inkább antifeudális jellegű volt, nem igazán tudott Zemplénen túl terjedni. Rövidesen a Felső-Magyarországon állomásozó császári erők megindultak a felkelés leverésére. Az első komolyabb mezei ütközetet Ritschan ezredes és Mihályi Pál deák csapatai vívták a felkelőkkel VII. 6-án, az Ónod melletti Bőcsnél, ahol megverték a kurucok mintegy 7-800 főnyi seregét. A császáriak azonban a győzelem ellenére nem mertek tovább vonulni, mivel nem érezték elégségesnek erejüket Tokaj és Sárospatak visszafoglalására.²⁵

A megmenekült kurucok Tokaji Ferenc vezetésével Sárospatakra mentek, majd visszatértek Tokajba, miután erősítést kaptak. Innen Mihályi Pál deák huszárezrede ellen indultak, azonban VII. 11-én a Bőcs melletti Harangod-mezőn súlyos vereséget szenvedtek Pál deák és Dietrich Glöckelsperg ezredes csapataitól.²⁶

Ez alatt Szalontai parancsokat küldött a falvaknak és városoknak, hogy kísérjenek be Patakra mindenkit, akinek nincs útlevele és akit a környéken nem ismernek. Megbénította a Tiszántúl és Kassa közötti

közlekedést, hogy a császáriak mozgását akadályozza. Szenczi István átállt nemes személyében „direktort” nevezett ki a révek vigyázására és arra, hogy a környékre portyázókat küldjön.²⁷ A sátoraljaújhelyi pálos kolostorba menekült nemeseket Thököly hűségére eskette. A Varannó táján, a Dargó nevű hegynél elfogott báró Vécsey Sándort, július 6-án Szalontai és társai kihallgatták, mert az ungvári várparancsnok által Nigrelli felső-magyarországi főkapitányhoz írt levelek voltak nála, amelyeket felolvastak és ezek miatt a Magyarok árulójának és a Császár hívének nevezték. Szalontai Vécseyt tömlöcbe küldte, de a kurucok a tömlöcnél, amely a pataki vártemplom közelében állt akkor, meggyilkolták.²⁸ A jezsuita rendház naplója szerint VII. 15-én Badinyi Jánosra, Rákóczi egykori nevelőjére mondtak ki halálos ítéletet a felkelők vezetői és akkor ölte meg valaki, amíg az ítélethezók arról vitakoztak, hogy bevezessék-e abba a szobába, vagy sem, ahol az ítéletet kimondják fölötté.²⁹

A már Hegyalján lévő császári csapatok azonban, miután egyesültek Vaudemontnak a török elleni fő-seregtől visszarendelt erőivel, megindultak VII. 16-án Tokaj ostromára, másnap bevették a várost, majd miután az őrség nagy része elmenekült, VII. 19-én elesett a vár is. A Vaudemont vezette egységek ezután Sárospatak ellen indultak, ahol kb. 1000 gyalogos és 400 lovas állomásozott császári jelentések szerint. VII. 21-én a védősereg 400 főnyi lovassága talán Szalontaival az élen, a felvonuló császári erőkre támadt, de rövid csatározás után rendezetlenül elmenekült. A pataki vár ezután kétnapi ostromot követően, VII. 23-án elesett.³⁰

Szalontainak és családjának sorsa ezután ismeretlen. Benczédi szerint Szalontai Patak elestekor meghalt a hegyaljai felkelés utóvédharcaiban. Ez valószínű, mert a későbbiekben nem szerepel a neve a történeti forrásokban. Így tűnt el Végardóról a Szalontai család, amely a források szerint az egyik legtehetősebb jobbágycsalád volt a XVII. században.³¹

Oláh Tamás

JEGYZETEK

¹ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljaújhelyi Fióklevéltára. (SFL) V-272. Tarczal nagyközség iratai 1606–1950. Feudáliskori iratok. Városkönyvek. 2. kötet. Városkönyv 1670–1834. Benne: Tartzal Városának Főbb Változásai Mellyekben minthogy Magyar Országának 1670^{dik} Esztendőről fogva 1700^{dik} Esztendőig történt nevezetesebb szomorú Viszontagságait is Esz-

tendőnként hiven meg írta N: Babocsay Isák. Ao 1697. (a továbbiakban: Babocsay Isák) E Zenebonás nép Tokajban Tokay Ferenczet Patakon Szalontai Györgyöt előljárókká teszi.

² *Esze Tamás*: II. Rákóczi Ferenc breznai kiáltvány. *Századok*. LXXXVIII. évf. 1954. 2–3. sz. 285–316. Ez a tanulmány tisztázza a történeti irodalom (*Thaly Kálmán* és *Takáts Sándor*) ko-

rábbi tévedéseit, és megállapítja, hogy Szalontai jobbágy volt és nem keverendő össze Szalontai Kárándy János nemessel, aki szintén részt vett a hegyaljai felkelésben.

³ Végardó a XIV. századtól volt a sárospataki uradalom része. *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. kötet. Budapest, 1890. 341. és 377–378.; Détsy Mihály: Sárospatak vára. Sárospatak, 2002. 14–15.; Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely r. t. város. (Magyarország vármegyéi és városai) Szerkesztő: *Borovszky Samu*. Bp., 1905. 134–135.

⁴ Ez egyébiránt arra is utal, hogy önálló szántógazdálkodásra képtelen volt, mivel ekkor a teljes értékű ekofogat legalább 6 igazállatból állt. A hegyaljai terület jobbágyfalvaiban azonban nem a szántógazdálkodás volt a domináns, hanem a szőlőművelés. A jobbágyok jelentős része nem termelt annyi gabonát, amely kenyér- és takarmányszükségleteit kielégítette volna, ezt ugyanis a piacon szerezte be. A végardói Szalontaiak esetében a későbbi források a szőlőművelést alá is támasztják. I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648). Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: *Makkai László*. Bp., 1954. 36–42, 169–194.

⁴ Bevett szokás volt, hogy a jobbágyokat új lakóhelyükön régi lakóhelyük nevéből alakított névvel illették. Ila Bálint: A dézsma-jegyzékek, mint a történeti statisztika forrásai. In: A történeti statisztika forrásai. Szerkesztette: Kovacsics József. Budapest, 1957. 82–118.; *Gyalay Mihály*: Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon. Budapest, 1989. 507., 667., 775.

⁵ Bevett szokás volt, hogy a jobbágyokat új lakóhelyükön régi lakóhelyük nevéből alakított névvel illették. Ila i. m. Bp., 82–118. (a továbbiakban: Ila i. mm.); *Gyalay Mihály*: Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon. Bp., 1989. 507., 667., 775.

⁶ *Magyar Országos Levéltár (MOL) Magyar Kamara Archivuma*. E 156. Urbaria et Conscriptioes, 1527–XIX. század. 974. doboz. Fasc. 95. No. 22. A sárospataki uradalom urbárium 1570.; SFL IV-A. 1001/b. Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai 1214–1848 (–1898). Szirmay-Kazinczy-féle történelmi iratok – Acta politica 1714–1786. Loc. 96. No. 92.; Filmtár. 391. tekercs. 1573/18. A pataki járás bordézsma-jegyzéke, 392. tekercs. 1574/29. A pataki járás sertésdézsmajegyzéke, 418. tekercs. 1624/22. Újhelyi bordézsma-jegyzék.

⁷ I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648). 268–270.

⁸ MOL. E 156. U et C. 428. doboz. Fasc. 41. No. 3. A sárospataki uradalom urbárium 1657-ből.

⁹ SFL Filmtár. 426. tekercs. 1664/2. Sárospataki gabonadézsmajegyzék.

¹⁰ Ila Bálint: i. m. 95.

¹¹ SFL Sátoraljaújhely város levéltára. A. Feudális kor. V-2001. Sátoraljaújhely város iratai (1111–) 1617–1876 (–1898). Városkönyvek. 1. kötet. Sátoraljaújhely város jegyzőkönyve 1617–1763. 173.

¹² SFL Filmtár. 426. tekercs. 1667/2. Újhelyi bordézsma-jegyzék. 761.; MOL. E 156. U et C. Fasc. 41. No. 11. A sárospataki uradalom urbárium 1676.; Ila Bálint: i. m. 91.

¹³ Ebben a korszakban, amikor a magas adók miatt jellemző az állatállomány csökkenése, ezzel az állatlétszámmal a legjelentősebb végardói gazdák között volt, ugyanis a 32 jobbágycsaládból 6-nak voltak ökrei (egy négyökrös és öt kétökrös jobbágy). Azok közül a jobbágyok közül, akiknek ökre nem volt, egynek volt 3 tehene és 10-nek 2 tehene, de a faluban a legtöbb sertéssel és a harmadik legtöbb méhcsaláddal özv. Szalontai Györgyné rendelkezett.

MOL E 156. U et C. Fasc. 41. No. 11.; Magyarország története 1526–1686. (Magyarország története tíz kötetben.) Szerkesztő: *R. Várkonyi Ágnes*. II. kötet. 1364–1365.

¹⁴ MOL. E 156. U et C. 419. doboz. Fasc. 36. No. 25. A sárospataki uradalom leltára és összeírása 1688.

¹⁵ Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Levéltára. Sáros Nagy- és Kispaták város iratai 1366–1910. a. Sárospatak város tanácsának iratai 1366–1910. SD.I.4./TJ.4. Senatusi jegyzőkönyvek 1–6. kötet. 1579–1786. 3. kötet. Protocolum Judicis Primarii, Notarii et Senatus Oppidi Sáros Nagy Patak 1642–1717. Közölve: A sárospataki szőlőművelés történetének 16–17. századi forrásai a mezővárosi protokollumokban. (A Sárospataki Rákóczi Múzeum Forráskiadványai I.) Közli: *Román János*. Sárospatak, 1964. 144–145. 232. regeszta. A Békakörgő Sárospatak határában a Megyerhegy alatt található, másik neve Alsó-Megyer. *Balassa Iván–Kováts Dániel*: Sárospatak határának helynevei. Sárospatak, 1997. 40., 62. és 70.

¹⁶ SFL Filmtár. 431. tekercs. 1693/15. Újhelyi bordézsma-jegyzék.

¹⁷ Nem számítom az ardói lakosok közé azt a két jobbágyot, akiről megjegyzik, hogy Sárospatakon laknak. MOL E 156. U et C. 429. doboz. Fasc. 41. No. 22. A sárospataki uradalom összeírása 1693. 117–122; Visegrádi János: Az 1697.-i parasztmozgalom lefolyása Sárospatakon. (IV. közlemény.) In: Adalékok Zemplénvármegye Történetéhez. (a továbbiakban AZT) XVII. évf. Sátoraljaújhely, 1911. máj–aug. 5–8. sz. 165–169. Visegrádi négy részletben közölte a sárospataki jezsuitáknak az 1697. évi hegyaljai felkelésre vonatkozó feljegyzéseit.

¹⁸ Mint fent már utaltam rá, a szőlőbirtokok összeírásai nem mindig tüntetik fel az extraneusokat, továbbá Szalontainak ebben az időben volt Sátoraljaújhelyen szőlőbirtoka. SFL IV-A. 1005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553–1850 (–1852). Szirmay-féle pénztári és biztossági iratok – Acta perceptoria et commissariatia 1553–1777. 13. cs. C. Loc. 112. No. 60. Conscriptio Ignobilium processus Varanoviensis. 1696.

¹⁹ *Benczédi László*: A hegyaljai kuruc felkelés 1697-ben. Budapest, 1953. 39.; Esze Tamás: i. m. 290. A Dörzsik a Szárhegy keleti lejtőjén található és a sárospataki uradalom birtoka volt, míg a Veresharaszti Károlyfalvától keletre, a város külterületének délnyugati határában helyezkedik el. Az 1693. évi urbárium szerint a Dörzsik majorsági szőlő volt, ezt „pénzzel míveltetik Spataki Tiszt Uraimék” MOL. E 156. U et C. 429. doboz. Fasc. 41. No. 22. 150.; Sátoraljaújhelyi Lexikona. Szerkesztő: *Kováts Dániel*. Sátoraljaújhely, 2001. 88. és 465.

²⁰ *Benczédi László*: i. m. 22–39.; *Sugár István*: Lehanyatlak a török félhold. Budapest, 1983. 360–363.

²¹ *Rákóczi Ferenc*: Vallomások. Fordította: *Szepes Erika*. Pécs, [2003.] 48.

²² *Benczédi László*: i. m. 24–25. és 47–49.; SFL. V-272. 2. kötet. Babocsay Isák: i. m. A Pataki Commendanst is mesterséges kötekedésért a Vá[rba]valókkal együtt az Újhelyi vásárb[an] meg ölik.

²³ Visegrádi János: i. m. (I. közlemény.) In: AZT. XVI. évf. Sátoraljaújhely, 1910. jan.–márc. 1–3. sz. 65–71.

²⁴ SFL. V-272. 2. kötet. Városkönyv 1670–1834. Babocsay Isák: i. m. E Zenebonás nép Tokajban Tokay Ferenczet Patakon Szalontai Györgyöt előljárókká teszi; Visegrádi János: i. m. (I. közlemény.) 67–68; Détsy Mihály: i. m. 275.; *Benczédi László*: i. m. 39., 47–52.

²⁵ *Benczédi László*: i. m. 52–54. és 72–77.

²⁶ *Benczédi László*: i. m. 77–78.

²⁷ A „Passus” nélkül járó személyek elfogására és Patakra kísérésére kiadott parancsról egy 1698. május 3-án, Cékén (ma Cejkov, Szlovákia) lefolytatott tanúvallatási jegyzőkönyvben maradt fenn utalás. Baksa Lőrinc Zemplén vármegye helyettes szolgabírója és Szentpéteri László helyettes esküdt vizsgálatot folytattak Szcenci István ellen, arról, hogy „Szcency István Uram, Vitézi János Uramnak Uyhelyből való elmenésében, a midőn támadot vala tavalyi esztendőben az a Tolvaj Világ semit sem tudot? sem pedig Czékén való megh fogásának semminému oka nem volt, és a kik megh fogták, arra nézve fogtáké megh hogy Patakra be vigyék, a mint hogy beis vidték?” Ekkor nemes Szabó Gáspár 25 év körüli cékei lakos azt vallotta, hogy nem Szcenci István miatt fogták el Vitézit, hanem azért, mert „kemény parancsolatya volt az falukra, városokra Szalontaitul, hoga az olljan embert megh fogaik az kinek passzusa nincsen, amint hoga beis vidték Patakra”. Ezt erősítette meg Molnár István 38 év körüli és Kocsis János 50 év körüli cékei lakosok vallomása is. SFL IV-A. 1008/f. Zemplén Vármegye Törvényszékének iratai 1550-1850 (-1851). Juridikus iratok és polgári perek 1550-1813. 63. csomó. Loc. 112. No. 379. Inquisitio pro Parte Domini Stephani Szcency Anno Dni 1698. Czéke, 1698. május 3.

²⁸ Szalontainak Vécsey kivégeztetésében játszott szerepéről egy 1730-as vizsgálati jegyzőkönyvben Kőrös György (1660 k. – 1731), ekkor Rákóczi elkobzott birtokainak kormányzója azt vallotta, hogy kemény fogságba hozták be Vécseyt Szalontai elé, „aki azon tolvajoknak előljárója volt”. Előtte „valamely leveleket olvasgattak volna, kiket Eö Ngatúl vettek el, mellyért árulónak kiáltván, felzendül azon gyülevész nép, és a Pataki Várbeli templom alsó végénél az ott való tömléc Szelyén, hogy ösze koncolták, vag-

dalták megölték”. Jankafalvi János 50 év körüli pataki lakos, aki fiatalon részt vett a felkelésben, úgy vallott, hogy Vécseyt elfogatása után Patakra vitték. Itt Szalontai társaival együtt kihallgatta, majd a tömlöcbe küldte és a kurucok a tömlöc felé hurcolván, amely a pataki vártemplom felső végében állt akkor, ahelyett, hogy a tömlöcbe vetették volna, szeme láttára megölték. IV-A. 1008/f. (Loc. 113.) Loc. 114. No. 195. Inquisitio Pro Parte D. L. Bar. Alexandri Vécsey 1730 per in Febr.; *Heckenast Gusztáv*: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 8.) Sajtó alá rendezte, kiegészítette és az előszót írta: *Mészáros Kálmán*. Budapest, 2005. 250-251. Vécsey halála kapcsán Esze tanulmánya megemlíti egy 1718. június 19-ei inkvizíciót, amelyben egy tanú azt vallotta, hogy először Jankafalvi János szúrta le hátulról őt egy hegyes törrel, majd a többiek ezt követően felkoncolták. Sajnos a forrás helyét nem adja meg. Esze Tamás: i. m. 292.

²⁹ Visegrádi János: i. m. (II. közlemény.) In: AZT. XVI. évf. Sátoraljaújhely, 1910. ápr–jún. 4-6. sz. 175–180.; Benczédi László: i. m. 55–59.

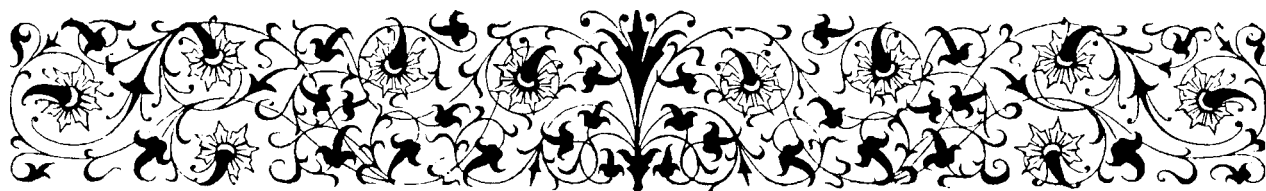
³⁰ Sugár István: i. m. 364-365., Benczédi László: i. m. 83–91.; Visegrádi János: i. m. (II. közlemény.) In: AZT. XVII. évf. Sátoraljaújhely, 1911. jan–ápr. 1–4. sz. 70–74. A rendház naplója mindössze annyit írt, hogy „a lázadók kiváló vezetői mindnyájan elmenekültek”. A várban maradtak pedig VII. 22-én még bíztak Szalontai segítségében, ezért folytatták a harcot, de egy nappal később megadták magukat.

³¹ Benczédi László: i. m. 118, SFL Filmtár. 432. tegercs. 1698/2. Sárospataki gabonadézsma-jegyzék. A dézsmajegyzék szerint Végárdón már nem éltek Szalontaiak.

MEGHÍVÓ

2005. december 8-án a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Évadzáró vacsorát tart az Árpád Étteremben (Bp., Semmelweis u. 1. – Magyarok Háza alagsorában). A vacsora költségét minden kedves résztvevő egyénenként a helyszínen rendezi. Kérjük tagtársainkat, hogy részvételi szándékukat az (1) 209-6078; (20) 973-6120 telefonon, vagy a heraldika@heraldikakiado.hu címen szíveskedjenek jelezni.

Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság vezetősége

BAJOR MARGIT HERCEGNŐ (1325–1374) MAGYARORSZÁGI TEVÉKENYSÉGE¹

Lajos, bajor herceg és római király (a későbbi IV. [Bajor] Lajos német-római császár [1314/1328–1346]) 1324-ben, Kölnben, oltár elé vezette Vilmos holland herceg (1304–1337) lányát, Margitot. A házaspár legidősebb lánya, aki szintén a Margit nevet viselte, 1325-ben született. A kislánynak később még kilenc testvére látta meg a napvilágot.² A hercegnő gyermekkoráról szinte semmit nem tudunk.

Károly Róbert magyar király és Łokietek Erzsébet házasságából öt fiú, Károly, László, Lajos, András és István származott, akik közül a két legidősebb nem érte meg a felnőttkort. Károly Róbert 1342-ben bekövetkezett halála után az 1324-ben született Lajos követte őt Magyarország trónján. András herceget, aki 1333 óta Nápolyban élt, és Johanna hercegnő (később Nápoly királynője) férje volt, 1345-ben Aversában meggyilkolták, és a gyanúsítottak felesége környezetéből kerültek ki. Mivel sem VI. Kelemen pápa (1342–1352), sem a királynő nem tett semmit a gyilkosok felkutatásáért és megbüntetéséért, Lajos király maga szeretett volna sereget vezetni Nápolyba, öccsét megbosszulandó. Mivel a pápa ellenezte ezt a tervet, lévén a Nápolyi Királyság hűbérbirtoka, ezért a magyar uralkodó szövetségest keresett magának VI. Kelemen ellen. Ezt természetes módon találta meg az egyház által szakadárnak tekintett és kiátkozott IV. (Bajor) Lajosban. A szövetséget eljegyzéssel pecsételték meg, a császár lánya, Margit, jegyet váltott a magyar király 1332-ben született fiatalabb öccsével, István herceggel. A tervezett házasság ellen a pápa azonban tiltakozott, 1345-ben azt írta a magyar uralkodónak, hogy rémülettel és ámulattal értesült a hercegnék és a császár lányának tervezett házasságkötéséről.³ Az eljegyzésből azonban ekkor még nem lett házasság, mert a magyar herceg számára Lajos király ígéretesebb menyasszonyt talált. II. (Sánta)

Károly (1285–1309) nápolyi király 1296-ban megváltotta a dél-itáliai Anjou-családban addig fennálló öröklési rendet. Ezek szerint az 1300-ban Magyarországra került Károly Róbert vagy leszármazottai akkor sem örökölhették a trónját, ha harmadszülött fia és utóda, Róbert (1309–1343) örökös nélkül hal meg. Ebben az esetben a Nápolyban élő Anjou-hercegek közül kellett örököst találni. Róbert király azonban mind a két fiát túlélte, és nem voltak fiú unokái sem. A trónját azonban biztosítani szeretete volna lányunokái – Johanna és Mária – valamelyikének, ezért a magyar uralkodóhoz fordult segítségért. Felajánlotta neki, hogy egyik fia vegye feleségül idősebb unokáját, Johannát, és uralkodjanak együtt Nápoly felett. A szerződést végül 1333-ban kötötték meg, és ennek értelmében Károly Róbert András nevű fia (aki az apjával együtt utazott) Nápolyban maradt, és nagykorúságának elérésekor feleségül vette az idősebb hercegnőt. A megegyezés bármely fél halála esetén életben maradt, mert ha András elhunyt volna, akkor helyette Lajos herceg lett volna Johanna férje, és szükség esetén Mária hercegnő is házasságra léphetett volna Andrással.⁴ VI. Kelemen pápa Nagy Lajos magyar király első nápolyi hadjárata (1347–1348) után úgy gondolta, hogy a megbékélés érdekében a magyar udvar által András halálában bűnrészesnek tartott Johanna királynő helyett annak húga, Mária uralkodjon az országban, és menjen nőül István herceghez. Ezt a tervet Guido pápai legátus 1349-ben közölte Lajossal, ezért lehet tudni, hogy ekkor a herceg még nőtlen volt.⁵ Azonban a nászból nem lett semmi, mert a megözvegyült Nagy Lajos maga is gondolt arra, hogy elveszi az akkor már szintén özvegy nápolyi hercegnőt. Így István számára ismét előtérbe került a már 1345 óta mellőzött bajor császárlánnyal kötendő esküvő terve. A házasságot 1350 végén köthették

meg, de a pápa diszpenzációját (erre azért volt szükség, mivel a fiatalok másod-unokatestvérek voltak) csak később kérték meg. Tudjuk, hogy 1350. szeptember 22-én Szécsényi Tamás országbíró külföldön tartózkodott, István herceg *per procura* esküvőjén, Bajorországban.⁶ VI. Kelemen pápa 1350. december 31-én kelt levelében értesítette a herceget, hogy a kért diszpenzációt számára megadja,⁷ és 1351. január 8-án írott levelében már István herceg feleségeként említi Margitot.⁸ A hercegnőt fényes küldöttség hozta magyar földre, melynek tagja volt a már említett Szécsényi Tamáson kívül a két Nagymartoni Miklós is.⁹ A házassági akadály alóli felmentést a hercegi pár Keszei Miklós zágrábi püspöktől kapta meg, akit VI. Kelemen pápa 1351. február 10-én kelt levelében tartalmazott fel.¹⁰ Margit két gyermekkel, név szerint Jánossal és Erzsébettel ajándékozta meg férjét. A hercegnő bajor kísérei csak évekkel később bukkannak fel az oklevelekben. A hercegi pár 1350–1352 között Budán lakott, a herceg néhány oklevele arról tanúskodik, hogy kisebb utazásokat tett az uralma alatt álló területeken. 1353-ban Zágrábra költöztek, és ekkor építették ki önálló udvartartásukat is. Margit férje életében sem Budán, sem Zágrábban nem vett részt az ügyek intézésében, háttérbe húzódott. Valószínűnek tarthatjuk, hogy elkísérte férjét 1353 nyarán Budára, ahol részt vettek Nagy Lajos és Kotromanić Erzsébet házasságkötésén, (a későbbi IV. Károly német-római császár [1346–1378] látogatásán, bár erről konkrét adatokkal nem rendelkezünk, mindössze azt tudjuk, hogy 1353. szeptember 16-án a herceg az akkori királyi székhelyről, Budáról keltez oklevelet.¹¹ Margit férje halála után gyermekeivel együtt Budára költözött, és a gyászév leteltéig a királyi családnál maradt. 1355 végén visszatér Zágrábra, de a következő év elején távozott Magyarországról, gyermekeit Budán hagyta, és férjhez ment Gerlach von Hohenloch német lovaghoz. 1356 januárjában párhuzamosan viselte a horvát-szlavón-dalmát és bajor hercegnői címet, magát még szlavón hercegnőnek nevezi,¹² de II. Albert osztrák herceg (1330–1358) már bajor hercegnőként („*ducissa Bavarie*”) említi.¹³ Nem sokkal ezután távozhatott el végleg Magyarországról, ugyanis áprilisban már Bécsből ad ki oklevelet,¹⁴ és január után nem ismerünk több olyan forrást, amelyben szlavón hercegnőként szerepelne. 1356-ban Lajos magyar király és Margit között az osztrák herceg közvetítésével a hercegnő nászajándéka ügyében indult meg a tárgyalás. Áprilisban Margit lemondott minden jogáról, amely a magyar király öccsével kö-

tött házasságából megillette, és kérte, hogy Lajos fizesse ki számára a nászajándékát jelentő hatvanezer forintot. Mivel a későbbiekben a hercegnő követelése megváltozik, ezért valószínűnek tarthatjuk, hogy az ügyet nem ismerte pontosan. A házassági szerződés szerint Margit hozománya negyvenezer forint volt, amihez István herceg további hatvanezret tett hozzá. A magyar királyi család ennek biztosítására Nagyszombat város jövedelmeit kötötte le. Margit később azonban a város átadását is követelte Lajostól, harmincezer forint készpénzzel együtt. Végül az ügy 1359-ben jutott nyugvópontra, mikor második férjével együtt elismerte, hogy miután hozományának és nászajándékának különbségét, húszezer forintot kifizettek neki, több követelése a magyar korona felé nincs.¹⁵ A hercegnő második házasságából fiú született, aki a János nevet kapta. Margit 1387-ben halt meg.¹⁶ Nem lenne teljes azonban a kép, ha nem foglalkoznánk a hercegi pár gyermekeivel is. Valószínűnek lehet tartani, hogy István herceg második szlavón hercegsége alatt (1353–1354) születtek. 1361-ben Erzsébetet nyolc évesnek tudják, így születési évét 1353-ra tehetjük.¹⁷ Margit hercegnő egy 1355-ös oklevelében írja azt, hogy István Zágrábban volt, mikor János megszületett, és a káptalannak adományt ígért örökösének világra jötte miatt, de mivel meghalt, teljesíteni nem tudta. A herceg be nem váltott ígérését Margit hercegnő azonban teljesítette.¹⁸ Mivel István az oklevelek tanúsága szerint 1353 előtt nem járt Zágrábban, ezért János herceg születési idejét 1354 tavaszára-nyarára tehetjük. A kis herceg apja halála után névleg megörökölte annak tartományát, ténylegesen a régenshercegséget viselő anyja és Hahót Miklós bán irányította az ügyeket. Margit 1355. december 20-án kiadott okleveléből tudjuk, hogy nem tehetett örök érvényű adományokat, azokat később a nagykorúvá vált fiának meg kellett volna erősítenie. A hercegnő ekkor tett adományának kapcsán kifejezi abbéli reményét, hogy fia, mikor nagykorú lesz, nem vonja majd vissza ezt.¹⁹ 1356-ban Margit hercegnő Magyarországon hagyta gyermekeit, akik innentől kezdve Budán nevelkedtek. Annál inkább indokolt volt ez a lépés, mert Lajos király még mindig gyermektelen volt, és Jánost szánta örökösének. Ezt az öröklési rendet a magyar uralkodó 1355-ben elfogadtatta a lengyel rendekkel is.²⁰ A herceg fiatal korával indokolhatóan nem szerepelt gyakran az oklevelekben. 1358-ban Lajos egyik oklevelében a várt fiai mellett Jánost nevezi

örökösének.²¹ 1359-ben Rudolf osztrák herceg a kisleány Szlavónia, Horvátország és Dalmácia hercegnének említi.²² A fiatal herceg azonban 1360-ban elhunyt, ettől kezdve Nagy Lajos Katalin lányának megszületéséig nővére, Erzsébet számított a magyar trón örökösének.

A herceg(nő)i aula

Margit hercegnő aulájából szükségszerűen kevés embert ismerünk, hiszen összesen 10 darab oklevele maradt ránk, és önálló udvartartása csak pár hónapig állt fenn.²³ 1354 végétől 1355 őszi-telegi Budán élt a királyi családdal együtt, azután költözött le gyermekeivel Zágrábba. Azt tudjuk, hogy a főbb udvari tisztségeket betöltötték, Margit hercegnő egy oklevelében olvashatunk bánjáról és tárnokmesteréről is.²⁴ De azoknak a neveit, akik betöltötték ezeket a tisztségeket, nem ismerjük.

A hercegnő kancelláriáját Brünni Péter vezette, az oklevelekben kancellár és vasvári prépost („*cancellarii et prespositi Castris ferrei*”) címmel szerepel. Tevékenységéről a csekély számú fennmaradt oklevél miatt nem tudunk bővebb képet alkotni.

Ahogy a hercegnői udvar főbb tisztségviselőinek archontológiáját nem lehet összeállítani, úgy az alsóbbfokú tisztségviselők névsora is meglehetősen hiányos. A szlavóniai várak élén pusztán két esetben tudjuk megnevezni a várnagyot, és csak egy megye (Zágráb) ispánját ismerjük. A hercegnő szolgálatában álló *homo ducis* és *relátor* is csak egy-egy esetben tűnik fel. Ezekon kívül találkozunk adószedőkkel is.²⁵ Hahót Miklós 1354 decemberében Istvánnak, Beke fiának címzi diplomáját.²⁶ 1355-ben pedig maga a hercegnő ad ki oklevelet adószedőjének, Rodolfus de Cacestayn-nak és tisztségbeli utódainak címezve.

Margit Bajorországból hozott kísérete csak István herceg halála után jelenik meg az okleveles anyagban. A már fentebb említett Rodolfus de Cacestayn adószedőként szolgált a hercegnő mellett,²⁷ Jenslinus Teutonicus pedig egy oklevél relátoraként szerepel.²⁸

A hercegnői jelenlét

Margit hercegnő alatt is találkozhatunk a hercegi jelenléti bírósággal, vagyis a *ducalis praesentia* működésével. 1356. január 14-én kelt a hercegnő oklevele, melyben a zágrábi káptalant utasítja arra, hogy a zágrábi

ágostonos atyákat iktassa be a nekik adományozott birtokokba. Ha pedig a bejárt határokkal a szomszédos birtokosok nem értenek egyet, akkor az ellentmondókat a hercegnői jelenléti bírósága elé idézze meg.²⁹ A káptalan válaszeleveléből tudjuk, hogy senki nem emelt szót ezen birtokbaiktatás ellen.³⁰ Más olyan eset, ahol szóba kerül a hercegnői jelenléti bíróság, a csekély számú oklevél miatt nem maradt ránk.

Margit de gratia tevékenysége

A *ducalis praesentia* fogalom értelmezése azonban kettős: jelenti egyrészt a fentebb tárgyalt hercegi jelenléti bíraskodást, másrészt pedig a hercegnőtől kegyet és kiváltságot remélők is a hercegnő jelenléte elé állva („*ad nostram accedentes praesentiam*”) adtak elő kérésüket.

István, Tamás fia, aki István herceget is szolgálta, 1356 januárjában birtokadományt kap a hercegnőtől, eddigi szolgálatai fejében. A hercegnő kifejezi abbéli reményét is, hogy a familiárist a későbbiekben is maga és fia mellett tudhatja. A birtok a hercegnő kezéhez öröklés útján jutott.³¹

Olyan esetekkel is találkozunk, mikor a kérelmező nem kiváltságot kért a hercegnőtől, hanem a már meglévő oklevelét szeretne volna átírni a terület új urával. Margit egy 1355-ben kelt oklevelében leírja, elhunyt férje adományait és megerősítő okleveleit nem akarja elhanyagolni, ezért átírja és megerősíti a szóban forgó diplomát.³²

A zágrábi vár jobbágyainak küldöttsége felkereste a hercegnőt, és kérte, hogy Nagy Lajos számukra adott kiváltságlevelet írja át és erősítse meg. A hercegnő eleget tett ennek és szóról szóra („*de verbo ad verbum*”) átírta a királyi diplomát.³³

1355 januárjában Margitot felkereste Miklós, Mátyásfi Mike fia, és kérte, hogy István hercegtől 1353. november 27-én kapott privilégiumát erősítse meg. A hercegnő teljes egészében, változtatás nélkül („*non abrasum non cancellatum*”) saját oklevelébe foglalva átírja és megerősíti a privilégiumot. Miklós azonban nem elégedett meg annyival, hogy a herceg halála után a tartomány élére került régenshercegnővel erősítse meg a privilégiumot, hanem a királynál is bemutatta azt.³⁴ Lajos király átíró oklevele február 2-án kelt.³⁵

A zágrábi polgárok küldöttséget menesztettek a Budán időző hercegnőhöz 1355-ben. Anton bíró, Péter, Ligerius fia és Iván deák, János fia azzal álltak a

hercegnő elé, hogy szabadságaikban és kiváltságaikban háborgatják őket. A hercegnő megparancsolta bánjának és tárnokmesterének, hogy ne cselekedjenek a meglévő kiváltságokkal ellentétesen.³⁶ A város polgárainak sikerült még egy kiváltságot kieszközölniük a már meglévők mellé. Nevezetesen bárki gyilkost halálra ítéelhettek, illetve számúzhettek, és ha a számúzottat vissza akarták fogadni, azt is megtehették.³⁷

1355-ben Kapronca város polgárai járultak a hercegnőhöz, és bepanaszolták Kapronca várának várnagyát, Lászlót, Péter fiát, hogy azokat a kiváltságokat, amelyeket István herceg 1353. március 10-én kelt oklevelében biztosított a városnak, nem tartja tiszteletben. A hercegnő a kiváltságok figyelembe vételére utasította várnagyát.³⁸

1355 novemberében Tétény nembeli Pekri (*de Pukur*) Lőrinc fia, Pál, „*ad nostre serenitatis accedendo presenciam*” bemutatott a hercegnőnek két oklevelet, amelyek szerint a birtokai mentesek minden adó alól. A hercegnő megparancsolta adószedőinek, hogy ezt tartsák tiszteletben, és ne háborgassák az adószedéssel a családot.³⁹

Generalis congregatio

1354–1356-ban Hahót Miklós tartotta a szlavóniai *generalis congregatiokat*, Zágrábban. 1354. december 6-án kelt oklevelében emlékezik meg arról a gyűlésről, amelyet Szent Miklós ünnepe előtti szerdán tartott, és ezen a gyűlésen a Garig-hegyen lakó ágostonos remete atyák kérték, hogy a korábbi bánok és István herceg ideje alatt élvezett adómentességüket továbbra is megtarthassák. A bán parancsot adott a hercegnő nyestbőradószedőjének, Istvánnak, Beke fiának, valamint minden tisztségbeli utódjának, hogy az atyákat az adóval többet ne háborgassák.⁴⁰

Összegzés

Margit hercegnő férje halála után rövid ideig irányította annak tartományát, majd távozott Magyarországról. Önálló oklevelezése másfél évet ölelt fel, ennek az időnek legnagyobb részét azonban Budán töltötte, a királyi családnál. A hercegség István herceg életében funkcionáló intézményei továbbéltek, így például az önálló hercegi udvartartás és önálló bírói jelenléte (*ducalis praesentia*) is. Azonban 1354 nyarától 1356 elejéig nem élvezett a hercegség olyan nagy-

fokú önállóságot, amely István életében szokásban volt. A terület belügyeibe ekkor már Lajos király is beleavatkozott, az oklevelet átíratók immár neki is bemutatták diplomáikat, és a régenshercegnő átíró levele mellett a királyival is „bebiztosították” magukat. A hercegnő a gyászév letelte után távozott az országból és újból férjhez ment. Fia, János, ekkor a magyar korona örököse volt, lévén Lajosnak még nem születtek gyermekei, lánya, Erzsébet pedig az uralkodócsalád egyetlen fiatal női tagja volt. A gyermekek így „természetszerűleg” maradtak Budán, nagyanyjuk és nagybátyjuk felügyelete alatt. A hercegnő távozásának okát azonban nem ismerjük.

Bajor Margit hercegnő aulája

1. András, György fia (Semethnek mondott): Margit hercegnő adószedője, úrnőjétől testvéreivel együtt 1354 novemberében birtokaikra kiváltságot kapott.⁴¹

2. Benedek, Domonkos fia: 1354-ben mint marócsai ispán, nagykemléki és grebeni várnagy tűnik fel az oklevelekben. A herceg halála után megmaradt Margit hercegnő szolgálatában, ugyanazokat a tisztségeket viselve, mint István herceg életében.⁴² 1356 januárjában homo ducisként szerepel. Ugyanebben az oklevélben famulusáról, Gatalról olvashatunk. („*Gatal de Hrascyna*”)⁴³

3. Brünni Péter: 1350-ben találkozunk először a nevével a herceg szolgálatában mint „*comitis capelle et secretarii cancellarii ... Stephani ducis*”.⁴⁴ 1352. június 2-án Lajos számára, mint István herceg kancellárjának (*cancellario*), győri olvasókanonoknak, esztergomi és zágrábi javadalmasnak, erdélyi kanonokságot kér a pápától.⁴⁵ 1352. november 2-án a királyi család az András, vasvári prépost halálával megüresedett javadalomra ajánlja.⁴⁶ Ez a kinevezés azonban VI. Kelemen pápa halála miatt sokáig húzódott, csak 1355. augusztus 21-én került rá sor. Pétert, pedig az oklevélben „*suo capellano, familiari et cancellaro*”-ként van említve.⁴⁷ Ennek ellenére Pétert megtalálhatjuk a káptalanban a kinevezés megérkezése előtt is, így 1353 májusában a vasvári káptalan oklevele Péter mester prépostot István herceg kápolnaispánjaként és titkos kancellárjaként említi.⁴⁸ Margit hercegnő szolgálatában 1355 folyamán többször is feltűnik kancellárként, „*prepositi ecclesie castri ferrei et cancellarii nostri*” címmel.⁴⁹ 1357. május 18-án pedig már a svájci Churi város püspökeként találkozunk vele,

mely utóbbi méltóságot valószínűleg a Magyarországról távozó Margit hercegnő segítségével nyerte el, életét ölmützi püspökként fejezte be.⁵⁰

4. Gorbonoki István, Beke fia: István herceg szolgálatában 1353-ban verőcei ispánként és hercegi küldöttként (*homo ducis*) találjuk meg.⁵¹ 1354-ben már Hahót Miklós bán embereként találkozhatunk vele: „*cum Stephano filio Beke homine dicti domini bani*”⁵² 1354. december 6-án a bán ad ki oklevelet Istvánnak, Beke fiának „*collectorii marturinarum domine Margarete ducisse*”, hogy a zágrábi Szent Ágoston monostor testvérei minden adófizetés alól mentesek.⁵³ 1358-ban pedig veszprémi alispánként látjuk viszont.⁵⁴ Apja Baboniocs István familiárisaként körorösi ispán volt 1316-ban.⁵⁵

5. István, Tamás fia: 1356. január 10-én kelt Margit hercegnő azon oklevele, melyből tudjuk, hogy István elkísérte 1354 nyarán a herceget arra a szerbek ellen vezetett hadjáratra, melynek visszaútjában meghalt. A hercegnő ebben a levélben kifejezi azt az óhaját, hogy familiárisa továbbra is Zágrábban maradjon, és szolgálja őt és fiát, János herceget.⁵⁶

6. Jenslinus Teutonicus: Margit hercegnő egyik 1356-os oklevelének rálátóraként szerepel. Valószínűleg a hercegnő bajor kíséretének tagjaként érkezett Magyarországra.⁵⁷

7. László, Péter fia: 1355-ben Kapronca várának castellanusa volt. Margit hercegnő 1355 áprilisában

kelt oklevelében a város kiváltságainak tiszteletben tartására szólította fel a várnagyot.⁵⁸

8. Rodolfus de Cacestayn: Margit hercegnő udvarában Istvánhoz, Beke fiához hasonlóan a nyestbőradó beszédével foglalkozott. Valószínűleg a hercegnő bajor kíséretének tagja volt.⁵⁹

9. Szentjakabi Tamás: István herceg szolgálatában állt már ura gyermekkorában is, de először 1350-ben szerepel a neve a ránk maradt oklevelekben, mikor addigi szolgálataiért birtokadományt kap a hercegtől („*servitia sua ab evo nostre puerilis etatis*”).⁶⁰ Tamás ekkor az okicsi vár várnagya volt. Később, 1353-ban, azért fordult Istvánhoz, hogy 1350-ben kapott birtokát cseréljék el, mert az „*in confinio dicti regni... Slavonie adeo existerent*”, hogy lehetetlen békében birtokolni. A herceg teljesítette ezt a kérést és a Körös megyei Szentpéter birtokát adta helyette cserébe.⁶¹ Tamás ekkor Medvevár várnagyaként szerepel, ezt a tisztséget oklevelekkel igazolhatóan 1353. május 28-án is viselte.⁶² 1353 májusában más tisztségeket is betöltött – a herceg udvari ifjúja és gerzencei ispán – s ezt a két tisztséget viselte utoljára május 28-án.⁶³ 1354-ben Szentjakabi Tamás (kő)kaproncai várnagyként tűnik fel az oklevelekben, ezek után semmi nyomát nem találjuk sem a herceg, sem pedig Margit hercegnő udvarában.⁶⁴

10 Tamás, de Marócsa: Margit hercegnő 1356. január 14-én kelt oklevelében *homo ducis*ként szerepel.⁶⁵
Halász Éva

Függelék

1.

1350. december 31. (Avignon)⁶⁶

VI. Kelemen pápa (1342–1354) értesíti Anjou István szlavón-horvát-dalmát (1332–1354) herceget, hogy számára a kért diszpenzációt megadja. Egyúttal arra kéri, hogy a Visegrádon fogva tartott nápolyi Anjou-hercegek érdekében járjon közbe bátyjánál, Nagy Lajos magyar királynál.

Eredeti jelzet: Archivio Secreto Vaticano, Regista Vaticana, 144. 195v, 196r.

MOL DF 291938

Dilecto filio, nobili viro, Stephano nato clare memorie Ludovici⁶⁷ regis Ungarie, illustris duci Sclavonie⁶⁸ salutem etc. Sinceritatem devotionis et fidei,

quibus clare memorie progenitores tui claruerunt erga Deum et Romanam ecclesiam matrem tuam inter ceteros catholicos orbis terre principes accedentes et sperantes, quod tu in hiis et aliis operationibus virtuosus eorum debeas studia imitari notis tuis libenter annuimus et petitiones tuas quantum cum deo possumus exaudimus.

Hac igitur conside ratione suasi dispensationem⁶⁹ tuam, pro qua nobis supplicasti, ad gratiam ex auditionis admisimus beneplacita tua quaelibet in aliis quantum cum deo possumus favorabiliter prosequi prestante domino disponentes. In igitur fili caritatis affectum Romane matris tue ecclesie erga te

filiali gratitudine recompensans sic in omnibus ipsius ecclesie beneplacitis te conformes, quod ecclesia ipsa erga te materno prosecutionis continuante favores et felicibus in presenti successibus afferuas et in futuro eterne beatitudinis premia consequaris. Ceterum innocentie dilecti filii Regalium domus Sicilie⁷⁰, quos ad carcerem Carissimi in Christo filii nostri Ludovici Regis Ungarie Illustris germani tui non culpa sed eventus infelix adduxit pio compacientes affectu nobilitatem tuam accente rogamus obsec-

rantes accentius per viscere misericordie dei iuri, quatenus apud eundem germanum tuum pro dictorum liberatione Regalium divine propitiationis intuitu nostre interventionis obtentu et tue consideratione salutis sic dare velis opem et operam efficacem, quod per auxilium inter positionis tue nostri super hoc desiderii consequamur effectum et tibi ad prosecutiones et grata rependa teneamur. Datum Avinione secundo kalende Januarii Anno nono.

2.

1351. február 10. (Avignon)

VI. Kelemen pápa (1342–1354) levele Keszei Miklós zágrábi püspöknek (1350–1356). A pápa tudatja a főpappal, hogy értesült Anjou István és Bajor Margit hercegnő házasságáról, amelyet a köztük lévő harmadfokú vérrokonság tudatában kötöttek meg, de a pápai diszpenzációért csak annak elhálása után folyamodtak. Jelen levelében VI. Kelemen felhatalmazza a zágrábi püspököt, hogy üdvös penitencia kiszabása után, az egyházi formák szerint nyilvánítsa a házasságot érvényesnek, és az abból születő gyermeket törvényesnek. A hercegi párnak ugyanakkor a felmentés megadása utáni évben egy Krisztus testének szentelt kápolnát kell alapítania, azt évente és örökre húsz ezüstmárkával ellátni.

Eredeti jelzet: Cancellaria Apostolica, Registra Avenionensia, 250 451 R

MOL 291200⁷¹

Venerabili fratri N N⁷² episcopo Zagrabiensi salutem etc. Exhibita nobis pro parte nobilis viri Stephani ducis Scalvonie⁷³, nati clare memorie Caroli regis Ungarie⁷⁴ et nobilis mulieris Margarite nate condam Lodovici de Bavaria,⁷⁵ quod olim ipsi non ignari, quod in tercio consanguinitatis gradu invicem se contingunt⁷⁶, nichilominus ad procurandum statum pacificum Regni Vngarie ut Regnum ipsum ab insultibus Ruthenorum, Tartarorum, Wlachorum, Bulgarorum et Raxinorum ac aliorum infidelium eidem regno vicinorum, qui regnum ipsum per strages fidelium incendia et rapinas nisi sunt hactenus invadere et nituntur possit, unitis eorum viribus efficacius deffensari tractatu super hoc habito inter eorum utriusque consanguineos et amicos scienter matrimonium alias pro verba legitime de presenti licet de facto invicem contraxerunt illudque

carnali copula consumaverunt. Quare pro parte ipsorum Stephani et Margarite nobis extitit humiliter supplicatum⁷⁷, ut cum ipsi in huius matrimonio absque dispensatione sedis apostolice licite remanere nequeant et si inter eos divorcium fieret turbatio dicti regni et alia multa mala et scandala inter consanguineos et amicos utriusque partis subsequi verisimiliter timeantur dictos Stephanum et Margaritam ab excommunicationis sententia quam propterea incurrerunt absolvere eisque de oportune dispensationis beneficio providere de benignitate apostolica dignemur. Nos igitur, qui salutem querimus singulorum ac statum pacificum dicti Regni eo specialius affectamus, quo infidelium vicinitas nisi inibi pacis vigeret tranquillitas plus posset esse nociva huiusmodi periculis obviare ac dictorum Stephani et Margarite animarum saluti providere volentes, ipsorum supplicationibus inclinati fraternitati tue de qua specialem in Domino fiduciam gerimus per apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus si est ita eosdem Stephanum et Margaritam ab huius excommunicationis sententia auctoritate nostra iuxta ecclesie formam absolvas eisque ad tempus iuxta tue discretionis arbitrio separatis ac iniuncto eis inter alia sub virtute iuramenti prestandi similia, quod filia decetero non attemptent nec facientibus praebeant consilium auxilium vel favorem iniunctis etiam eisdem Stephano et Margarite super hoc bona penitentia salutari et alys de iure fuerint iniungenda, demum si tibi videatur expediens quod huius dispensatio concedatur, super quo tuam constantiam oneramus cum eisdem Stephano et Margarita, ut impedimento quod ex dicta consanguinitate provenit nequaquam obstante matrimonium huius libere contrahere et in

eo postquam contractum fuerit licite remanere valeant apostolica auctoritate dispensos prolem⁷⁸ ex huius matrimonio suscipienda legitimam nunciando volumus. Nichilominus, quod iidem Stephanus et Margarita infra unius anni spatium post dispensatio-

nem huiusmodi inmediate sequentis unam capellam in honore corporis Christi fundare teneantur et de bonis eorum propriis dicte capelle pro dote viginti marchas argenti annui et perpetui redditus assignare. Datum Avinione IIII. Idus Februarii, Anno nono.

FELHASZNÁLT IRODALOM – Rövidítésjegyzék

A. = Anjoukori Okmánytár – Codex diplomaticus Hungaricus Andagavensis. (Szerk.: Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula) I–VII. (1301–1357) Bp., 1878–1920.

Bertényi, 1987. = Bertényi Iván: Magyarország az Anjouk korában. Bp., 1987.

Boss.: = Regesta supplicationum I–II. Szerk.: Bossányi Árpád. Bp., 1916–1918.

Diessenhoven = Henricus Dapifer de Diessenhoven: „Chronica”, In: J. F. Boehmer, Fontes Rerum Germanicarum, I–IV. Stuttgart, 1843–1868.

Dlugoss = Ioannis Dlugossi: Annales seu Cronicae incliti Regni Polonie Liber Nonus. Varsó, 1978.

Engel 1996 = Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457, I–II. Bp., 1996 (História Könyvtár – Kronológiák, adatbázisok 5., Szerk.: Glatz Ferenc)

F. CD. = Fejér Georgius: Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis, Tomi I–IX. Buda, 1829–1844.

Hóman–Szekfű = Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar történet III. A magyar nagyhatalom – A magyar renaissance – Mohács. P., 1934.

MOL DF = Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképtár.

MOL DL = Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár.

Pór, István úr = Pór Antal: István úr árvája. In: Századok, 35 (1901) 97–115., 193–208.

Pór, Nagy Lajos = Pór Antal: Nagy Lajos (1326–1382). Bp., 1892.

Pór, Pecséttani = Pór Antal: Pecséttani újabb apróságok. In: Turul, 15 (1895) 1. sz. 10–19.

Rall 60 = Hans und Maria Rall: Die Wittelsbacher, von Otto I. bis Elisabeth I. Tosa, 1994.

Smič. = Codex Diplomaticus Regni Slavoniae, Croatiae et Dalmatiae, Vol. XII., Ed.: Tadeus Smičiklas. Zágráb, 1914.

T = Turul

Theiner = Vetera Monumenta Historica Hungarum Sacra Illustrantia I–II. Ed.: Theiner, Augustin. Róma, 1859.

Villani = A három Villani krónikája. Fordította, bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel ellátta: Rácz Miklós. Bp., 1909 (Középkori Krónikások, szerk.: Gombos Ferenc Albin. VIII–IX.).

JEGYZETEK

¹ Bajor Margit hercegnővel kapcsolatosan a magyar szakirodalom egy cikkre korlátozódik. Pór Antal a Turul 1897. évfolyamában *Pecséttani újabb apróságok* címmel közölt cikkében röviden bemutatja Margit életét, és közli 1356 után használt pecsétjét is.

² Rall, 60. Első házasságából születtek Matild, Lajos, István, Anna, Ágnes nevű gyermekei és egy gyermekkorban elhunyt lány. Második felesége tizenegy gyermekkel ajándékozta meg, akik a következő neveket kapták: Margit, Anna, Lajos, Erzsébet, Vilmos, Albert, Ottó, Beatrix, Ágnes és Lajos.

³ „*dilectus filius Nobilis vir Stephanus germanus tuus filiam ipsius Ludovici reciperet in uxorem, quod quidem audire non solum nobis, sed in aliorum fidelium cordibus horrorem generat et stuporem.* 1345. október 18. Theiner I., 1050. sz. Villani János krónikájában is olvashatunk arról, hogy a pápa neheztelt Nagy Lajos királyra IV. (Bajor) Lajossal való szövetsége miatt. Villani, 158–159.

⁴ Bertényi, 1987, 90–94.

⁵ Hóman–Szekfű, 40. és 51.

⁶ „*Et quia nunc in Bawariam ad nuptias domini Stephani ducis domini nostri transivimur*” MOL DL. 51573.

⁷ Reg. Vat. 144. 195.v és 196r. és MOL DF 291938. Magyar nyelvű regesztája: Történelmi Tár, 1894. 27.

⁸ Theiner, I. 791. sz., 244. A házasságról olvashatunk még a 15. században élt lengyel történétírónál, Jan Dlugossznál: „*[Stephanus], qui Ludovici Romanorum regis et Bawarie ducis filia tra-*

ducta unicam ex ea filiam susceperat” Dlugoss, 223 (a herceg fiának, Jánosnak az alakja már ekkor nem élt az emlékezetben). Diessenhoven művében is megjelenik a bajor-magyar házassági kapcsolat: „*rex Ungarie ... de Roma reversus est in Ungariam. Et ibi frater suus unior quem ibi reliquerat duxit in uxorem sororem ducum Bawarie, filiam Ludewici*” Diessenhoven 78.

⁹ 1352. április 29. A.V. 359. Itt kell megemlékeznünk arról, hogy egyedül ebben említik a hercegnőt Anna néven. Ezt azonban elírásnak tarthatjuk, mert más forrásunk nem támasztja alá ezt a névváltozatot. IV. (Bajor) Lajos császár családjában találunk Anna nevű lányt, de ő 1339-ben férjhez ment János alsóbajor herceghez.

¹⁰ MOL DF 291200, az okmányt lásd a Függelékben.

¹¹ Smič. XII. 195–196.

¹² Smič. XII. 320–322.

¹³ F CD IX/1. 498.

¹⁴ F CD IX/2. 499–500., Lajos király 1356 áprilisában pedig Zágrábban tartózkodott. Smič. XII. 340–341.

¹⁵ 1359. február 11. Passau, az oklevelet közli: Pór, *Pecséttani*, 14–15.

¹⁶ Pór, *Pecséttani*, 15.

¹⁷ Pór, *István úr*, 98. A cikk Erzsébet hercegnő életével foglalkozik, igen alaposan.

¹⁸ „*Stephanus dux ob gaudium nativitatis Johannis ducis primogentiti sui tunc Zagraaba existens proposuerit possessiones magni*

valoris se capitulo donaturum, morte tamen proventus exsequi haec promissa nequiverit." Az, hogy János elsőszülöttként van említve nem zavaró, hiszen a középkorban a fiúknak kedvezett a jog az öröklésnél. 1355. december 20. Smič. XII. 319.

¹⁹ „Hoc insuper exprimens, quod restitutione ea consortis sui votum impletum esse, non existimet, quod itaque ipse dux Johannes, quum ad aetatem pervnerit, sit in effectum, prout ei deus inspiraverit, deducturus.” 1355. december 20. Smič. XII. 319.

²⁰ Dlugoss, 250.

²¹ „ad recognoscendum nos et filium seu filios, quos deus nobis donaverint, aut... inclitum dominum Johannem ducem, condam domini Stephani ducis, fratris nostri filium, heredes nostros” 1358. május 27. Smič. XII. 480–484.

²² 1359. augusztus 2. Smič. XII. 588–589.

²³ Az egyes személyekre vonatkozó információkat lásd a mellékletben.

²⁴ „per nos quoslibet ad nos pertinentes in libertatibus ipsorum conserventur, et specialiter bano nostro et magistro tavarniconum nostrorum et deinceps alii, quibus presentes ostenderentur firmiter damus in mandatis” 1355. március 1. Smič. XII. 281–282.

²⁵ 1354. december 2-án kiadott oklevélnek inscriptiójában is megtaláljuk az adószedők említését: „collectarum suarum exactoribus” Smič. XII. 259.

²⁶ 1354. december 6. Smič. XII. 262.

²⁷ „dicatori et exactori collectarum suarum marturinarum” 1355. november 30. Smič. XII. 313–314.

²⁸ 1356. január 10. Smič. XII. 320–321.

²⁹ „contradictores citat ... in nostram praesenciam” Smič. XII. 321–322.

³⁰ 1356. január 15. Smič. XII. 322–323.

³¹ „Pothgorya nominata hereditaria nostre maiestati provenire deberet” 1356. január 10. Smič. XII. 320–321.

³² „Nos donationi et confirmacioni eiusdem domini ducis Stephani, domini et consortis nostri karissimi felix memorie derogare nolentes.” 1355. január 20. Smič. XII. 265.

³³ 1354. december 4. Smič. XII. 261–262.

³⁴ 1355. január 20. Smič. XII. 265.

³⁵ Smič. XII. 267–268.

³⁶ 1355. március 1. Smič. XII. 281–282.

³⁷ 1355. március 11. Smič. XII. 282.

³⁸ 1355. április 27. Smič. XII. 288–289.

³⁹ 1355. november 30. Smič. XII. 313–314.

⁴⁰ 1354. december 6. Smič. XII. 262.

⁴¹ 1354. november 6. MOL DF 254164.

⁴² 1354. március 13. Smič. XII. 308–309., 1355. április 28. Smič. XII. 289–290.

⁴³ Smič. XII. 241. 321–322.

⁴⁴ 1350. szeptember 1. A. V. 399.

⁴⁵ Boss. I. DXIII.

⁴⁶ Boss. I. DXIX.

⁴⁷ Boss. II. LXII.

⁴⁸ MOL DL 4359.

⁴⁹ Smič. XII. 265.

⁵⁰ Boss. II. XCI.

⁵¹ 1353. május 14. Smič. XII. 163–164.

⁵² 1354. március 20. Smič. XII. 232–233.

⁵³ Smič. XII. 262.

⁵⁴ Engel 1996. I. 232.

⁵⁵ Engel 1996. I. 252.

⁵⁶ Smič. XII. 320–321.

⁵⁷ 1356. január 10. Smič. XII. 239.

⁵⁸ Smič. XII. 288–289.

⁵⁹ 1355. november 30. Smič. XII. 239.

⁶⁰ Smič. XI. 632–633.

⁶¹ 1353. április 11. Smič. XII. 155–156.

⁶² Smič. XII. 175–176.

⁶³ 1353. május 14. Smič. XII. 163–164. és Smič. XII. 175–176.

⁶⁴ 1354. január 7. Smič. XII. 218–219.

⁶⁵ Smič. XII. 321–322.

⁶⁶ A levél regesztáját közli Áldássy Antal, a Történelmi Tár 1894-es évfolyamában (29. 79. sz.). A dátumozása azonban hibás, január helyett szeptember szerepel a szövegben. Itt szeretnék köszönetet mondani Nagy Kornélnak és Kovács Bálintnak a dokumentum azonosításában nyújtott segítségükért.

⁶⁷ Helyesen: István herceg Károly Róbert magyar király (1301–1342) fia, Nagy Lajosnak (1342–1382) pedig testvére.

⁶⁸ A herceg okleveleiben a „dux Sclavonie, Croatie et Dalmatie” címet használta. Pl: MOL DL 91451 (1350. május 17.).

⁶⁹ István herceg és Bajor Margit hercegnő másodunokatestvérek voltak, ezért házasságuk megkötéséhez pápai diszpenzációra volt szükség.

⁷⁰ Nagy Lajos (1342–1382) első nápolyi hadjárata (1347–1348) fogta el a hódolatára érkező durazzói és tarantói Anjou-hercegeket, akiket 1352-ben engedett szabadon, mikor békét kötött I. Johanna nápolyi királynővel (1343–1381).

⁷¹ A középkori Magyarország levéltári forrásai című CD-ROM-on az oklevél kiadójaként tévesen VII. Kelemen ellenpápa szerepel.

⁷² A levél keltének időpontjában Keszei (Apáti) Miklós töltötte be a zágrábi püspöki méltóságot (1350–1356).

⁷³ Jelen időpontban István herceg már a „dux Transsilvanus” címet viselte. Pl. MOL DF 286543 (1351. október 18.).

⁷⁴ Károly Róbert magyar király (1301–1342).

⁷⁵ IV. (Bajor) Lajos német-római császár (1314/1328–1346).

⁷⁶ Habsburg Rudolf két lányának voltak mind a ketten leszármazottai.

⁷⁷ VI. Kelemen 1350 decemberében arról értesíti a herceget, hogy a kért diszpenzációt számára megadja.

⁷⁸ A hercegi párnak két gyermeke született: János és Erzsébet.

HAGYOMÁNY ÉS ÚJÍTÁS AZ EGYHÁZI HERALDIKÁBAN: XVI. BENEDEK PÁPA CÍMERE

II. János Pál pápa halála és utódja, XVI. Benedek megválasztása az új évezred eddigi legfontosabb eseménye volt a Katolikus Egyházban. Az új egyházfő többször hitet tett az elődje által képviselt irányvonal folytatása mellett, ugyanakkor az elmúlt fél év során néhány figyelemre méltó változtatást is bevezetett. A hagyomány és az újítás e kettőssége az egyházi heraldika terén is markánsan megjelenik.

A régi hagyományt követve a pápai szék megüresedésének idején (*sede vacante*) ezúttal is központi szerephez jutott a Római Szent Egyház bíboros kamarása (*camerlengo*), noha a II. János Pál által e tárgyban kiadott legújabb törvény korábbi hatásköreinek egy részét a Bíborosi Kollégium dékánjára ruházta át.¹ A bíboros kamarás legfontosabb feladata az Apostoli Szentszék anyagi javainak kezelése a széküresedés alatt, így erre az időre az elhunyt pápa címere helyén az Apostoli Kamara szimbóluma: a pápai kulcsok fölött rúdon álló, vörös-arany sávozású nyitott ernyő (*ombrell[in]o*) volt látható a hivatalos dokumentumokon, sőt a Szentszék internetes honlapján is. Ugyancsak ez az embléma jelenik meg az ez alkalomból kiadott *sede vacante*-emlékérem egyik oldalán, míg a másik Eduardo Martínez Somalo bíboros kamarás saját címerét ábrázolja,² amely az újabb szokásnak megfelelően már nem tartalmazza a korábban jobb mezőként megosztva felvett pápai címet.³

A 20. század utolsó négy pápájának címerét az egyházi heraldika közelmúltban elhunyt *doyenja*, a svájci születésű Bruno Bernard Heim (1911–2003) xanthusi címzetes érsek, volt apostoli nuncius tervezte. XVI. Benedek pápa szintén egy nyugalmazott diplomatát, Andrea Cordero Lanza di Montezemolo tuscaniai címzetes érseket kérte fel címere megalkotására.⁴ Az új címet először a Vatikán napilapja, a *L'osservatore romano* tette közzé egy Cordero Lanza

di Montezemolo érsek tollából származó részletes kommentárral együtt.⁵

Az új pápa címerének leírása a következő: Kerek talpú pajzson arany mezőben pajzsfőig érő vörös sátor – az olasz szöveg ellenkező nézőpontú terminológiája szerint „vörös pajzs arany köpennyel borítva” (*di rosso, cappato di oro*) –, a sátorban arany kagyló, a jobb mezőfélben természetes színű, arany fülbevalós mór (szerecsen) fej vörös ajakkal, koronával és gallérral, a bal mezőfélben fekete szegélyű vörös zsákot cipelő, természetes színű, oldalra néző és lépő medve. A pajzs mögött a keresztbe tett pápai kulcsok láthatók (jobbról balra ezüst, rajta balról jobbra arany), amelyeket fejkükből kétoldalt lelógó és bojtban végződő vörös zsinór köt össze. A pajzs fölött ezüst püspöksüveg három vízszintes, egymással középütt függőlegesen összekötött arany sávval és a pajzs mögé lelógó, majd jobbról és balról újra előtűnő két vörös szalaggal, amelyeket arany rojtok és egy-egy arany

kereszt díszítenek. A pajzs alján fekete rojtos ezüst pallium függ három vörös kereszttel.⁶

A kommentár szerint a pápa nagy szerepet tulajdonít a címer szimbolikájának. A pajzs mesteralakja, az ún. *cappa* vallási szimbólum, amely a monasztikus, közelebbről a bencés lelkiséget jelöli (XVI. Benedek erős kötődése Szent Benedek rendjéhez közismert, amit csak tovább erősít az a tény, hogy 2005. május 31-én címertervezőjét, a római bencés Szent Pál apátság patriarkális bazilikájának élére állította). Az arany mező címeralakjai a münchen–freisingi főegyházmegye történetéhez kapcsolódnak: a mór fej (ún. *caput Aethiopicum*) a freisingi püspökség ősi jelképe, amely III. Konrád herceg-püspök (1316) óta hagyományosan szerepel a főpásztorok címerében, a terhet cipelő medve pedig az első freisingi püspök, Szent Corbinianus (kb. 680–730) személyéhez kötődik, akinek második római útja során történt, hogy az egyik lovukat elragadó medve utóbb megszelídülve magára vette annak csomagját, és egészen Rómáig hordozta (a legendát megörökítő ábrázolás a püspöki feladat terhét jelképezi). A központi mezőben látható kagyló, amely XVI. Benedek liturgikus öltözkékének fő motívuma volt főpásztori munkájának megkezdésekor bemutatott szentmiséjén, három jelentéssel is bír. Teológiai szempontból Isten végtelenségére és az emberi elme végességére utal egy Szent Ágostonhoz fűződő legenda alapján. Eszerint az egyházatya egyszer a tengerparton sétálva meglátta, amint egy kisfiú kagylóval akarja kimerni a tenger vizét, mikor azonban felkiáltott, hogy ez lehetetlen, a gyermek így szólt: „Előbb merem ki a kagylóval a tenger vizét, mintsem te megérthetnéd a Szentháromság titkát!” (Érdemes megjegyezni, hogy Joseph Ratzinger doktori értekezését Szent Ágoston egyháztanáról írta.) Ikonográfiai szempontból a kagyló évszázadok óta a zarándokok szimbóluma (a Santiago de Compostelába vezető út miatt „Jakab-kagylónak” is nevezik), s ezt Benedek pápa is meg kívánja őrizni elődjének, II. János Pálnak a nyomdokait követve, aki zarándokként az egész világot bejárta. Végül a kagyló szerepel a Regensburg melletti Schotten monostor címerében is, amelyhez Ratzinger bíborost, a regensburgi szeminárium egykori tanárát erős lelki kötődés fűzi (a kagyló mezejének eredeti színei, az ezüst és a kék ezenkívül Bajorország nemzeti színei).

A címerpajzs e hagyományközpontú tartalmához képest jelentős újításokat mutatnak a XVI. Benedek által választott hatalmi jelvények. Az oldás és kötés Krisztus által Szent Péternek és utódainak adott ha-

talmát (vö. Mt 16, 19) a keresztbe tett kulcsok (*chiavi decussate*) ugyan továbbra is megjelenítik, ezek fölött azonban már nem a hagyományos pápai tiara, hanem egy ehhez hasonló ikonográfiával kialakított, ám teljesen új jelvény található: egy speciális ezüst mitra, amelyen a korábbi három korona helyett három arany szalag fut körbe, ezeket pedig középpütt egy függőleges arany sáv köti össze – az előbbieket a pápai hatalom hármasság természetét jelölik (*potestas ordinis, iurisdictionis és magisterii*), az utóbbi ennek egy személyben való fennállását jelképezi. Ez a változtatás újabb határozott lépést jelent a tiara használatának visszaszorításában: VI. Pál még csak saját koronájának fizikai viseléséről mondott le, I. János Pál már magát a koronázási szertartást is eltörölte, s ugyanígy tett II. János Pál is, anélkül azonban, hogy a tiara képi ábrázolását kiiktatta volna a hagyományos hatalmi szimbolikából. XVI. Benedek radikális szakítása ezzel a középkori eredetű uralkodói jelvényvel tehát elődeinek elvi döntését ülteti át következetesen a gyakorlatba, miközben a II. János Pál címerében láthatóval teljesen megegyező két vörös szalagot megtartva ikonográfiailag a folytonosságot is hangsúlyozza.

A pápai hatalom szimbolikájában a tiara eltávolításával beállott fogalmi gyengülést⁷ kívánja helyrebillenteni a címer másik újítása, a pajzs aljára függesztett pallium. Mivel ez a ruhadarab a koronázás eltörlése óta a pápai főhatalom egyetlen valóban viselt, liturgikus jelképe, XVI. Benedek is nagyobb jelentőséghez kívánta juttatni, s így visszatért a pallium eredeti, későóokori formájához, amely az elmúlt évszázadok elől és hátul egy-egy nyúlványban végződő vastag nyakgallérjától eltérően egyetlen hosszú textilsávból áll, amelynek két vége elől és hátul a miseruha aljájáig ér le. További változás, hogy a gyapjúból szőtt pápai palliumot többé nem hat fekete, hanem öt vörös kereszt díszíti, amelyek jobban szimbolizálják Krisztusnak, az Isten bárányának öt sebeit.

Az egyházi heraldika legfontosabb, s korunkban immár széles (nemcsak katolikus) körben ismert példájának, a pápai címernek ez a történelmi jelentőségű megújítása ugyanakkor több komoly kérdést is felvet. A tiara elhagyásánál ugyanis számításba kell venni, hogy ez a hatalmi jelvény nemcsak a pápai címer részeként fordul elő, hanem a Szentszék címerjében avagy jelvényében (*badge*) is szerepel a keresztbe tett, zsinórral összekötött pápai kulcsok fölött. Ez az embléma a pápát megválasztása elfogadásának pillanatától megilleti, vörös mezőbe helyezve pedig a pápaság és a Vatikánvárosi Állam címeréül is

szolgál.⁸ A kulcsos-tiarás jelvényt egyébként a Római Kúria dikasztériumain kívül még számos más intézmény használja, így pl. a *L'osservatore romano*, a Vatikáni Könyvkiadó, vagy a különböző rangú pápai követtségek.⁹ Vajon a tiarát ezekben az esetekben is mindig az új (bár liturgikus ruhadarabként még be nem vezetett) háromsávós mitrára kell majd lecserélni, aminek eddig semmi jele a gyakorlatban, vagy olyasféle kettősség jön létre ezúttal a heraldikai használat körén belül, amilyen korábban a liturgikus valóság és annak képi megjelenítése között volt?

A másik probléma a palliumra vonatkozik. Cordero Lanza di Montezemolo érsek megjegyzése ugyanis, amely szerint a pápa címerének ez a része „teljesen új szimbólum” volna, annyiban pontosításra szorul, hogy csak kizárólagos pápai szimbólumként új, hiszen érsekek, illetve püspökök már ezelőtt is felvet-

ték címerükbe.¹⁰ Az eddigi gyakorlat szerint a palliumot ma is viselik a pajzs alján egyes keleti pátriárkák,¹¹ régebben pedig viselték még latin rítusú metropoliták a pajzs tetején (pl. Serédi és Mindszenty magyar hercegprímások¹²), illetve egyes kiváltásból palliumot nyert püspökök, főleg a pajzs mögött¹³ vagy alatt.¹⁴ Mivel ez utóbbi megoldás pontosan megegyezik az új pápai címer ábrázolásmódjával, a pallium kifejezetten pápai rangjelölő funkciója csak akkor tűnik biztosítottnak, ha a viselésére jogosult többi személyt eltiltják annak címertani használatától – bár ezzel a meglevő liturgikus valóság és az elmara-
dó képi megjelenítés között újfent némi kettősség, sőt feszültség jönne létre.¹⁵

Rihmer Zoltán

JEGYZETEK

¹ II. János Pál: „Universi dominici gregis” apostoli rendelkezés, 1996. február 22., *Acta Apostolicae Sedis* 88 (1996) 305–343.

² Az érem fényképét közli a *L'osservatore romano. Wochenausgabe in deutscher Sprache*, 2005. szeptember 9., 4.

³ A régi gyakorlatról l. *Gert Oswald: Lexikon der Heraldik*, Leipzig, 1984, 226, s.v. „Kirchliche Heraldik”. Erre példa Mons. Federico Callori di Vignale érme, aki pápai maggiordomóként XII. Pius halálakor volt a konkklávé kormányzója, l. *Bruno Bernard Heim: L'araldica nella Chiesa Cattolica. Origini, usi, legislazione*, trad. ital. e aggior. di Fausto Ruggeri, Città del Vaticano 2000, 20. Az új gyakorlatot ezzel szemben Jean Villot bíboros államtitkár és kamarás két 1978-as *sede vacante*-érme példázza, l. *Heim*, 153 és 154.

⁴ Andrea Cordero Lanza di Montezemolo érsek Torinóban született 1925. augusztus 27-én. 1954-ben szentelték pappá, VI. Pál 1977-ben nevezte ki anglonai (pandosiai) címzetes érsekké. Pápai diplomataként sok helyen megfordult: 1990 és 1998 között Izraelben állomásozott, majd 1998-tól 2001-ig Olaszország apostoli nunciusa volt. Jelenleg a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend Nagymesteri Hivatalának *assessora*, 2005. május 31-e óta pedig a XVI. Benedek által megreformált szervezett San Paolo fuori le Mura patriarkális bazilika *archipresbytere*.

⁵ *L'osservatore romano*, 2005. április 28., 6 (az itt közölt fekete-fehér cimerrajz a színjelölés több pontatlansága miatt sajnos hibás). A szöveg és a színes címer megtalálható még http://www.vatican.va/holy_father_benedict_xvi/elezione/stemma-benedict-xvi_it.html (2005. szeptember 20-ai állapot).

⁶ A pápai címer forrása Joseph Ratzinger bíboros címere, amely még münchen-freisingi érsek korában készült és az említett címerképeket a következő formában tartalmazza: a négyelt pajzs 1. és 4. arany mezejében a fenti színű és díszítésű mór fej látható, a 2. két mezőben arany medve fekete szegélyű ezüst zsákot cipel, végül a 3., késsel és ezüsttel hullámosan vágott mező felül arany, alul kék kagylót oszt ketté. Amikor Ratzinger bíboros a Hittani Kongregáció prefektusa lett, ezen úgy változ-

tott, hogy a mór fejet szív-pajzsra emelte, így a medve az 1. és 4. mezőbe került, a felül ezüstre változott kagyló pedig a 2. és a 3. mezőt foglalta el.

⁷ A tiara elhagyása világszerte megütközést keltett, és nemcsak heraldikus körökben (a szakmai kritika lényegét további hivatkozásokkal http://en.wikipedia.org/Coat_of_arms_of_Pope_Benedict_XVI, 2005. szeptember 20-i állapot). A változtatást Augustine Di Noia OP, a Hittani Kongregáció altitkára a Vatikáni Rádióknak 2005. május 11-én adott interjújában a pápának a püspöki kollegialitás erősítésére vonatkozó szándékával magyarázta.

⁸ Ez a címer volt látható XVI. Benedek pápa trónján 2005. április 24-én, az egyetemes főpásztori szolgálatának ünnepélyes megkezdése alkalmával bemutatott szentmise során, amikor saját címere még nem lett hivatalosan közzétéve.

⁹ A lisszaboni pátriárka címerében a 18. századi eredetű szokásjog alapján egészen a mai napig főpapi kalap helyett szintén tiara szerepel, ez azonban nem hatalomjelző szimbólum, vö. *Heim: L'araldica nella Chiesa Cattolica* (3. jegyzet), 94–95. Ugyanakkor a tiara elhagyása a pápai címerből azzal a bizarr következménnyel jár, hogy ez a *par excellence* pápai jelvény mostantól csak az említett érseket illeti meg.

¹⁰ A pallium címertani használatáról általában l. *Heim: L'araldica nella Chiesa Cattolica* (3. jegyzet), 71–73.

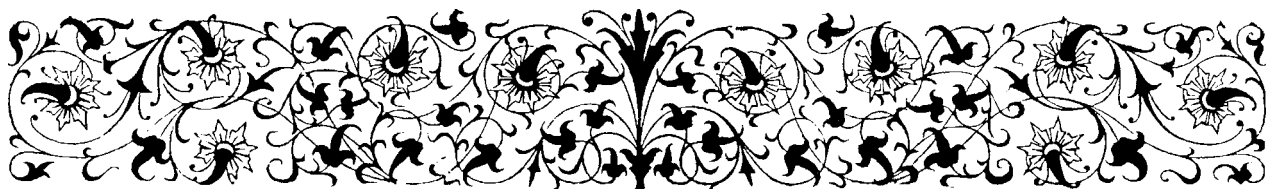
¹¹ Pl. egy örmény és egy maronita pátriárka, címerüket l. *Heim: L'araldica nella Chiesa Cattolica* (3. jegyzet), 129 és 130.

¹² Címerüket l. *Beke Margit: A Prímási Levéltár nemesi és címeres emlékei*, Esztergom, 1995, 238–239 (n. 148–149).

¹³ Pl. Gerlier tarbes-i és lourdes-i, ill. Guillois puyi püspök címerében, l. *Heim: L'araldica nella Chiesa Cattolica* (3. jegyzet), 45 és 78.

¹⁴ Pl. de Marguerie autuni püspök címerében, l. *Heim: L'araldica nella Chiesa Cattolica* (3. jegyzet), 47.

¹⁵ A pallium címertani elhelyezését egyébként a heraldikusok szintén igen szerencsétlennek tartják (l. erről a fenti 7. jegyzetben említett helyeket).

VÁLLAJI SÍPOS GYÖRGY KÉT ARMÁRISA

Sípos György a Báthoryak ecsedi uradalmához tartozó Vállajon élt a 16. század utolsó és a 17. század első évtizedeiben. Születésének és halálának pontos ideje nem ismert.

Ha édesapja az a Sípos András, aki 1575. június 23-án Báthory Miklós országbírótól, királyi tanácsostól, Somogy, Szatmár és Szabolcs vármegyék főispánjától adományban részesült, van remény a születési év meghatározására. Az adománylevél¹ kiállítására a tagyi kúriában ugyanis azért került sor, mert bár Sípos András már 1574-ben megkapta Vállajon a Kerekerdő alját és birtokba vette elhunyt öccse rétvét, fia születésével teljesen új helyzet állt elő: a földesúr immár Sípos András gyermekére is kiterjesztette az adományt, és kettejüket jelöli meg az elhunyt rokon örökösének. Az 1575-ben született, meg nem nevezett gyermek talán Sípos György lehetett. E feltevést erősíti, hogy a Kerekerdő-alját 1648-ban Sípos György fiának, Andrásnak a birtokában találjuk.² Sípos György – „kora ifjúságától kezdve, állhatatos lélekkel és odaadással” – szabadosként szolgálta a Báthory család ecsedi ágának utolsó férfi tagját, Báthory Istvánt³, és részt vett a tizenöt éves háborúban, amire a második armális burkoltan utal. Ha ekkor kezdte a fegyveres szolgálatot, igen fiatal lehetett, midőn 1593–1596 között ura kíséretében bekapcsolódott a törökellenes harcokba.⁴ Sípos György 1615-ben még élt,⁵ 1626-ban viszont már néhaiként említi egy forrás.⁶

Az első armalist Sípos György 1609-ben kapta Báthory Gábor erdélyi fejedelemtől, aki egyúttal földesura is volt. Ez azt jelentette, hogy felvették, beiktatták őt Erdélyország igaz nemesei sorába. Vállaj azonban nem Erdélyben, hanem a Királyi Magyarországon feküdt. Az armális kihirdetését az illetékes Szatmár vármegye minden bizonnyal megtagadta.

Ezért volt szükség egy újabb, a magyar király által adományozott armálisra. Ezt Sípos György feltehetően Báthory Gábor közbenjárására kapta meg 1613-ban. A Pozsonyban kiállított, április 4-i keltezésű címereslevelet már május 1-jén a vármegye közgyűlése Szatmár városában „kihirdette, közzétette és minden részletét tudomásul vette”.

Ma már egyik armális sincs meg.⁷ Az első szövegeinek kivonatát az erdélyi királyi könyvek őrizték meg⁸ abból a célból, hogy elkallódása esetén az armális a formuláskönyvek segítségével újra kiadható legyen. (Elvileg tehát Sípos György címereslevelét egykorú – az erdélyi fejedelem kancelláriáján 1609-ben kiállított – armálisok szövegeinek segítségével rekonstruálni lehetne, erre azonban nem tettem kísérletet.) A második armális szövege nemességvizsgálatok alkalmából készült hiteles másolatokban,⁹ illetve permellékletként¹⁰ maradt meg. Ez utóbbinak állítólag van egy másolati példánya a Jászóvári Konvent levéltárában is.¹¹

1.

Gyulafehérvár, 1609. augusztus 15.

Báthory Gábor erdélyi fejedelem Sípos Györgyöt és fiát, Andrást a nemesség soraiba emeli és vállaji házukat minden adó és szolgáltatás alól mentesíti.¹²

Nobilitatio nobilis Georgii Sipos cum armorum collatione et perpetua exemptione domus

Anno 1609 die decima quinta mensis Augusti serenissimus princeps dominus clementissimus pro fidelibus servitiis praefatum Georgium Sipos ac per eum filium ipsius Andream Sipos ex statu et conditione plebea ac ignobili, in qua nati sunt et hactenus extiterunt, haeredesque et posteritates ipsorum utri-

usque sexus universos exemit ac in coetum et numerum verorum regni Transylvaniae nobilium annumeravit et ascripsit. Scutum habent militare coelestini coloris, in cuius campo sive area leo naturali colore depictus in viridi monticulo arundinoso exerta lingua erectus stans dextroque pede sursum porrecto fasciculum spicarum granis luxuriantibus tritici tenere visitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis pretiosisque lapillis atque unionibus exornatum, unde itidem homo umbilico tenuis candida stola indutus exurgere manibusque in coelum levatis, dextra quidem pateram, sinistra vero telum tenere conspicitur; ex cono vero galeae sive lemnisci variorum colorum, hinc inde defluentes oras sive margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant. Animo deliberato praefatis Georgio Sipos et Andreae similiter Sipos ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis dedit, donavit et contulit.

Et nihilominus domum eorundem in possessione Vaila¹³ vocata, vicinitatibusque domorum providorum Georgii Cziarto ab una et Joannis Sipos partibus ab altera in comitatu Zathmariensi existenti habitam, ab omni censuum, taxarum et contributionum nostrarum tam ordinariarum, quam extraordinariarum subsidiique et lucri camerae nostrae solutione et hospitum condescensione, vineas, item seminaturas, allodiaturas et agricolationes ipsorum, quorumlibet a decimarum, nonarum et capetiarum pensione in perpetuum exemit, nobilitavit et supportavit per praesentes in civitate Alba Julia, anno et die supra notato.

Sipos György nemesítése, címeradományozással és házának örökre szóló mentesítésével.

1609. augusztus havának tizenötödik napján a feleséges és kegyelmes fejedelem úr hű szolgálataiért Sipos Györgyöt és általa fiát, Sipos Andrászt kiemelte abból a jobbágyi, azaz nem nemesi állapotból, amelyben születtek és addig éltek, majd őket, minden örökösüket és valamennyi mindkét nembeli utódukat felvette és beiktatta Erdélyország igaz nemeseinek sorába. Katonai pajzsuk égszínkék színű, melynek mezejében náddal benőtt zöld dombon álló helyzetben természetes színre festett oroszlán látható, kinyújtott nyelvel, amint felfelé tartott jobb lábával egy magokban gazdag búzagalász csokrot tart. A pajzsra zárt rostélyú katonai sisak van helyezve, melyet drágakövekkel, más értékes kövekkel és gyöngyökkel díszített királyi korona fed be. Ebből derék-

tól felfelé egy fehér köpenybe öltözött ember emelkedik ki, aki kezeit az ég felé emeli, jobbában kelyhet, baljában pedig lándzsát tart. A sisak csúcsáról különböző színű díszleplek hullanak alá, melyek a pajzs oldalát szépen körülveszik és díszítik. Ezt a címet a fejedelem megfontolt lélekkel a fentebb említett Sipos Györgynek és Sipos Andrásznak, örökösüknek és valamennyi mindkét nembeli utódjuknak adta, ajándékozta és adományozta.

Továbbá felmenti a Szatmár vármegyében fekvő Vállaj nevű faluban lévő házukat, amelynek egyfelől Cserto György, másfelől pedig Sipos János gazdák a szomszédjai, minden fejedelmi cenzus, taksa és hadiadó alól, akár rendszerezsek, akár rendkívüliek legyenek azok, továbbá a hadisegély és a kamara haszná megfizetése alól és mentesíti a házat a vendégek beszállásolása alól is. Szülőiket, vetéseiket, majorságait és veteményeiket a tizedek, kilencedek és kepék megfizetése alól mindörökre felmentette, nemessé tette, és elengedte jelen kiváltságlevelével Gyulafehérvár városban a fent említett időben.

2.

Pozsony, 1613. április 4.

II. Mátyás német-római császár, magyar király Sipos Györgynek és általa feleségének: Futott Annának, valamint fiának Andrásznak, továbbá leányának Katalinnak nemességet ad, és címet adományoz.¹⁴

Nos Matthias Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriae, Cumaniae Bulgariaeque, etc. rex, archidux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, marchio Moraviae, dux Lucemburgae, ac superioris et inferioris Silesiae, Vierthembergae et Thecae, princeps Sueviae, comes Habsburgi, Tyrolis, Ferreti, Kyburgi et Goritiae, landgravius Alsatae, marchio Sacri Romani Imperii supra Anasum, Burgoviae ac superioris et inferioris Lusatae, dominus Marchiae Sclavoniae, Portus Naonis et Salinarum etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum praelatorum ac baronum humillimam supplicationem nostrae propterea factam majestati; tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelis nostri *agilis Georgii Sipos*

de Wallay, quae ipse Sacrae primum regni nostri Hungariae Coronae et deinde majestati nostrae, pro locorum et temporum diversitate fideliter et constanter exhibuisse atque impendisse ac in futurum quoque exhibere et impendere velle dicitur. Cum igitur ob hoc, tum vero ex gratia et munificentia nostra caesarea et regia, qua quoque de nobis et republica Christiana benemeritos ac virtutis colendae studiosos antecessorum nostrorum divorum quondam Hungariae regum exemplo prosequi eisque certa virtutum suarum monimenta, quae ad majora quoque praestanda eos incitare possent, decernere consuevimus. Eundem igitur *Georgium Sipos de Valay* ac per eum *Annam Futott* consortem et *Andream Sipos* filium nec non *Catharinam* filiam de statu et conditione civili atque ignobili, in qua hactenus perstitisse dicuntur, de caesarea ac regiae potestatis nostrae plenitudine et gratia speciali exemptos in coetum, numerum et ordinem verorum Hungariae Partiumque ei subjectarum nobilium duximus aggregandos, annumerandos atque adscribendos. Annuentes et ex certa nostra scientia, animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris semper temporibus, omnibus illis gratiis, privilegiis, indultis, honoribus, libertatibus, juribus, praerogativis et immunitatibus, quibus caeteri veri, atque indubitati dicti regni nostri Hungariae Partiumque ei subjectarum nobiles hactenus, quomodolibet de jure et consuetudine usi sunt et gavisii utunturque et gaudent, uti, frui et gaudere possint ac valeant haeredesque et posteritates ipsorum utriusque sexus universae valeant atque possint. In cuius quidem nostrae erga ipsos exhibitae gratiae et clementiae, ac liberalitatis testimonium, veraeque et indubitatae nobilitatis signum haec arma, seu nobilitatis insignia: scutum videlicet militare erectum albi coloris viridi campo in fundo stratum, in quo sylvestris capra cornibus ad tergum reflexis, posterioribus pedibus innixa et anterioribus ad saliendum directis ac in dextrum scuti latus conversa erecte stare cernitur. Scuto incumbentem galeam militarem apertam regio diademate dimidiam capram, priori per omnia conformem proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis hinc coelestini et aurei, illinc rubri et albi colorum in scuti oram defluentibus illudque decenter exornantibus; prout haec omnia in capite seu in principio praesentium literarum nostrarum pictoris manu et artificio propriis suis coloribus clarius depicta esse cernuntur, eidem *Georgio Sipos de Vallay* ac per eum supradictis personis ipsorumque haeredibus et pos-

teritatibus utriusque sexus universis gratiose danda duximus et concedenda. Decernentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris semper temporibus eadem arma, sive nobilitatis insignia instar aliorum dicti regni nostri Hungariae Partiumque ei subjectarum nobilium sub iisdem juribus, praerogativis, indultis, libertatibus et immunitatibus, quibus iidem natura vel ex consuetudine usi sunt et gavisii utunturque et gaudent ubique in praeliis, certaminibus, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, et aliis omnibus et quibusvis exercitiis militaribus, et nobilitaribus, nec non sigillis, velis, cortinis, aulaeis, annulis, vexillis, clypeis, tentoriis, domibus sepulchris, generaliter vero in quarumlibet rerum, et exercitationum generibus, sub merae, et syncerae nobilitatis titulo, quo eos ac haeredes ipsorum utriusque sexus universos, ab omnibus cujuscunque status, dignitatis, conditionis et praeminentiae existant homines insignitos dici, nominari haberique et reputari volumus, ferre, gestare illisque uti, frui et gaudere possint ac valeant haeredesque et posteritates ipsorum utriusque sexus universae valeant atque possint. Imo damus, nobilitamus et concedimus praesentium per vigorem. In cuius rei memoriam praesentemque perpetuam praesentes literas nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur impendenti communitas eidem *Georgio Sipos* ac per eum supradictis personis ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose dandas duximus et concedendas. Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti reverendi Valentini Leepes episcopi Nitriensis, locique ejusdem comitis perpetui consilarii et aulae nostrae per Hungariam cancellarii in arce nostra regia Poseniensi quarta die mensis Aprilis anno Domini millesimo sexcentesimo decimo tertio, regnorum nostrorum Romani primo, Hungariae et reliquorum quinto, Bohemiae vero anno secundo. Reverendissimis ac venerabilibus in Christo patribus dominis Francisco Forgách de Ghymes Sanctae Romanae Ecclesiae praesbytero cardinale Strigoniensis et Demetrio Napragy Colocensis et Bacchiensis ecclesiarum canonice unitarum archiepiscopis, Petro Domitrovith electo Zagabiensis, Nicolao Micatio Varadiensis, Francisco Ergelio Vesprimiensi, dicto Valentino Leepes Nitriensi, Paulo Almassy Vacziensi, praefato Demetrio Napragy administratore Jauriensi, Joanne Pyber electo Quinqueecclesiensi, Matthia Herovitio electo Chanadiensi, Ladislao Majtheny electo Sirmiensi,

Paulo David electo Tininiensis et Joanne Thelegdino Bosznensis ecclesiarum episcopis ecclesias Dei feliciter gubernantibus Agriensis, Transsylvaniensis et Modrusiensis cathedralibus sedibus vacantibus. Item spectabilibus ac magnificis dominis comite Georgio Thurzo de Bethlehemfalva regni nostri Hungariae palatino, comite Sigismundo Forgách de Ghymes iudice curiae nostrae, comite Thoma Erdeödy de Moniorókerek regnorum nostrorum Dalmatiae, Sclavoniae et Croatiae bano, thavernicali sede et officio vacante Francisco de Batthyan agazonum, Thoma Széchy de Rimaszéch dapiferorum, Andrea Doczy de Nagyluchie cubiculariorum, Georgio Drugeth de Hommona pincenarum, Petro de Réva curiae nostrae et Nicolao Istvánffy de Kisasszonfalva janitorum regalium nostrorum magistris, Stephano Pálffy de Erdeöd comite Posoniensis caeterisque quam plurimis regni nostri comitatus tenentibus et honores.

Matthias m. p.

Valentinus Leepes

Episcopus Nittrienensis m. p.

Laurentius Ferenczffy m. p.

Arma Georgii Sipos de Valay com: per comitatum Zabolcz et Ugocha et Beregh et Andream Doczi.

Anno Domini 1613. prima die mensis Maii, in oppido Zaththmar loco et die celebrationis generalis huius comitatus Zaththmariensis congregationis exhibitae sunt et praesentatae praesentes litterae Suae Majestatis gratiosae armorum seu insigniorum nobilitarium donationales et per universitatem comitatus Zaththmariensis proclamatae, publicatae laudatue et in omnibus partibus earum ratificatae etc.

Andreas Iriny juratus notarius

ejusdem comitatus Zaththmariensis m. p.

Coram me Francisco Paczo vice comite

comitatus Zaththmariensis idem m. p.

Coram me Johanne Ibrany iudex nobilium. m. p.

N. B. Praesentes litterae, ut e contextu videre est, sigillo regio secreto pendentis munitae sunt.

Mi Mátyás, Isten kegyelméből mindig felséges, választott római császár és Németország, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Ráma, Szerbia, Gallicia, Lodoméria, Kunország és Bulgária királya, Ausztria főhercege, Burgundia, Brabant, Stíria, Karinthia, Krajna hercege, Morvaország őrgrófja, Luxemburg, továbbá Felső- és Alsó-Szilézia, Württemberg és Téka hercege, Svévia fejede-

delme, Habsburg, Tirol, Ferrete, Kyburg és Görzgrófja, Elzász őrgrófja, az Enns fölött fekvő Szent Római Birodalom, Bajorország, valamint Felső- és Alsó-Luzsácia őrgrófja, a vend őrgrófság, Pordenone és Salzburg ura, stb. emlékezetül adjuk jelen levélünkkel tudomására hozván mindenkinek, akit illet, hogy mi egyrészt néhány hűséges főpapunk és bárónk hozzánk intézett kérésére, másrészt pedig megfontoltván és figyelembe véve hívünknek, az anyai ágon nemes Vállaji Sípos Györgynek irántunk tanúsított hűségét és hű szolgálatait, melyeket ő elsősorban Magyarország Szent Koronájának, másodsorban pedig Felsőgünknek¹⁵ különböző helyeken és időkben kintartóan és állandó szolgálatkészséggel teljesített és nyújtott, sőt ígérete szerint a jövőben is teljesíteni és nyújtani óhajt, mindezekért császári és királyi bőkezűségünk alapján, mellyel a kereszténység szolgálatában érdemeket szerzőket és az erények művelésére törekvőket – elődeinknek, Magyarország dicső királyainak példáját követve – mindenkor meg szoktunk jutalmazni, hogy vitézségük emlékeit megőrizhessék és azok még nagyobb tettek végrehajtására ösztönözzék őket, mindezek figyelembe vételével Vállaji Sípos Györgyöt és általa feleségét, Futott Annát, valamint fiát, Sípos Andrást, továbbá leányát, Katalint az eddigi polgári és nem nemesi helyzetéből császári és királyi hatalmunk teljességével és különleges kegyünkkel kiemeljük és Magyarország és a kapcsolt Részek igaz nemeseinek közösségébe és kiváltságos rendjébe sorozzuk, csatoljuk és közéjük beírjuk. Hozzájárulunk és biztos tudással, megfontolt lélekkel megengedjük, hogy ők mostantól kezdve minden időben bármikor élhessenek azokkal a kegyekkel, kiváltságokkal, engedményekkel, tisztségekkel, szabadságokkal, jogokkal, előjogokkal és mentességekkel, amelyekkel Magyarország és a hozzá tartozó kapcsolt Részek igaz és kétségtelen nemesi bárnikor és bármilyen módon jog vagy szokás alapján éltek és élveztek; mindezekkel ők maguk is éljenek és azokat élvezzék saját maguk és örökösökük valamint mindkét nemből származó utódaik is. Ennek az általunk nyújtott kegynek, kegyességnek és bőkezűségnek bizonyosságául, továbbá igaz és valóságos nemesi jogaiknak jeleként az alábbi címert, mint nemesi jelvényt adományozzuk nekik: álló katonai pajzs fehér mezővel, amelynek alsó részén szétterülő zöld mezőben egy erdei kecske, háta felé nyúló szarvakkal, hátsó lábaira támaszkodva, míg mellső lábai ugrásra készen nyúlnak előre, áll a pajzs jobb oldala felé fordulva. A pajzsra nyílt katonai sisak van helyezve királyi

koronával, melyből a fentivel mindenben megegyező féltestű crdei kecske emelkedik ki. A sisak tetejéről, azaz csúcsáról jobbról kék és arany, balról pedig vörös és fehér színű szalagok hullanak alá, amelyek szépen díszítik a pajzs oldalait, amint mindez az oklevélünk elején a festőművész ügyes keze által szép színekkel megfestve látható. Mindezt Vállaji Sípos Györgynek és általa az említett és felsorolt személyeknek adományozzuk, örökösökkel együtt és mindkét nembeli utódaikkal együttesen, királyi kegyelmünk jeleként. Elhatároztuk, valamint biztos tudással és megfontolt lélekkel megengedtük, hogy ők mostantól kezdve minden időben ezzel a címerrel, mint nemességük jelvényével, Magyarország és kapcsolt Részai nemeseinek példájára mindazokkal a jogokkal, előjogokkal, kedvezményekkel, szabadságokkal és kiváltságokkal élhessenek, melyekkel ők természet vagy jogszokás alapján éltek és használtak, illetve jelenleg is élnek és használnak. Mindezeket a jelvényeket bárhol használhatják és ezekkel élhetnek akár csatákban, ütközetekben, párbajokban, tornajátékokon vagy küzdelmekben, valamint bármely egyéb katonai gyakorlaton vagy nemességi vetélkedőn; de ugyancsak viselhetik zászlóikon, pecsétjeiken, pajzsikon, sátraikon, otthonaikban, sírhelyeiken és általában mindenütt, bármely tulajdonukon és kiadványukon mindannak az igazi és valódi nemességnek jeleként, amellyel őket és mindkét nembeli utódaikat mindenki, bármilyen jogállású, méltóságú, állapotú és helyzetű személy megtisztelni tartozik. Mindezeket részükre adjuk, adományozzuk, őket megnemésítjük a jelen kiváltságlevelünk ereje alapján. Ennek emlékezetére és örök megerősítésül kegyesen kiadtuk jelen oklevelünket magyar királyi titkos függő pecsétünkkel megerősítve Sípos Györgynek és általa a fent említett személyeknek, örökösöknek és mindkét nembeli utódainak. Kelt királyi várunkban, Pozsonyban az Úr ezerhatszáztizenharmadik esztendejében, április hónap negyedik napján húséges hívünk, Lépes Bálint nyitrai püspök és nyitrai örökös főispán, királyi tanácsosunk és magyarországi udvari kancellárunk kezei által, német-római birodalmi uralkodásunk első évében, magyarországi és egyéb országainkbéli uralkodásunk ötödik, csehországi uralkodásunk második évében. Jelen voltak: főtisztelendő és nagytiszteletű, Krisztusban atyák Ghimesi Forgách Ferenc, a Római Szent Egyház presbiter bíborosa, esztergomi érsek, Náprágyi Demeter, a kánonjogilag egyesült kalocsai és bácsi egyházmegye érseke, Dimitrovich Péter választott zágrábi, Mika Miklós váradi, Ergely Ferenc

veszprémi, a már említett Lépes Bálint nyitrai, Almácssy Pál váci, az említett Náprágyi Demeter győri apostoli adminisztrátor, Pyber János választott pécsi, Horovitz Mátyás választott csanádi, Majtényi László választott szerémi, Dávid Pál választott tinnini, Tegledy János boszniai egyházmegyei püspök, akik Isten egyházait boldogan kormányozzák. Az egri, az erdélyi, a modrusi egyházi méltóságok üresedésben lévén. Velük együtt jelen voltak az alábbi tekintetes és nagyságos urak: gróf Bethlehemfalvai Thurzó György, Magyarország nádora, gróf Ghimesi Forgách Zsigmond udvarbíránk, Monyorókeréki Erdődy Tamás gróf, Dalmácia, Horvátország és Szlavónia bánja, miközben a tárnoki hivatal üresedésben volt; rajtuk kívül Batthyány Ferenc lovászmester, Rimaszécsi Széchy Tamás étekgófogó, Nagylucei Dóczy András főkamrás, Homonnai Drugeth György pohárnokmester, Révay Péter udvarmester és Kissasszonyfalvai Istvánffy Miklós ajtónállómester, valamint Erdődi Pálffy István, pozsonyi ispán és még sokan a vármegyék főispánjai, akik a megyéket vezetik.

Mátyás s. k.

Lépes Bálint

nyitrai püspök s. k.

Ferenczffy Lőrinc s. k.

Vállaji Sípos György címereslevele. Kihirdetve Szabolcs,¹⁶ Ugocsa¹⁷ és Bereg vármegye¹⁸ és Dóczy András¹⁹ által.

Az Úr 1613. esztendejében május havának 1. napján Szatmár vármegye Szatmár városában tartott nemesi közgyűlésének helyén benyújtották és bemutatták a király úr öfelsége által kegyesen kiadott jelen nemes- és címereslevelet. Egyidejűleg Szatmár vármegye nemesi közgyűlése az idézetet kihirdette, közétette és minden részletét tudomásul vette.

Irinyi András, Szatmár

vármegyének esküdt főjegyzője, s. k.

Előttem Paczó Ferenc, ugyanezen

Szatmár vármegye alispánja előtt, s. k.

Előttem Ibrányi János szolgabíró előtt, s. k.

Megjegyzés. A jelen oklevél, aminthogy a szövegből az kiderül és érthető, a királyi titkos függő pecséttel van megerősítve.

Végezetül szeretném remélni, hogy ráirányíthatom a figyelmet a rövid időn belül két nemeslevelet szerző családokra. (Jómagam még két ilyen családról tudok: Domahídi Sípos,²⁰ Nyúzó.²¹) Egy adatbázis birtokában biztosan megállapítható lesz:

Az első armálist az erdélyi fejedelem adta, ami a királyi Magyarországon nem érvényesíthető. A második armálist már a magyar király adományozza. (Vélhetően olyan eset nem fordul elő, hogy fordított lenne a sorrend.) Mindebből az következne, hogy a magyar király Erdélyt is a Magyar Korona részének tekinti, adományait ott is érvényeseknek gondolja. Az erdélyi fejedelem hatásköre viszont csak Erdélyre szorítkozott. Elvileg kialakulhatott volna olyan okleveles gyakorlat is, hogy a magyar király megerősíti az erdélyi fejedelem által kiadott nemeslevelet – ilyenre azonban aligha van példa –, de nem ez történik: új armálist ad ki. Példa csak arra van, hogy az egyik erdélyi fejedelem megerősíti a másik által kiadott nemeslevelet. Pl. Dévai Keözegy Bálint Rákóczi Zsigmondtól kapott nemességet (Gyulafehérvár, 1607. szeptember 28.), ezt írta át, erősítette meg (Gyulafe-

hérvár, 1608. október 4.) Báthory Gábor.²² Mint ismeretes Rákóczi Zsigmondot lemondásra kényszerítette Báthory Gábor, Kőszegi Bálint kényes helyzetbe került: szükségességét érezte annak, hogy az új fejedelemmel is elismertesse nemességét.

Bethlen Gábor uralkodása idején, 1622-től Erdélyhez csatoltak hét magyarországi vármegyét (Ugocsa, Szatmár, Bereg, Szabolcs, Zemplén, Abaúj és Borsod), I. Rákóczi György 1645-ben kettővel (Szatmár és Szabolcs) gyarapította a fejedelemséget.²³ Ha az ezeken a területeken élők kaptak tőlük nemesleveleket, elismerte-e ezeket később a magyar király, vagy a visszacsatolás után (Bethlen Gábor, illetve II. Rákóczi György halálát követően) újra nemesítette e családokat?

Sípos Ferenc

JEGYZETEK

¹ Az eredeti nem ismert, 1648-as másolatát ld.: Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) Magyar Kamara Archivuma. E 156. U et C. Fasc. 13. nr. 13. Az eszedi uradalom 1648-as urbárium. 63. p. (Filmtár, 2225. sz. doboz).

² Uo. Az adománylevelet *Sípos András levelének pariája az Kerek Erdeő allyarúl* címmel másolták be az urbáriumba.

³ Tagy, 1607. augusztus 4. Báthory Gábor mentesíti a terhek alól Sípos György vállaji házát. 1648. évi másolat. Uo. 63. p.

⁴ Báthory István szerepére a tizenöt éves háborúban ld. legújabbban *Tóth Sándor László: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború*. Szeged, 2000. (a továbbiakban: *Tóth 2000.*) 143–144., 151–152., 156. és 231. p.

⁵ Lelesz, 1615. január 29. A Leleszi Konvent jelentése Sípos György birtokba iktatásáról. Bratislava (Pozsony) Slovenský národný Szlovák Központi Állami Levéltár. Leleszi Konvent Levéltára. Statutoriae. S 29. (Fogalmazvány.)

⁶ Lelesz, 1626. június 11. A Leleszi Konvent az országbíró parancsára hiteles másolatban Sípos Andrásnak kiadja az édesapja, Sípos György birtokba iktatásáról készült jelentését. MOL, P 392 Károlyi levéltár. Lad. 47. nr. 41/a. (Másolat 1748-ból.)

⁷ Az első nemeslevél elkallódása érthető: előbb a jogbiztosító volta kérdőjeleződött meg, majd pár évvel később – az új armális megszerzésével – feleslegessé is vált. A második armális – *Nyakas Gáborné Sípos Erzsébet* debreceni lakos szóbeli közlése szerint – nagy valószínűséggel 1944-ben Nyírmihálydiban semmisült meg: a beszállásoló orosz katonák barbarizmusának esett áldozatul több családi irattal együtt.

⁸ MOL, F 1. Libri regii VI. k. 309. p. (Filmtár 1196. és 39239. sz. doboz)

⁹ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (a továbbiakban: SZSZBML) IV. A. 1/b. Szabolcs vármegye közgyűlési iratai. Fasc. 31. nr. 19. 1613. (Másolat 1760-ból.) Uo. IV. A. 501/e. Szatmár vármegye nemesi közgyűlésének iratai. 227. csomó: Nemesi igazolások, XVI-XIX. század, R-S. (Másolat 1766-ból.)

¹⁰ MOL, Bírósági levéltár. O 69 Acta post advocatos. Fasc. 129. nr. 97. Sípos Péter iratai.

¹¹ *Karagyena Mihály*: Magyarország hiteles helyeinek levéltáraiban őrzött hercegi, grófi, bárói és nemesi okleveleinek jegyzéke. Melléklet a Turul 1887. évi folyamához, 18. p. In: Ezt nem látam, keletkezési körülményeiről így nem tudok nyilatkozni. A két armális publikálását e körülmény teszi szükségessé, de korábbi tanulmányom (ld.: A Vállaji Sípos család genealógiája. In: Turul, [1995] 3–4. sz. 84–92. p.) kiegészítésül is szánom. A latin nyelvű szövegeket *Komoróczy György*, a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár azóta elhunyt nyugalmazott igazgatója fordította, a latin nyelvű szövegek olvasatát és a fordításokat *Sölch Miklós*, a Magyar Országos Levéltár főlevéltárosa ellenőrizte.

¹² MOL, F 1. Libri regii VI. k. 309. p. (Filmtár, 1196. és 39239. sz. doboz) A nemeslevél szövegének egykorú kivonata.

¹³ Azaz: Vállaj.

¹⁴ MOL, Bírósági levéltár. O 69. Acta post advocatos. Fasc. 129. nr. 97. Sípos Péter iratai. Másolat 1824-ből.

¹⁵ Mátyás, még mint főherceg, 1594-ben és 1595-ben főparancsnokként irányította a magyarországi hadműveleteket. *Tóth 2000.* 148., 170. p.

¹⁶ A nemeslevél itteni kihirdetésére nincs adatom: nemességét ebben a vármegyében először 1725-ben igazolta – a nemeslevél bemutatásával – a Balkányban lakó Sípos János. SZSZBML IV. A. 1/b. Szabolcs vármegye közgyűlési iratai. Fasc. 27. nr. 24., 25. 1726., valamint MOL, Helytartótanácsi Levéltár C 30. Acta nobilium. Catalogus nobilium armalistarum comitatus de Szabolcs, 1725. 2–3. p. (Filmtár, B 1109. sz. doboz) 1789-ben Szabolcs vármegyében (Aba pusztá, Apagy, Balkány, Besenyőd, Bogát, Eszeny, Geszteréd, Ibrony, Kemece, Kércs, Laskod, Mihálydi, Oros, Pazony, Perked pusztá, Ramocsaháza, Szakoly, Tiszaladány, Tura) a Mihálydiban lakó özvegy Sípos Györgyné Somlyódy Évának, valamint Sípos Józsefnek, Sípos Ferencnek, Sípos Györgynek és a Balkányban lakó Sípos Ferencnek voltak részirtokai. SZSZBML IV. A. 1/b. Szabolcs vármegye közgyűlési iratai. Fasc. 4. nro. 61. 1790. 213., 214., 215., 216., 221. számú birtokbevallási lap. MOL, Archivum Josephinum. Tabula Provincialis. O 64. 6. csomó. Elenchus indicationum comitatus Szabolcsensis, nri 213., 214., 215., 216., 221.

¹⁷ A nemeslevél Ugocsa vármegyei kihirdetésére nincs adatom, a szomszédos Ung vármegyében (Gejőc) 1789-ben a Mihálydiban lakó Sípos Józsefnek volt részbirtoka. SZSZBML IV. A. 1/b. Szabolcs vármegye közgyűlési iratai. Fasc. 4. nr. 61. 1790. 214. számú birtokbevallási lap. MOL, Archivum Josephinum. Tabula Provincialis. O 64. 6. csomó. Elenchus indicationum comitatus Szabolcsensis, nr. 214.

¹⁸ A nemeslevél itteni kihirdetésére nincs adatom. 1789-ben Bereg vármegyében (Atya, Barabás, Csomonya, Gergelyi, Gerzsenyő, Kerecseny, Kisbégány, Nagybégány, Tiszaadony, Tiszaszalka, Tákos, Ugornya, Vid) a Mihálydiban lakó özvegy Sípos Györgyné Somlyódy Évának, valamint Sípos Józsefnek és Sípos Györgynek voltak részbirtokai. SZSZBML IV. A. 1/b. Szabolcs vármegye közgyűlési iratai. Fasc. 4. nr. 61. 1790. 213., 214., 216. számú birtokbevallási lap. MOL, O 64. 6. csomó. Elenchus indicationum comitatus Szabolcsensis, nr. 213., 214., 216.

¹⁹ Dóczy András 1610–1621 között Szatmár vármegye főispánja volt. *Fallenbühl Zoltán: Magyarország főispánjai, 1526-1848.* Bp., 1994. 98. p. Utalás az armális 1613. május elsejei kihirdetésére. 1789-ben Szatmár vármegyében (Endréd, Vitka) a Mihálydiban lakó Sípos Györgyné Somlyódy Évának és Sípos Györgynek voltak részbirtokai. SZSZBML IV. A. 1/b. Szabolcs vármegye köz-

gyűlési iratai. Fasc. 4. nr. 61. 1790. 213., 216. számú birtokbevallási lap. MOL, O 64. 6. csomó. Elenchus (...) nr. 213., 216.

²⁰ Az első armalist Báthory Gábortól (Gyulafehérvár, 1608. május 20.) Sípos Márton és Péter, a másodikat II. Ferdinándtól (Bécs, 1629. október 31.) Sípos Péter kapta. A család mindkét nemeslevelét megőrizte és bemutatta az 1766-os nemesvizsgálaton. SZSZBML IV. A. 501/e. Szatmár vármegye nemesi közgyűlésének iratai. 227. csomó: Nemesi igazolások, XVI-XIX. század, R-S. (Másolatok.)

²¹ Az első nemeslevelet II. Rákóczi Ferentől (Szerencs, 1707. május 20.) Nyúzó Mihály és János, a másodikat VI. Károlytól (Bécs, 1712. augusztus 15.) Nyúzó Mihály kapta. Az első szövegét ld. *Thaly Kálmán: Heraldikai és sphragistikai adatok a Rákóczi-korból. Turul, (1895) 50–51. p.* (A közlés egykorú, hivatalos másolatról történt.) A második szövege 1766-os másolatban maradt meg. SZSZBML IV. A. 501/e. Szatmár vármegye nemesi közgyűlésének iratai. 226. csomó: Nemesi igazolások, XVI-XIX. század, Ny-P.

²² Confirmatio Nobilitationis Valentini Keözegy de Deva, cum perpetua exemptione domus. MOL, F 1. Libri regii V. k. f. 96. (Filmtár 39238. sz. doboz)

²³ *Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában, 1541–1711.* Bp., 1918. 368. p.

KÖNYVISMERTETÉS

Armálisok. Nemesi címerlevelek a Zala Megyei Levéltár gyűjteményéből 1477–1898.
 Szerkesztette: MOLNÁR ANDRÁS. Írta: BILKEI IRÉN, KAPILLER IMRE és MOLNÁR ANDRÁS
 A reprodukciókat és a borítóttervet készítette: Zóka Gyula. Digitális technika: TVF Stúdió Kft.
 Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2004

2004-ben a hazai tudományos élet az egyik, a levéltár-tudomány és diplomatika pedig a legjobb könyvvel gazdagodott a Zala Megyei Levéltár jóvoltából. A vállalkozás is óriási, hasonlóra eddig csak a Magyar Országos Levéltár merészkedett, igaz, a nemzeti archívum – az armálisok regisztere mellett – csak válogatva közölhetett fotómásolatokat óriási gyűjteménye címeradományairól (*Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címerlevelein. Corvina, Bp., 1987. Második, kiegészített kiadás: Babits, Szekszárd, 1999*), amelyek már CD-ROM formájában is hozzáférhetők (*A MOL címerlevelei. Arcanum Adatbázis Kft., Bp., 2000*). A témában megjelent többi címergyűjteményt e helyt nem említhetjük, hiszen azok nem fotómásolatokat közölnek, vagyis nem a címerminiatúrákat reprodukálják, hanem a címereket. Utalunk viszont a régi Turulban időről időre megjelent regiszterekre, melyekben a vármegyei levéltárak igyekeztek a heraldika és genealógia iránt érdeklődők népes táborát a megyék levéltárában fellelhető címereslevelekről tájékoztatni.

A zalai armálisgyűjtemény elég csekély ahhoz (a félszázat sem éri el), hogy teljes egészében közölni lehessen, ugyanakkor elég gazdag is, hogy megérje a levéltárosoknak hiánytalanul publikálni az itt őrzött okleveleket, hiszen terjedelmük éppen elegendő egy jól kezelhető képeskönyv összeállításához. A közlést a Szerkesztő előszava szerint alapos restaurátori munka előzte meg, igazolva, hogy a publikáció csak végterméke a gyűjteményi munkának, a közreadást

ugyanis a levéltári praxis számos fázisa előzi meg. Bár a hártárra írt és festett miniatúrákkal díszített armálisok matériájuk és a nemesi családban kultusztárgyként való őrzésük, óvásuk miatt sokszor marandandóbbaknak bizonyultak a papírra vetett iratoknál, restaurálásuk éppen különlegességük és összetettségük miatt igényel nagyobb anyagi ráfordítást. A restaurálás a – digitális technikával végzett – reprodukció egyik előfeltétele is, hiszen az évszázadokig összehajtván őrzött pergameneket lehetetlen gyűrődés nélkül kibontani és lemásolni.

A kutathatóvá és esztétikailag is „élvezhetővé” tett darabokat a zalai levéltárosok a közlés bevett szabályainak megfelelően kísérő tanulmányokkal engedték útjukra, melyek a téma legfontosabb hivaltörténeti, heraldikai ismereteit a Zala Megyei Levéltár irataira alapozva közvetítik. A tanulmányok nemcsak az armálisok gyűjteménytörténeti vonatkozásaira térnek ki, hivatkozva a magtalanul kihalt nemesi családok törvény szabályozta beszolgáltatási kötelezettségére, hanem a zalai nemesség, különösen az armalisták társadalomtörténeti kérdéseit is érintik. A hangsúly azonban a heraldikai, szfragisztikai, valamint diplomatikai tájékozódáson van (kár volt azonban félretájékoztatni a kronológiában járatlanokat azzal, hogy a 16–18. században a magyar királyok, illetve a Habsburg-kancellária diplomatikája a Gergely-naptárt alkalmazta, hiszen a 16. évszázad jó részére ez nem igaz, így a zalai oklevelek első 5 darabjára sem), s már a tanulmányok illusztrációinál feltűnik a kötet fő erőssége, a magas színvonalú repro-

dukció és nyomdai munka. A címeradományozásról és az oklevelek vármegyei recepciójáról szóló tanulmányokat nemcsak a hivatkozott oklevelekről készült reprodukciók magyarázzák – köztük a legszebb, a két lapra nyomott, fólió méretben közölt 1590. évi Tarcali-armális (10–11.), amelynek gyönyörű, sárkányos iniciáléminiatúrája a könyv borítóján is visszaköszön –, hanem a tanulmányblokk Címerkérő folyamodványok c. részének (28–31.) illusztrációi is. Mivel a címerkérő supplicatiókra a heraldikában kevesebb figyelem vetül, a zalai kötetben közölt kis címerfolyamodvány-gyűjteménynek különösen nagy a forrásértéke. Kérdés azonban, hogy a Tarcali-armális címerfestőjében helyes-e Bocskay Györgyöt, I. Ferdinánd kancelláriai titkárát és a kor neves kalligráfusát sejtetni, aki 1575-ben meghalt, így egészen bizonyos, hogy nem lehetett ott az oklevél kiállításánál a prágai udvarban [akinek egyébként miniatiori tevékenysége is kérdéses, hiszen 1560–1561-ben készült *Mira calligraphiae monumenta* c. kéziratához, amely ma a Getty Gyűjtemény féltett kincse, jó 30 évvel később Joris/Georg Hoefnagel készít csodálatos illusztrációkat, ekkor már valóban II. (I.) Rudolf udvarában].

A zalai armálisokat közlő könyv gerincét az oklevelek színes címerábráinak az A/4 formátumú könyvlapokhoz igazított (vagyis nagyított) közlése alkotja, számozás nélkül, ami esetleg megnehezítheti a tájékozódást, főként azonban a hivatkozás lesz körülményesebb, a szokásos diplomatikai gyakorlatnak, jelesül az egyes regeszták, szövegek számozás szerinti kiadásának pedig mindenképpen ellentmond. A kutatás és az esztétikai befogadás megkövetelte nagyításban reprodukált címerfestményeket a képekkel együtt olvasható leírás kíséri, amely a legfontosabb diplomatikai adatok – így az oklevél és címerrajz mérete – mellett az oklevelekre és a nemesi családokra vonatkozó egyéb könyvészeti és levéltári források hivatkozásait is közli, úgy, hogy a szakmabeliek és a családi régiséget kutató „civilék” is bőven meríthetnek belőlük. Az armálisok legfontosabb részéről, a címerleírásról azonban csak magyar nyelvű regesztát mellékelnek a szerzők, ami éppen a heraldikai kutatást nehezíti, hiszen a címer lényege a rövid latin nyelvű leírás, ilyen értelemben az oklevél elején „a címerfestő mesteri kezével” megfestett címer a latin szövegnek „csupán” – igaz, elsőnek és őseredetinek tekintett – illusztrációja. A latin leírás elmaradása miatt a heraldikus nem kerülheti ki, hogy eredetiben vizsgálja az armálisokat, hiszen a törökori oklevelek egyikét sem jegyezték be a Királyi Könyvekbe, a későbbiek közül is csak 10-et.

Az eredeti címerleírás csupán a teljes egészében reprodukált armálisokon olvasható. Ezeknek a regesztákkal való összevetéséből kiderül, hogy a szerzők az egyébként is látható címerrajzra koncentráltak, s kevésbé a „locusra”. Az 1630. évi Bertalan-armális eredeti címerleírását és a regesztát (8., 70–71.) vizsgálva az oklevélszöveg sokkal plasztikusabbnak, bővebbnek, sőt helyenként eltérőnek tűnik (*fuluus leo divaricatis posterioribus pedibus erectis stare, ac cauda ad tergum reflexa et ore hianti linguaque exerta... anterioribus pedibus ad rapiendum protensis et gradienti similis, rosae candidae efflorescentes... virum juvenili forma... nigro pileo hungarico, manu sinistra in lumbis injecta, dextra tres flauoscentes spicas tritici ostentantem, genibustenus eminentem*). A latin leírás szerint az oroszlán nem természetű, hanem vörhenyes vagy sötétsárga (aki látott oroszlánt, persze tudja, hogy ez a természetes színe is), s nemcsak – egyébként terpeszállásban – lép, hanem támadóállásban ábrázolják, farka – a címerrajzzal ellentétben – nem kettős, viszont visszahajlik a hátára, a rózsák nem ezüstszerűek, hanem fényesen fehérek (igaz, ez valóban az ezüstöt takarja). A sisakdísz férfialakja térdtől növekszik, ráadásul fiatal, és a kezével *sárgálló* búzakalászatokat mutat fel. Az említett Tarcali-armális leírása is sokkal költőibb és szemléletesebb, mint a regeszta (42.), hiszen a szőlőtő fürtjeivel a pajzs csúcsáig nő fel, és nem egyszerűen „a talajból nő ki”, s a görbe (és nem arany-) szarvú kecske nem pusztán eszi, hanem a szőlőtő árnyékában megbújva (hűsölve) eszi a lecsüngő fürtöket, s az arany csillag sem lebeg, hanem „ráragyog” a kecskére (*cuius fundum viridis campus occupat, ex quo in scuti parte dextra vitis viridis ad scuti summitatem botris reserta excreuisse, sub cuius umbra in campo viridi delitescens capra cornibus reflexis uvis dependentibus vesci, illamque ex scuti sinistram angulo stella aurea irradiare...*). Az 1715-ben Iharosy Gergelynek és családjának kiadott armálisba zöldöves vörös ruhába öltözött magyar katonát (*vir militaris Hungarus... rubro vestitu induitus viridi cingulo*) raktak, s nem „vörös, katonai ruhás férfit zöld övvel” (15., 104.), nem csupán „vörös prémes sapkában” van, hanem „vörös cobolyprémes süveg” (*rubro pileo Sabellino*) fedi a fejét, ami nemcsak a korabeli magyar viseletre utal, hanem a címernerő igényességére is vall, hiszen a cobolyprémes még a gyakoribb „nyusztos” fővegnél is drágább és előkelőbb volt. A címerkép figurája bal kezét nem „csípőjére teszi”, hanem hüvelyébe rejtett szablyáját markolja vele, jobbajával pedig nem egyszerűen tartja, hanem hájánál vagy üstökénél ragadja meg a levágott török fejet (*manuum sinistra frameam in vagina reconditam sus-*

tinere, dextra vero amputatum caput Turcicum per comam tenere).

Ahol a rajz hiányzik, s rekonstruálni kell a címert, ott sem teljesen pontos a leírás, hiszen a Kissey Herczegh-armálisban (Prága, 1601), amelynek keretét és intulatiójának betűit egyébként feltűnően szép leveles-índás füzérdísszel ékesítették II. (I.) Rudolf prágai címerfestő műhelyében, a heraldikailag igényes címerleírás világosan közli, hogy a pajzsot „közepén folyóvíz módján/folyóhoz hasonlóan fehér pólya” (*lamina alba instar fluxus currentis... per medium*) vágja el (45.).

A magas nívón közölt címerminiatúrák vélhetően a kései reneszánsz és barokk művészettörténeti kutatást is megtermékenyítik, sőt a késő gótikus címerfestészet is képviseltetik a Mátyás-kori Dely-armális (19., 32–33.) által, amelynek gyönyörű fehér lilioma nem sokkal később az 1500 körül készült híres Szent Margit-fametszeten (*Főszékesegyházi Könyvtár, Esztergom*) jelenik meg.

Az újkori heraldika és mentalitástörténet kutatói azonban feltétlenül kincsesbányát találnak a bámulatos kollekciót tartalmazó kötetben, egyébként a jellegzetes magyarországi címertan és címerhasználat sajátosságaival, illetve a Habsburg-kancellária heraldikai gyakorlatával a kísérő tanulmány is invenciózusan foglalkozik. A naturalizmusra törekvő heraldikai ízlés és igény szinte valamennyi címerképfajtája megjelenik a gyűjteményben, s ha meggondoljuk, hogy –

esetleges – pár könyvének metszetén kívül az armális volt az egyetlen művészi alkotás, amely egy kismemesi, armalista család otthonában felbukkant, a gyűjtemény kompakt forráscsoportot szolgáltat ennek a társadalmi rétegnek a vizsgálatához is.

Tanulságos, és a Zala Megyei Levéltár helyi presztízsére, kapcsolataira mutat, hogy a könyv megjelenését az obligát országos pályázatok mellett több zalai vállalkozás, sőt magánszemély támogatta, s még szappanreklámot sem kellett a kötet utolsó oldalain elhelyezni, ami természetesen egyet jelentett volna az eredeti cél és a minőség súlyos lerontásával. Megnyugtató, hogy az üzleti életben és magánszférában találni olyast, aki megelégszik nevének a kolofonban való feltüntetésével, ugyanakkor úgy gondolja, rangot kap ő és cége is, ha rangos kiadványt támogat. Üzleti ajándéknak sem megvetendő a keménykötésű, elegáns kötet, amelyet éppen a címerreprodukciók miatt – a kutatás mellett –, a nagyközönség is élvezettel lapozhat.

A zalai armálisgyűjtemény, követve Nyulásziné Straub Éva munkáját, az első (vagy a második) lépés a teljes hazai címereslevél-corpus összeállításához és közreadásához, s tekintve, hogy a magyar közigazgatás jelenleg 19 megyéről rendelkezik, hosszú még az út. És nehéz is, mert a zalai levéltárosok magasra tették a mércét.

Gyulai Éva

ANTON WIRTH-JOHANNES NEUMAYER: Ortsfamilienbuch der ehemaligen deutschen Gemeinde Vecsés bei Budapest. 1786–1895. [Waiblingen, 2004.] 1037 oldal (Schriftenreihe zur donauschwäbischen Herkunftsforschung. Band 106.) (Deutsche Ortsippenbücher. Band 353.)

Alig másfél évtizeddel azt követően, hogy Vecsést herceg Grassalkovich Antal benépesítette, 1799-ben Vályi András „Magyarországnak leírása” c. munkájában a következő szavakkal jellemezte a települést és annak lakóit: „Vecsés. Német falu Pest Vármegyében, földesura Herceg Eszterházy Uraság, kinek egyegy emeletre épült Vendégfogadójával díszeskedik, lakosai katolikusok, fekszik Etszerhez közel, mellynek filiája, Pesthez két mértföldnyire; határja homokos, rozstot, és tavaszit (azaz tavaszi árpát) terem, kevés szénát is.”¹

A lakosokról sajnos igen szűkszavúan nyilatkozik. Csupán lakóinak etnikai hovatartozásáról és vallásá-

ról értesülhet tömör összefoglalásából az olvasó. Ami az előbbi illeti: csak annyit mond: németek. Egy szót sem szól elszármazásukról, létszámukról, idetelepítésükről, esetleges bevándorlásukról. Információi csupán tájékoztató jellegűek.

Nem sokkal bőbeszédűbb az utolsó, 1848 előtti, 1828. évi országos összeírás alapján készült, a Magyar Királyság közigazgatási-földrajzi és statisztikai leírását bemutató mű sem, de azért azt megtudhatjuk belőle, hogy lakosai már nemcsak katolikusok, jóllehet ők voltak többségben (a 925 főből 869), velük együtt az egykori faluban az említett esztendőben még 52 református, illetve evangélikus és görög-kele-

¹ III. k. Budán, 1799. 614.

ti, valamint 4 zsidó is élt. Ők mindösszesen 141 házban éltek.²

Lakatos Ernőnek a településről készített monográfiájából ismeretes, hogy a gyorsan fejlődő falu lakosságának száma 1846-ban elérte az 1560, majd 1850-ben az 1881, a dualizmus korában, azaz az 1867 utáni évtizedekben, 1881-ben a 2674-et, egy évtizeddel később pedig a 3271-et.³ A különböző statisztikai adatokból ismert a lakosság vallási és etnikai-nemzetiségi összetétele is: bármelyik statisztikai évet is vizsgáljuk, szembevetve a katolikusok és a németeknek a részaránya, mégpedig általánosságban 2/3-1/3 arányban a németek javára, a velük itt együtt élt magyar és szlovák lakossággal szemben, akik többségükben evangélikus és református vallásúak voltak (igen kis számban képviseltették még magukat az izraeliták).

Ezeknek, a 18. és 19. században itt élt vagy más-hová vándorolt s megtelepedett vecsési németeknek az emlékéit idézi fel az a tekintélyes munka, amelynek szerzője a németországi, Sindelfingen (Stuttgart mellett) székhelyű „Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AkdFF)” (Dunai Sváb Családkutatók Munkaköre) elnöke. Anton Wirth vecsési német család sarja: mindössze kilenc éves volt, mikor 1946-ban családjával és rokonainak többségével együtt Baden-Württembergbe kitelepítették. Jelenleg is ott él, egy kis városban, a Stuttgarthoz közeli Waiblingenben. Az egyesületet 1975-ben alapították, melynek állandó taglétszáma meghaladja a 700 főt. Fő célja az ún. „dunai svábok”, azaz az egykori Magyar Királyság területére a 17. század végétől a 19. század közepéig folyamatosan betelepült-betelepített német származású lakosok családfáinak felkutatása, pontosabban az ősök elszármazásának, vándorlásának, letelepedésének körülményeit a rendelkezésre álló németországi és magyarországi, valamint az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamainak levéltári kútfői (elsősorban egyházi anyakönyvek és egykorú országos, területi összeírások), alapján a lehetőség szerint körültekintően feltárni. Az „Arbeitskreis” a dunai sváb népcsoportok sorsának, múltjának megismertetésével szoros összefüggésben fontosnak tartja a dunai svábok önazonosságának, öntudatának erősítését, elmélyítését, az egykori lakóhelyekkel történő kapcsolattartást is. Az egyesület évente – tavasszal –

közgyűlést tart sindelfingeni székházában, melyre hivatalos, céhbeli történéseket is meghívnak, akik a dunai svábok múltjáról tartanak előadásokat. Minden ősszel kerül sor a taggyűlés összehívására, ahol különböző szekciókban az egyesület tagjai tartanak beszámolókat családtörténeti kutatásaikról.⁴

Az „Arbeitskreis” nemcsak köz- és taggyűlései útján nyújt hasznos információkat tagjai és az érdeklődők szélesebb tábora számára, részint az egyesület életéről és működéséről, részint pedig a családkutatásokról, hanem rendszeres kiadványaival is. Ezek között említhető a „Donauschwäbische Familienforschung”, a „Die Bestände der Bibliothek und des Archivs”, valamint a „Donauschwäbische Familienkundliche Forschungsblätter. Mitteilungen des Arbeitskreises donauschwäbischer Familienforscher e. V. (AkdFF)” (1974 óta 116 szám látott napvilágot). A kiadványok között fontos helyet foglal el a „Schriftenreihe zur Donauschwäbischen Herkunftsforschung” c. sorozat, melyben eddig publikált 106 kiadvány a dunai svábság számos német településének lakosairól nyújt alapos történeti, családtörténeti áttekintést. Ennek a sorozatnak utolsó kötete Anton Wirth műve, amely magas színvonalával folytatja a németországi dunai sváb családfakutatás immáron több mint félszázados kitűnő hagyományait.⁵

⁴ Az egyesület tevékenységéről és tagjairól, a családkutatás feladatairól ld. bővebben: Handbuch des Arbeitskreises donauschwäbischer Familienforscher e. V. (AkdFF) herausgegeben zum Anlass des 25-jährigen Jubiläums mit dem Verzeichnis der Mitglieder. Sindelfingen, 2000. Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (Schriftenreihe zur donauschwäbischen Herkunftsforschung. Band 87.)

⁵ Ld. erre a következő alapvető műveket: *Franz Wilhelm-Josef Karlbrunner*: Quellen zur deutschen Siedlungsgeschichte in Südosteuropa. München, 1936. (Schriften der Deutschen Akademie. Heft 11.); *Werner Hacker*: Auswanderungen vom Oberen Neckar an Südosteuropa und Übersee im 18. Jahrhundert. München, 1970. (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission 23.); *Uő.*: Auswanderungen aus dem Südöstlichen Schwarzwald im 17. und 18. Jahrhundert. München, 1970. (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission 28.); *Uő.*: Auswanderungen aus dem Oberschwaben im 17/18. Jahrhundert. Stuttgart und Aalen, 1977.; *Auswanderungen aus dem Baden und dem Breisgau im 18. Jahrhundert.* Stuttgart und Aalen, 1980.; *Uő.*: Auswanderungen aus Rheinpfalz und Saarland im 18. Jahrhundert. Stuttgart, 1987.; *Stefan Stader*: Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten. Auszüge aus der donauschwäbischen Gesamtkartei. Teil I. A-D.; Teil II. E-G; Teil III. H-Kap.; Teil IV. Kar-L.; Teil V. M-O. Sindelfingen, 1997–2001. – Közel négyszázra tehető azoknak a német műveknek a száma, melyek részint a Magyarországra, illetve a Kárpát-medencébe elvándorolt és itt megtelepült vagy letelepített német családok történetével foglalkozik.

² *Fényes Elek*: Magyar Ország 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. II. k. Pest, 1837. 437.

³ *Lakatos Ernő*: Vecsés története. Bp., 1973. 46.

Anton Wirth Antal könyve több mint három emberöltő vecsési lakosaira vonatkozó legfontosabb adatokat gyűjtötte össze több mint két évtizeden át tartó, lankadatlan szorgalmat és kitartást igénylő, szem és idegfárasztó munkával. Művével, mely nem egy esti könnyed szórakoztató olvasmány, azt az elsődleges célt szolgálja, hogy a betelepítéstől, tehát 1786-tól a kizárólagos egyházi anyakönyvezés megszűnéséig, illetve a polgári anyakönyvezés bevezetéséig, 1895-ig részletes adatokkal szolgáljon egykor a településre a Német-római Birodalomból, az osztrák örökös tartományokból, valamint Poroszországból, Cseh- és Morvaországból, Galíciából, a Magyar Királyság közeli és távoli vármegyéinek elsősorban német anyanyelvű polgárok lakta településeiről a jelzett időszakban több generáción át ide érkezett, illetve megtelepült lakosairól, lett légyenek azok jobbágyok, parasztok, kézművesek, cselédek, értelmiségiek, vagy bármiféle más foglalkozásúak. Összesen 455 helyről települtek ide, illetve telepedtek át Vecsésről más helységekbe a jelzett időszakban lakosok.

A könyvet Lakatos Ernőnek, a Pest megyei Levéltár egykori igazgatójának Vecsés történetéről írott rövid, németnyelvű összefoglalása vezeti be. A műben több ezer névvel találkozhat az olvasó, aki pusztán csak kíváncsiságból veszi a kezébe ezt a nemcsak tartalmára, de súlyára nézve is rendkívül becses könyvet, amelyből tájékozódhat felmenőiről, elődeiről, egykori szomszédairól őseiről. A szoros alfabetikus sorrendben feltüntetett szülők (3754 családfő és házastárs) nevével kívül megismerheti származási, születési és halálozási helyüket, adataikat, a házasságkötések pontos dátumát. Információkat kap a gyermekek számáról, nevéiről, születési és halálozási adatairól, házasságkötésükről, a keresztszülőkről, továbbá ismereteket szerez a szülők vallásáról, foglalkozásáról (elsősorban az apáéiról), vecsési lakcíméről, vagy ha éppenséggel más településen (pl. Soroksár, Dunakeszi, Szigetújfalu) élt, akkor az ottani házszámáról, címéről is. Az érdeklődő olvasók – elsősorban a vecsésiek és elvándorolt vecsésiek késő maradékai –, tehát megtalálhatják a műben egykori felmenőiket, felidézhetik a nagy-, déd- és ükszülok emlékét, akik ennek a településnek a lakói voltak, ennek a földjét művelték, ennek utcáit járták, mígnem több ezrüket a szerzővel együtt a történelem vihara el nem sodorta innen.

Anton Wirth mindenekelőtt az egyházi anyakönyveket tekintette fő forrásául, de felhasználta a különböző országos és vármegyei összeírásokat is, különös

tekintettel azokra, ahol névadatok is szerepelnek. Nemcsak a vecsési matrikulákat faggatta, hanem azokat a németországi települések anyakönyveit is, ahonnan a későbbi vecsési betelepülők vagy betelepítettek elszármaztak, továbbá a magyarországi környékbeli vagy távolabbi városok, falvak, kisebb települések matrikuláit, összeírásait is. Elsősorban azokat, ahol nagyobb vagy kisebb lélekszámú német anyanyelvű lakosság élt, így Pest különböző városrészeit, Budaét, Óbudaét, továbbá (a teljesség igénye nélkül): Zsámbékét, Perbálét, Budaörsét, Budakesziét, Pesthidegkútét, Nagykovácsiét, Ürömét, Dunakesziét, Soroksárét, Csepelét, Dunavarsányét, Dunaharasztiét, Ferihegyét, Halomét, Halomegyházét, Gyálét, Monorét, Taksonyét, Újhartyánét, Üllőét, Szigetújfaluét, Gyömrőét, Ceglédbercelét, Vácét stb. Azaz mindazon helységek anyakönyveit, ahol Vecsés egykori polgárai éltek s később Vecsés lakói lettek, vagy innen más helységekbe települtek át.

Anton Wirth műve nem egyszerűen adatbázis. Az, aki kézbe veszi ezt a vaskos kötetet, és nem mélyed el benne, és csak a pusztá adatokra koncentrál, minden bizonnyal annak tartja. A munka azonban, tüzetes tanulmányozás után megállapítható, hogy jóval több ennél, nevezetesen: a hazai és külföldi családtörténeti, genealógiai irodalom jelentős alkotásának tartható, melynek segítségével a családja iránt érdeklődő olvasó könnyen utánajárhat egyenes- vagy akár oldalági elődeinek, bepillantást kaphat a pusztá tények közlése alapján is életükbe. Fontos A. Wirth műve mindezen túlmenően azért is, mivel a házszámok pontos közlése alapján térképre vihetők Vecsés településviszonyai, meghatározható a falu kiterjedése, utcáinak rajzolata. De igen nagy jelentőséggel bír a könyv azért is, mivel a családfők foglalkozásának megadásával közvetve bepillantást nyerhetünk az egykori vecsési német családok életébe, társadalmi összetételébe, szociális helyzetébe is. Végül nyereségnek tartható a könyv Pest-Pilis-Solt vármegye több helységének története szempontjából, különös tekintettel a helyi migrációra, az el- és bevándorlásokra, továbbá a lakosság vallási és etnikai összetételének vizsgálatára.

A jobb és egyértelmű tájékozódást a könyv adataiban akkurátus pontossággal összeállított mutatók segítik: így a német családokba beházasodott nőkről, a kötetben szereplő összes személyről, a feltüntetett helyekről és területekről, végül a felhasznált forrásokról. A kötet számítógépes program alapján került kiadásra, melynek készítője A. Wirth munkatársa,

Johannes Neumayer volt. Teljes felelősséggel ajánljuk a kiadványt mindazoknak a figyelmébe, akik már hosszú ideje foglalkoznak a családfakutatással, különös tekintettel a nem nemesi famíliákra, és azoknak

is, akik a kötethez hozzájutva, azt tanulmányozva, csak ezután kapnak kedvet a családtörténet műveléséhez.

Soós István

Studia professoris – professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára
Szerk.: ALMÁSI TIBOR, DRASKÓCZY ISTVÁN, JANCSÓ ÉVA
Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2005. 414 oldal
ISBN 963 631 173 0

Nehéz helyzetben van a recenzens, mikor egy kiemelkedő kutató életpályáját méltató kötet nagyszerű tanulmányairól ír. Érszegi Géza, a Magyar Országos Levéltár főlevéltárosa, címzetes egyetemi tanár idén ünnepelte 60. születésnapját, ebből az alkalomból kollégái és tanítványai tanulmánykötettel köszöntötték. Érszegi Géza munkássága nemcsak a magyar középkor területére terjed ki, hanem túllép a korszak határain. Megjelent írásai között találunk olyat, ami Magyaróvár és Moson megye 1809-es francia megszállásával foglalkozik, és nevéhez köthető II. Rákóczi Ferenc *Vallomásainak* szöveggondozása. A kötetben található írások is széles időhatárt ölelnek fel, a magyar honfoglalás korától (Makk Ferenc: *A magyarok földje és a vezéri törzsek szálláshelyei a X. században*) kezdve egészen a 17. századig. Az időhöz hasonlóan széles skálán helyezkednek el az írások témái is, hiszen a nagyrészt középkortörténeti tárgyú cikkek mellett olvashatunk filológiai (pl.: Déri Balázs: *Ambrosius-idézetek Gellértnél*; Kristó Gyula: *A Dubnici Krónika Mátyás történetének két szöveghelyéről*), művészettörténeti tárgyú cikkeket is, és a köztörténet mellett legnagyobb számban a történeti segédtudományok körébe tartozó dolgozatok kaptak helyet a kötetben. Így például a középpécsét fogalmának újfajta értelmezését nyújtja Almási Tibor „... *sub mediocri sigillo suo ...*”. *Megjegyzések a királyi középpécsét fogalmának kialakulásához* című cikkében, Bilkei Irén a zalavári és kapornaki konvent hiteleshelyi tevékenységét dolgozza fel, a kiadványok külső és belső jellegzetességeinek bemutatásával (*A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi tevékenységének néhány sajátossága a Mohács utáni évtizedekben*), Németh Péter genealógiai tárgyú írást publikált (*Két szatmári család eredetéről*). Mivel Érszegi Géza munkássága széles körben hatott a magyar tudományos életben, ezért nem meglepő, hogy a szerzők között egyetemi oktatókat, levéltárosokat, muzeológusokat

egyenként találunk. Nemcsak a már jelentős tudományos tevékenységet maguk mögött tudó, idősebb kutatók írásai kaptak helyet, hanem a pályájuk elején álló, fiatal szakemberek munkáit is megismerhetjük.

A kötetben a köztörténeti tárgyú dolgozatok mellett legnagyobb számban a történeti segédtudományok körébe tartozó írások szerepelnek.

Az elkészült írások között szép számmal találunk olyanokat is, amelyek egy-egy forrás elemzésén túl annak kiadására is vállalkoztak. Így tett Henzsel Ágota (*A várdai család birtokügye 1550-ben*), Kubinyi András (*Politikai vitakultúra a Mohács előtti Magyarországon*), Oborni Teréz (*Néhány megjegyzés a székely széki önkormányzat történetéhez: Miklósvárszék 1624. évi privilégiuma*) és Vizkelety András (*Deus pictor*) is.

A következőkben szeretnék kiemelni – a teljesség igénye nélkül – néhány tanulmányt.

A történettudományt régóta foglalkoztatja az a kérdés, hogy Kis Károly bő két hónapos uralma idején Mária és Erzsébet milyen szerepet játszott az ország kormányzásában. Bertényi Iván *Volt-e kettős uralom hazánkban II. (Kis) Károly országglása idején?* című cikkében ezt a témát járja körül. A szerző megállapítása szerint Mária nem mondott le az uralomról Károly megkoronázása után, csak annak kizárólagos gyakorlásáról, így az 1385. december 31-ei szertartás után kettős uralomról beszélhetünk.

Gericz József *A képviselőlet középkori országgyűlésein* című cikkében áttekinti a szakirodalom (Léon Cadier, Lousse, Marongiu, Hartung, Mitterauer) felfogását a rendi gyűlésekről, majd ezeket összeveti a középkori magyarországi rendiséggel. Megállapítja, hogy minden magyar város a maga lakóinak összessége volt, nem alkottak egységes testületet, tehát mint renddel, a középkori magyar városokkal nem számolhatunk.

Kőfalvy Tamás a pécsváradi konvent hiteleshelyi tevékenysége során keletkezett oklevelekben találha-

tó malmokkal és malomhelyekkel foglalkozott. A különböző diplomákban fennmaradt említések térképre vetítésével malomkörzeteket különített el, és az adásvételek rögzítése során megmaradt forgalmi értékek alapján igazolta, hogy az említett ingatlanok igen értékesek voltak, és ezért nem meglepő, hogy gyakran estek hatalmaskodások áldozatául. A cikket a malmokat és malomhelyeket említő 64 darab oklevél listája zárja.

Laczlavik György *A budavári kisebb Szűz Mária-, avagy Szent Zsigmond-prépostság történetéhez* című írásában a Zsigmond király által 1410 előtt alapított káptalan történetének összefoglalása mellett az 1541 előtti prépostok pályáját mutatja be röviden, a szakirodalom eredményei alapján. Buda török kézre kerülése után a káptalan működése megszűnt, a hódítók dzsámivá alakították át. 1686 után Putanicz János esztergomi kanonok kapta meg a prépostságot, jogaival és javaival egyetemben. Azonban – mivel az oklevelek időközben elkallódtak – csak a templom és a prépostsági székház maradványait sikerült visszaszerzenie, de nem építették újjá azokat. A régészek az épület alapfalait hozták felszínre a Szent György téren.

Ladányi Erzsébet *A miles Magyarországon és Európában Szent István korában* című cikkében a középkori társadalom egyik kategóriáját, a *milest* veszi vizsgálat alá. A források áttekintése után arra a következtetésre jut, hogy szemben a legújabb szakirodalommal, a miles Magyarországon mindig szabad volt, soha nem szolgarendű. Ha megélhetése miatt elszegődött fegyveres szolgálatra, ez nem változtatott jogállásán, és nem találunk olyan magyarországi forrást, amely hűbéres voltáról szólna.

Nyulásziné Straub Éva *Mohács előtti címereslevelek* című cikkében a ránk maradt 283 címert adományozó diploma jegyzékét nyújtja. Ebben kiegészíti Csoma József *Mohácsi vész előtti címereslevelek nyomai* címmel 1906-ban, a Turul hasábjain közölt listáját. A jegyzék kiegészítése azért vált időszerűvé, mert az azóta eltelt 100 évben egyes oklevelek elpusztultak, ám a kutatók számára ezzel egyidőben hozzáférhetővé váltak olyan diplomák, melyek addig ismeretlenek voltak. A forrásbázis az esetlegesen még lapangó oklevelek napvilágra kerülésével még bővíthet.

Piti Ferenc Károly Róbert egy évi kelteztést nem tartalmazó oklevelét datálta közvetett bizonyítékok alapján 1316-ra (*Egy Károly Róbert-kori oklevél keltezése és a dévai csata időpontja*). Az így pontosan év-

hez kötött oklevélben található adatok alapján az eddig bizonytalan dátumú dévai csatát (Engel Pál 1314/15 tele, Kristó Gyula 1317 második fele) megnyugtatóan köti az 1316-os évhez. Ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a kelteztelen oklevelek pontosabb datálása fontos köztörténeti adalékokkal szolgálhat.

Solymosi László szintén diplomatikai tárgyú cikket publikált a kötetben, *Az esztergomi örkanonok 13–14. századi okleveleinek leltára 1412-ből* címmel. A középkori oklevelek elsődleges feladata a jogbiztosítás volt, ezért a kedvezményezettek minden körülmények között azok megőrzésére törekedtek. Ennek egyik eszköze volt, hogy az eredeti diplomát egy hiteleshellyel átírátták. A hiteleshelyek kiadványai kezdetben chirographumok voltak, azaz két példányban állították ki az oklevelet, és az egyiket saját levéltárukban őrizték, és ugyanott helyezték el a saját jogaikkal és birtokaikkal kapcsolatos iratokat is. Mivel ez az anyag egyre gyarapodott, ezért szükségessé vált, hogy valamilyen listát vagy leltárt vezessenek róla, ami megkönnyítette a tájékozódást. A kartuláriumok a legfontosabb okleveleket másolatban tartalmazták (pl. a pannonhalmi Liber ruber), a levéltári leltárak pedig az anyag számbavételét, nyilvántartását szolgálták. A szerző jelen tanulmányában azt a levéltári leltárt ismerteti, amelyet 1421. május 7-én Csepregi Gergely zólyomi főesperes és esztergomi kanonok állított össze a káptalan megbízásából. A leltár az egyes oklevelekről rövid tartalmat közölt, ez alapján végezte el Solymosi László az egyes oklevelek azonosítását. A forrás egykorú számozásának sorrendjében közölt latin nyelvű kivonatok után következik a magyar regeszta, az oklevél külső jegyeinek ismertetése, a diploma azonosítása és a modern szövegkiadások felsorolása.

Szende László a középkori elbeszélő források segítségével állítja elénk Łokietek Erzsébet magyar királyné személyét, aki szinte az egész 14. századon keresztül meghatározó elemként volt jelen a magyar politikában (*Łokietek Erzsébet a 14. századi hazai elbeszélő forrásokban*). A magyar krónikákban két epizód őrződött meg részletesen Erzsébettel kapcsolatban, az egyik Zách Felicián merénylete, a másik pedig a királyné Nápolyban tett útja. Ahhoz azonban nem tartalmaznak elég adatot az elbeszélő források, hogy általuk a királyné teljes életét rekonstruálni lehetne.

Szelestei N. László *A De modo bene vivendi középkor végi kódexeinkben és 1612-ben* című tanulmányá-

ban a Szent Bernát neve alá sorolt, apácák számára íródott népszerű mű 12. fejezetének három magyar fordítását olvashatjuk. A Winkler-kódexben és a Guary-kódexben található fordítások azonban nem a teljes művet ültették át magyar nyelvre, azt Ebeczky Sándor tette meg 1612-ben. A mariánus ferences rendtartomány provinciálisa a Pozsonyba menekült óbudai klarisszák lelki vezetőjeként, az apácák részére készítette el a fordítást.

Szlavónia és Horvátország története nem tartozik a magyar történészek által kedvelt témák közé, viszonylag kis számú publikációt olvashatunk ezekről a területekről. Zsoldos Attila *Ducissa Sclavonie* című írásában a IV. (Kun) László és III. András uralma alatti dinasztikus osztozásokat vizsgálja, és megállapítja, hogy a két uralkodó édesanyjai területi jellegű uralomhoz jutottak, mégpedig mind a ketten Szlavónia kormányzatát kapták meg. IV. (Kun) László édesanyja, Erzsébet, 1282-ben Macsó és Bosznia vezetése mellé valószínűleg azért kapta meg újabb címét (*ducissa Sclavonie*), mert a király bánja, Tétény nembeli Péter helyzete eléggé ingatag volt, és az uralkodó az ő kinevezésével próbálta meg stabilizálni pozícióját. Címét 1284-ig viselte, ekkor azonban a Kőszegiekkel való viszálya miatt le kellett mondania arról. III. András édesanyja, Thomasina pedig 1295-ben jutott Szlavónia kormányzatába, amit egészen haláláig megtartott. A szerző a cikk végén arra a következtetésre jut, hogy a két asszony csak hercegek hiányában juthatott kormányzati szerephez, mert a dinasztikus országfelosztások során a királynékat nem vették figyelembe.

Bessenyei József (*Székesfehérvári menekültek – Adatok a koronázó város kereskedőinek Mohács utáni történetéhez*) és Petrovics István (*Újabb adatok a középkori Pécs polgárságának történetéhez*) a városi polgárok történetével foglalkoztak írásaikban. Spekner Enikő a városokban élő beginákról írt, megállapította, hogy azok hazánkban főleg királyi és királynéi

központokban és a „medium regniben” telepedtek meg (*A magyarországi beginák és beginakolostorok 13. századi történetéhez*). N. Tahin Emma a városokban élő orvosokkal foglalkozott, mint a társadalom egyik speciális csoportjával (*Orvosok a Zsigmond-kori Magyarország városaiban*).

Süttő Szilárd („...Temporibus sanctorum regum Hungariae” – *A „szent királyok” fogalma a 14. század végi Magyarországon*) és Veszprémy László (*Lotaringiai szentek hazai liturgikus könyveinkben*) hagiográfiai témát dolgozott fel.

Blazovich László *Az első litván statútum* című cikkében bemutatja az 1529-ben elfogadott törvény cikkeit, elfogadásának körülményeit.

Gazdaságtörténeti tárgyú írásokkal is találkozhatunk a kötetben. Draskóczy István az erdélyi sóbányászatról írt (*Szempontok az erdélyi sóbányászat 15–16. századi történetéhez*), Buza János a magyar dénárook külföldi előfordulásait vizsgálta (*Magyar dénárok Velencében a XVI. század közepén*), Magyar Eszter pedig Kőrmöcbánya, Selmecebánya és Besztercebánya erdőhasználatával foglalkozott (*Fa- és faszénellátás a három Garam-menti bányavárosban*).

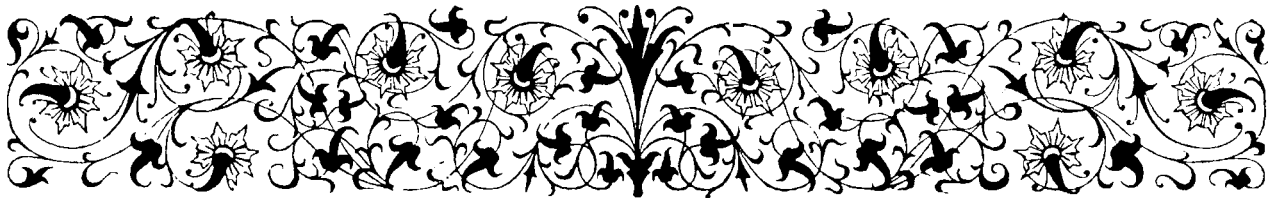
Kordé Zoltán *Szentgyörgyi János erdélyi tevékenysége 1465–67-ben* című cikkében az erdőntúli tartomány élén rövid ideig álló vajda tetteit vizsgálta.

A kötetet Érszegi Géza írásainak bibliográfiája zárja, melyet Sölch Miklós készített el.

Köszönet illeti a kötet igényes összeállításáért a szerkesztőket: Almási Tibort, Draskóczy Istvánt és Jancsó Évát.

A szerzők a középkori magyar történelem kutatója és a tudós levéltáros, Érszegi Géza köszöntésére olyan tanulmánykötet létrejöttéhez járultak hozzá írásaikkal, amely nemcsak a szűkebb szakma számára értékes, hanem a nemzeti történelmünk iránt érdeklődők is nagy haszonnal forgathatják.

Halász Éva

HÍREK

2005. június 17-én, Szentlőrinc-kátán, a Faluházban nyitotta meg Dr. Pandula Attila Szabadiné Sinkó Ilona címerkiállítását. A bemutatón hímezett és festett magyar címerek (uralkodói, állami, vármegyei, egyházi, városi, községi, családi) szerepeltek.

2005. július 1-jén, a Debreceni Egyetem Történeti Intézetében volt Mészáros Kálmán PhD értekezésének nyilvános vitája. A disszertáció témája: *A kuruc felső vezetés létrejötte és hierarchiája 1703–1711.*

A vásárosnaményi Beregi Múzeumot 40 éve alapították. Az évforduló alkalmából 2005. augusztus 25–26-án tudományos konferenciát rendeztek a határon innen és a határon túl élő előadók közreműködésével. A múzeumalapító, Csiszár Árpádról és a Múzeum történetéről szóló előadásokon túl súlyponti téma volt az *Egyházi jegyzőkönyvek és anyakönyvek, mint a történettudomány forrásai* tárgykor. Így például a kunhegyesi Vig Mária a kunhegyesi kolerajárványokról és koleratemetkezésekről tartott előadást.

2005. szeptember 7-én a Magyar Országos Levéltár dísztermében köszöntötték a 60 éves Dr. Érsegi Gézát. Egyben az ez alkalomból megjelent *Studia professoris – Professor studiorum* című Emlékkönyv bemutatójára is sor került. Az ünnepeltet Prof. Dr. Blazovich László levéltárigazgató, illetve Dr. Draskóczy István egyetemi docens köszöntötte.

A szlovákiai Párkányban, 2005. szeptember 7-én, a Városi Múzeumban *Úti okmányok a Monarchia korától* címen igen érdekes kiállítás nyílt. Az anyag az ismert szakértő (szakíró) és gyűjtő, Lenk János kollekciójából került bemutatásra. A kiállítást Lenk János nyitotta meg.

2005. szeptember 22-23-án tartották Nyíregyházán, majd Nagykárolyban a XII. Szabolcs-Szatmár-Beregi Nemzetközi Levéltári Napokat. A Családtörténeti konferencián három szekcióban folytak a genealógia témakörét érintő előadások, a 3. szekció üléseit tartották Nagykárolyban, a Károlyi családot érintő témákat tárgyalva.

Dr. Antoanetta Zaprianova (a Bolgár Genealógiai Társaság elnöknője) és Dr. Pandula Attila (a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság főtitkára) *A genealógia múltja, jelene és jövője Bulgáriában és Magyarországon* címen közös – tudományos – előadást tartottak, amelyet vita követett. A rendezvényt a Bolgár Genealógiai Társaság szervezte, 2005. október 27-én, Szófiában, népes hallgatóság előtt, a Bolgár Akadémia Történettudományi Intézetében.

A Bolgár Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete és az MTA Történettudományi Intézete, a szófiai Magyar Kulturális Intézet közreműködésével – 2005. október 28-án tudományos konferenciát tartott Szófiában. A *Bulgarian and Hungarian Historiography at the End of the 20th and in the Beginning of the 21st Century* címen megrendezett ülészsakra a Bolgár Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében került sor.

Több előadás foglalkozott történeti segédtudományi kérdésekkel is. Pl. Zlateva, Ana (Szófia) *Lending a Helping beyond Borders*, Zaprianova, Antoaneta (Szófia) *Bulgarian Phaleristics after World War II.*, Pandula Attila *Bulgarian – Hungarian Exchange of Orders and Decoration (1919–1945)* című előadások.

ÉRTESÍTÉS

Értesítjük tagtársainkat, hogy 2005. második félévében az alábbi rendezvényeket tartjuk:

Szeptember 29. (csütörtök) 17 órakor,

Előadó: Körmendi Tamás

ELSŐ NŐI CÍMERADOMÁNYUNKRÓL

Az ülést vezeti: dr. Bertényi Iván elnök

Október 27. (csütörtök) 17 órakor,

Előadó: Nyulásziné dr. Straub Éva

EURÓPAI HERALDIKAI ÉLET

Az ülést vezeti: dr. Bertényi Iván elnök

November 24. (csütörtök) 17 órakor,

Előadó: Kovács Eleonóra

GRÓF BATTHYÁNY ARTÚRNÉ GRÓF APRACIN JÚLIA GENEALÓGIÁJA

Az ülést vezeti: dr. Pandula Attila főtitkár

Összejövetelünk helye a Zászlómúzeum, Budapest, VIII. ker. József krt. 68. – Nap u. sarok.

Felkérjük előadóinkat, hogy előadásuk szerkesztett formában hozzák magukkal az összejövetelre, hogy azt a Heraldika Füzetek c. kiadványban megjelentethessük. Kérjük azon előadókat, akik még nem adták le korábbi előadásuk anyagát, pótolják. Az anyagokat elektronikus adathordozón vagy Email-ben kérjük a lap alján szereplő címre.

Felhívjuk kedves tagtársaink figyelmét, hogy aki még nem fizette be a tagsági díjat a mellékelt csekken szíveskedjék rendezni. Évi tagsági díj változatlanul: 1000,- Ft. (Csekket csak azon tagtársainknak küldünk, akik még nem fizették ki tagsági díjukat.)

Budapest, 2005. január

a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság vezetősége

Költségkímélés miatt kérünk mindenkit, hogy ha van, közölje Email címét!

1113 Budapest, Takács Menyhért u. 5. Tel.: 209-6078, 06/20/9736-120

Email: heraldika@heraldikakiado.hu

www.heraldikakiado.hu

FELHÍVÁS

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, 2006. június 2–3-án, nemzetközi tudományos konferenciát rendez Nagykanizsán, a város támogatásával.

Eddig regisztrált előadások:

Csizi István: (Budapest): A birodalmi sas magyar főnemesi címerekben.

Fraknói Márta (Budapest-Nagykanizsa): Nagykanizsa és Zalaegerszeg címerei.

Harmath Arisztid Sándor (Budapest): Genealógia és nemzettudat.

Eckhart Henning (Berlin-Dahelm, Németország): Genealogie – Standortbestimmung und Perspektiven aus deutscher Sicht.

Richard Hufschmied (Wien, Ausztria): Österreichische Befreiungsmedaille (1946) – Ehrenzeichen für die Verdienste um die Befreiung Österreichs (1976).

Körmendi Tamás (Budapest) Középkori város címereink pajzstartói.

Lakatos Sarolta (Nyíregyháza): Az orosz Császári Szent György Rend.

Makai Ágnes (Budapest): Az 1848–1849-es emigráció falerisztikája.

Pandula Attila (Budapest): Magyar címereslevelek falerisztikája.

Rainer Pál (Veszprém): Egy heraldikai díszítésű német későreneszánsz ládika.

Sallay Gergely (Budapest): Japán-magyar katonadiplomáciai kapcsolatok a kitüntetés-adományozások tükrében, 1938–1945.

Georg Scheibelreiter (Wien, Ausztria): Heraldik als Geschichtsquelle – einige grundsätzliche Überlegungen.

Gerd Scharfenberg (Berlin, Németország): Das Goethepreis der Stadt Berlin – eine hochrangige kommunale Auszeichnung der Jahre 1950 bis 1989.

Walter Alexander Schwarz (Wien, Ausztria): Die Kollanen des kgl. Ung. St. Stephans-Ordens im Heeresgeschichtlichen Museums in Wien.

Szemán Attila (Sopron): Selmecebánya címerének címertartói.

Friedrich Tuschek (Wien, Ausztria): Die Dekorationen des Militärverdienstkruzes 1849–1945.

Vajay Szabolcs (Vevey, Svájc): Heraldika és emblematika.

Vitek Gábor (Székesfehérvár): Szent István alakja Fejér vármegye jelképein (címer, zászló, pecsét).

Várjuk minden kedves érdeklődő jelentkezését! Jelentkezni lehet Horváthné Dr. Fraknói Máriánál, 1021 Budapest, Bethlen Gábor u. 43. I/6., vagy a szerkesztőség címén.

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben lehetőleg végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt 0,5–1 íves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) fogad el. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratokat technikai okokból nem tudunk közölni. Az ismertetéseknel kérjük az ismertető mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni.

Az egységes jegyzetapparátus étekében tisztelettel kérjük az alábbiak betartását: – A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk.: Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk (pl.: *Domanovszky Sándor.*).

– Az oldalhivatkozáskor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40, 61–72).

– A hivatkozáskor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.

– Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket rövid kötőjellel válasszuk el egymástól (pl.: Wien-Köln; Budapest-Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.) A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl.: Bp.,)

– Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely, és év után zárójelben tüntessük fel. Pl.: (Monumenta Hungariae Historica).

– Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után ‚In’ szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit.

– Folyóiratban megjelenő cikkekre történő utaláskor nem tesszük ki az ‚In’ szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána pedig az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám. Pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52.

– Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnévét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, utána pedig az ‚i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: Nagy I.: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, az ‚Uo.” jellet kell használni. Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbi/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, vagy a megjelenés évével) és erre hivatkozni. Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. Nagy I.: i. m. II. k. Pest, 1858.)

– A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.

– Írásaikat minden esetben 3,5” formátumú kislemezen Word for Windows ’95, ’97, ’98 vagy ’2000 szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe egy kinyomtatott kéziratpéldány kíséretében. A szöveget balra zártan írják, és azt a kurziválás, kövérítés és jegyzetszám-emelés kivételével nem mázzák.

– A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.

– A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „végjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az eddigi gyakorlatnak megfelelően a tanulmányok végére kerülnek.

– Amennyiben a kiadandó tanulmányban kép/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális lemezen a kéziratához csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek.

– Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstükör-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat ne számítógépes programban készítsék, hanem azokat kézzel megrajzolva csatolják a tanulmányhoz.

A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különlenyomatokat készítettünk, melyeknek árát levonjuk a szerzők tiszteletdíjából.

TARTALOM

I. Értekezések, önálló cikkek

VAJAY SZABOLCS: A csömöri Zay családról. A bárói nemzedékek, 16–17. század. Harmadik (befejező) közlemény	69
SAS PÉTER: Köpeczi Sebestyén József, az európai műveltségű Erdély megörökítője... ..	78
SZÁLKAI TAMÁS: Hadi viselet és fegyverzet ábrázolása magyar címeresleveken a 16. század végéig	86
SROKA, STANISLAW A.: A Szapolyi család genealógiája	96
OLÁH TAMÁS: Szalontai György és a végardói Szalontaiak	104
HALÁSZ ÉVA: Bajor Margit hercegnő (1325–1374) Magyarországi tevékenysége.....	109
RIHMER ZOLTÁN: Hagyomány és újítás az egyházi heraldikában: XVI: Benedek pápa címere.....	117
SIPOS FERENC: Vállaji Sipos György két nemeslevele	120

Könyvismertetés

Armálisok. Nemesi címereslevelek a Zala Megyei Levéltár gyűjteményéből 1477–1898. Szerk.: Molnár András. (Ism.: Gyulai Éva).....	127
ANTON WIRTH-JOHANNES NEUMAYER: Ortsfamilienbuch der ehemaligen deutschen Gemeinde Vecsés bei Budapest. 1786–1895. (Ism.: Soós István)	129
Studia professoris – professor studiotum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára. Szerk.: Almási Tibor-Draskóczy István-Jancsó Éva. (Ism.: Halász Éva).....	132
Előfizetési felhívás 2006-ra.....	85
Turul Aranykönyve	95
Meghívó	108
Hírek	135
Szerzőink figyelmébe –Tájékoztató	138